

ITÄMEREN SUOMALAISET

SAKSALAISEN VALLOITUKSEN AIKANA

1159—1229

HISTORIALLINEN TUTKIMUS

KIRJOITTANUT

A. H. VIRKKUNEN.

HELSINKI, 1907.

SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ.

Toistakymmentä vuotta sitten julkaisin yliopistollisena väitöskirjana länsisuomalaisten kansain esihistorian alalta keräämäni tiedot nimellä: „Itämeren Suomalaiset itsenäisyytensä aikana“ (Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen aikakauskirja XVI). Silloin toivoin piakkoin saavani julkisuuteen myöskin Itämeren suomalaisten kansain, Virolaisten, Liiviläisten ja Kuurilaisten, vapauden taistelua koskevan tutkimuksen, jonka olin suunnitellut kuvaavaksi heidän olojansa XII:n vuosisadan loppulta XIV:n puoliväliin ja johon vuosina 1891—93 Venäjällä oleskellessani olin kerännyt runsaan määrän aineksia. Virkatoimet ja osaksi kirjallisetkin työt ovat estäneet tämän aikeeni toteutumisen, eikä tutkimukseni vielääkään esiinny siinä laajuudessa kuin alkujaan olin ajatellut. Kun kuitenkin valmistunut osa, joka jo monet vuodet on ollut painettunakin, muodostaa Albert-piispan aikakauden loppuun ulottuen jonkunlaisen kokonaisuuden, ja kun muilta toimiltani en näe mitään mahdollisuutta saada jatkoa lähimmässä tulevaisuudessa valmiiksi, olen pitänyt sopivana julaista tämän osan erikseen.

Helsingissä, lokakuussa 1907.

A. H. VIRKKUNEN.

Sisällys.

I.

| Liiviläisten kukistus.

Johdatus, 1. — Suomalaisten kansain maantieteellinen ala XII:lla vuosisadalla, 2. — Heidän suhteensa Venäläisiin, 5. — Kristinuskon leviäminen heidän keskuuteensa ennen saksalaista valloitusta, 5. — Saksalaisten tulo Liivinmaalle, 7. — Meinhard, 7. — Bertold, 13. — Albert-piispan ensi ajat, 15. — Riian kaupungin perustaminen, 19. — Taisteluita Venäläisten, Liettualais-lätiläisten ja Liiviläisten kanssa, 22. — Liiviläisten kukistuminen v. 1206, 29. — Rettelöitä Venäläisten ja Liettualaisten kanssa vv. 1207—09, 34.

II.

Saksalaisten ja Virolaisten väliset taistelut vuoteen 1219.

Valloitus sodan alkutapaukset vv. 1208—09, 38. — Venäläiset Vironmaalla, Kuurilaiset Riian edustalla ja Suontaan ryöstö v. 1210, 43. — Viljannin valloitus ja Virolaisten tappio Koivajoella v. 1211, 47. — Saksalaisten ja Venäläisten muut retket Vironmaalle v. 1211, 49. — Sakkala joutuu Saksalaisten haltuun v. 1212, 55. — Keskinäisiä riitoja Liivinmaan valtiasten kesken, 56. — Liiviläisten ja Lätiläisten viimeinen kapina, 59. — Taisteluita Liettualaisten ja Venäläisten kanssa vv. 1213—14, 64. — Läänemaan ja Sakkalan hävitys, Saarenmaalaiset Riikaa ahdistamassa, Ugandin hävitys ja kukistuminen, meritappelu Saarenmaan edustalla, Rotalian ryöstö v. 1215, 66. — Retki Harjunmaalle, Venäläiset Vironmaalla v. 1216, 74. — Virolaisten kostoretki Venäjälle, Saksalaiset Järvimaalla ja Virlannissa, Virolaisten ja Venäläisten liittoutuminen, Viljannin tappelu v. 1217, 76. — Läntiset Virolaiset antautuvat, Saarenmaalaisten retki Metsäpuolen maakuntaan, Venäläisten tappio Ugandissa, heidän hävitysretkensä Lätiläisten ja Liiviläisten maahan v. 1218, 80. — Pohjois-Viron hävitys v. 1219, 81. — Yleiskatsahdus Saksalaisten tähänastisiin valloistustoimiin, 84.

III.

Taistelut Vironmaan omistamisesta Tanskalaisten ja Saksalaisten kesken vv. 1219—22.

Tanskan Itämeren-politiikka, 86. — Valdemar Seierin retki Saarenmaalle v. 1206, 87. — Holsteinin kreivi Albert Liivinmaalla 1217—18, 88. — Saksalaisen vallan tila v. 1218, 89. — Albert-piispan ja Valdemar-kuninkaan välinen sopimus v. 1218, 89. — Valdemarin retki Viroon ja Tallinnan perustaminen v. 1219, 90. — Ritariston retki Järvimaalle v. 1219, 94. — Saksalaiset Virlannissa, heidän retkensä Harjunmaalle ja Saarenmaalaisten tappio siellä v. 1220, 94. — Vihamielisyyttä Tanskalaisten ja Saksalaisten välillä, 98. — Saksalaiset lähetyssaarnaajat Viron itäisissä maakunnissa, 99. — Virlannin ja Järvimaan asukkaat kastetaan kilvalla, 100. — Valdemarin vehkeet Saksalaisia vastaan, hänen ja ritariston välinen sopimus v. 1220, 101. — Ruotsalaisten retki Länemaalle ja Saksalaisten karkoittaminen sieltä v. 1220, 103. — Albert-piispa luovuttaa Viron ja Liivinmaan Valdemarille v. 1221, 106. — Jatkuvia rettelöitä Tanskalaisten ja Saksalaisten välillä, 107. — Valdemar-kuningas Saarenmaalla v. 1222, 109. — Hänen sopimuksensa Albert-piispan kanssa v. 1222, 109.

IV.

Virolaisten kapina ja kukistuminen 1222—24; Tanskalaiset menettävät alueensa.

Tanskalaisten tappio Saarenmaalla 1222, 111. — Manermaan Virolaisten kapina, 112. — Sakkalan ja Ugandin asukkaat vapautuvat 1223, 112. — Virolaisten varustautuminen ja liitto Venäläisten kanssa, 114. — Tallinnan piiritys 1222—23, 115. — Ritariston kukistamisyritykset, 116. — Virolaisten tappio Imerajoella, 117. — Sakkalaisten kukistus 1223, 117. — Venäläisten retki Liivinmaalle ja Tallinnan piiritys v. 1223, 118. — Venäläinen ruhtinas Vjačko Tartossa, 119. — Ritariston retki Järvimaalle ja Harjunmaalle, 120. — Tanskan vallan heikkous, 121. — Uusi maiden jako, 122. — Tarton valloitus 1224 ja sen seuraukset, 123. — Ugandin ja Sakkalan olojen järjestäminen, 126. — Vilhelm Modenalainen Liivinmaalla 1225—26, 129. — Rettelöitä Pohjois-Viron omistamisesta, 132. — Saarenmaalaisien kukistus 1227, 136. — Henrik Lätiläinen, 140. — Uusia taisteluita Pohjois-Virossa ja tanskalaisen vallan loppu 1227, 142. — Albert-piispan kuolema 1229, 144.

I.

Liiviläisten kukistus.

Johdatus. — Suomalaisten kansain maantieteellinen ala XII:lla vuosisadalla. — Heidän suhteensa Venäläisiin. — Kristinuskon leviäminen heidän keskuuteensa ennen saksalaista valloitusta. — Saksalaisten tulo. — Meinhard. — Bertold. — Albert-piispan ensi ajat. — Riian kaupungin perustaminen. — Taisteluita Venäläisten, Liettualais-lätiläisten ja Liiviläisten kanssa. — Liiviläisten kukistuminen v. 1206. — Rettelöitä Venäläisten ja Liettualaisten kanssa vv. 1207—09.

Olen ennen koettanut kerätä yhteen vanhimmat viestit Itämeren rannikolle asettuneista suomalaisista kansoista. Niistä niukoista tiedoista, jotka heidän aikuisimpia vaiheitansa valaisivat, käy selville, että he Itämeren itärannikolle jouduttuaan ovat milloin sotaissa, milloin rauhallisessa suhteessa sekä läntisiin germaanilaisiin että itäisiin slaavilaisiin naapureihinsa. Itä-Euroopan vanhimmassa historiassa takaa heille meren rannikolle saapumisensa jälkeisinä aikoina pysyvällisen sijan heidän osallisuutensa itämaiseen kauppaan ja siitä johtuvaan tärkeään Venäjänvallan perustamiseen. Myöhemminä vuosisatoina joutuvat he ulkonaisten olojen vuoksi historian päätapausten ulkopuolelle, sekä idän että lännen puolelta koettavat naapurikansat päästä heidän oloihinsa vaikuttamaan sillä välin, kun suomalaiset kansat itse pelättävinä merirosvoina levittävät kauhua Itämeren lännenpuolisiiin maihin. Nämät vallattomuudet lakkaavat vihdoinkin XII:n vuosisadan loppupuolella, jolloin Saksalaiset perustavat uudisasutonsa Väinäjoen suulle ja siitä alkavat levittää kristinuskoa Itämeren itärannikolla asuvien kansojen keskuuteen.¹⁾

¹⁾ A. H. Snellman, Itämeren Suomalaiset itsenäisyytensä aikana. Helsinki 1894.

Ennenkuin käyn esittämään, mitenkä saksalainen valta vaakaantui Väinäjoen suulla ja siitä vähitellen levisi, ensin liiviläis-alalle, sitten ajan oloon sekä Virolaisten että Kuurilaisten maaahan, on tarves luoda lyhyt silmäys siihen maantieteelliseen alaan, joka tähän aikaan Itämeren itärannikolla muodosti suomalaisten kansain asumusalan.

Väinäjoen varrella ulottui Liiviläisten alue XII:lla vuosisadalla pitkin jokea ylöspäin Ascheradenin seuduille, joka oli Liiviläisten itäisin linna joen rannalla. Tällä alalla asuvia Liivin kansan heimoja kutsuu Henrik Lätiläinen Väinäjoen mukaan, joka etelässä rajoitti heidän asumusalaansa ja jolla jo saksalaisen valloituksen aikana oli sama liiviläisperäinen nimensä, yhteisellä nimellä *Väinän Liiviläisiksi* eli *Väinäläisiksi*.¹⁾ Alkaen Väinäjoesta etelässä käsitti heidän asumusalansa myöskin pohjoisempana virtaavien Jägeljoen (Yogele) ja Ogerjoen laaksot. Päälinnojen ja muiden tällä alalla olevien merkkipaikkojen mukaan jakaa kronikan kirjoittaja heidät useihin eri ryhmiin. Semmoisia mainitsee hän Riian Liiviläiset²⁾, jotka asuivat Väinäjoen suun seuduilla myöhemmin raketun Riian kaupungin ympärillä; Holmen Liiviläiset³⁾, jotka asuivat Riian yläpuolella Väinäjoen suurimmalla saarella; Ykskylän, Lenevardenin ja Ascheradenin Liiviläiset samannimisten kyläin ja linnain ympärillä.⁴⁾

Väinän eteläpuolella joen suuta lukuunottamatta ei Liiviläisiä saksalaisen valloituksen aikana ensinkään mainita. Sinne lienee heitä estänyt levenemästä Semgallien, Selonien y. m. liettualais-lätiläisten kansain vastustusvoima. Todistuksena siihen, että Väinäjoki tähän aikaan on Liiviläisten eteläisenä rajana, on sekin seikka, että Liiviläisten tämānaikaisista linnoista ei yksikään ole Väinäjoen eteläpuolella. Pohjoispuolella niitä sitä vastoin on useampia. Kaikkiaan mainitaan niitä Väinän Liiviläisten

¹⁾ „Livones circa Dunam habitantes“ (IX: 13); „Veinalenses“ (X: 6)

²⁾ Livones Rigenses (X: 8).

³⁾ Holmenses (I: 7). Holme ja Holmia nimillä tarkoittaa kronikan kirjoittaja Väinän suurinta Riian yläpuolella olevaa saarta, jolla tätä nykyä on nimenä Dahlen; Holmen liiviläisalue näyttää kuitenkin käsittäneen laajemman alan, ulottuen Väinäjoen pohjoispuolellekin. Vrt. *E. Pabst*, *Meinhart I*, s. 44 ja *Heinrichs v. Lettland Livländische Chronik*, s. 6; *A. Bielenstein*, *Die Grenzen*, s. 42—43.

⁴⁾ Ykeskola (I: 4), provincia Lenewardensis (XVII: 5), Livones de Ascherade (VIII: 1).

alalla valloituksen aikaisissa asiakirjoissa 7 kappaletta. Tärkeimmät niistä olivat Väinäjoen pohjoisrannalla sijaitsevat Lenevarden ja Ascheraden. Myöskin Ykskylä näyttää olleen sangen vahvasti asuttu paikka, koskapa sitä, samoin kuin Lenevardeniakin, kronikankirjoittaja jonkun kerran mainitsee kaupungin nimellä.¹⁾

Väinän liiviläisalan pohjoispuolella oli laajojen metsämaiden takana *Thoreida* niminen maakunta, käsittäen yleensä Koivajoen suunpuoliset seudut. Maakunnan keskustana on pidettävä nykyinen Treiden. Siinäkin mainitaan useampia eri linnoja, mutta niihin on paras tarkemmin tutustua saksalaisen vallan laajenemisen historiassa.

Tämän maakunnan pohjoispuolella Riianlahden itärannikolla oli *Metsepole* (Metsäpuoli) niminen alue, joka idässä ulottui Astijärveen, rajoittuen siellä Lätiläisten maahan. Pohjoiseen päin ulottui se, samoin kuin koko Liiviläisten alue, Orajokeen saakka Salisjoen pohjoispuolelle. Tämä seutu oli muihin liiviläisalueisiin verraten erämaata, josta sen nimikin, Metsäpuoli, lienee johdunut. Merkillisempiä asuttuja paikkoja oli siinä suhteellisesti vähemmän kuin muualla liiviläisalalla. Pari linnaa siinä vaan mainitaan, vaikka se alaltaan oli muita liiviläismaakuntia laajempi.

Itäisin Liiviläisten maakunnista oli nimeltään *Idumaea*, jonka nimimuodon alkuperästä olen ennen lausunut arveluni.²⁾ Se oli edellisen maakunnan itäpuolella pohjoiseen ja koilliseen päin Toreidasta sekä rajoittui idässä lätiläisalaa Koivajoen yllisen juoksun varrella. Tämän maakunnan väestö näyttää olleen Liiviläisten ja Lätiläisten sekoitusta, kuitenkin niin, että liiviläinen kansanaines siinä oli enemmistönä. Joitakin linnoja mainitaan tässäkin maakunnassa.³⁾

Liiviläisalan itäpuolella asui kauttaaltaan Lätiläisiä, jakautuen useihin eri heimoihin hekin. Heidänkin maassaan mainitaan useita eri maakuntia. Pohjoispuolella taas asuivat Virolaiset, joiden eteläinen raja kävi Orajosta lännessä vähän etelään kaa-reutuvana viivana aina lähelle Pihkovanjärveä sekä siitä pohjoiseen päin pitkin Peipsijärveä ja Narvajoen vartta Suomen-

¹⁾ H. L. IX: 11; XVII: 5.

²⁾ Vrt. Itämeren Suomalaiset, s. 9, 10.

³⁾ A. Bielenstein, Die Grenzen, s. 64 seurr.

lahteen.¹⁾ Narvajoen lännenpuoliset seudut näyttävät vielä XIII:n vuosisadan alkupuoliskolla olleen verraten harvaan asuttua maata.

Virolaisten asumusala on siten saksalaisen valloituksen aikana jotenkin samojen rajojen sisällä, kuin meidän päivinämmme. Heidän maassaan mainitaan koko joukko maakuntia. Niitä oli *Sontagana* (Suontaka), Virolaisten lounaisin maakunta meren rannikolla. Ollen pohjoispuolella Metsäpuolen liiviläisaluetta se vastasi jotenkin nykyistä Pärnun piirikuntaa. Siinä mainitaan samanniminen linna ja pari muutakin linnoitusta. *Sakkalan* maakunta käsitti Suonta'an ja Virtsjärven väliset seudut, ulottuen pohjoisessa Palajokeen saakka, etelässä alkaen lättiläisalueesta²⁾. Tämän maakunnan pääpaikka oli Viljanti niminen vahva linna, jonka ympärille muodostunutta kaupunkia Virolaiset vieläkin kutsuvat sillä nimellä. Paitse sitä mainitaan tässä maakunnassa kolme muutakin linnaa. *Ugaunia* (Ugandi) käsitti Peipsijärven ja Virtsjärven väliset seudut³⁾. Tähän maakuntaan luettiin ehkä kuuluviksi myös Emäjoen pohjoispuolella olevat Jogentagania (Joentaka), Vaiga ja Mocha nimiset pienet maakunnat. Seudun pääpaikkoja olivat jo muinoin Odenpe (Ottepää, venäl. lähteissä Медвѣжья голова) ja Tharbate (Tartto) Emäjoen rannalla. Useita muitakin linnoja mainitaan tässäkin maakunnassa. *Maritima* nimellä kutsuu Henrik Lättiläinen virolaisalueen läntisintä osaa, mainiten siinä erikseen Rotalia nimisen seudun. Tämä maakunta näyttää käsittäneen osan nykyistä Läänemaata Suonta'an pohjoispuolella. Sen itäpuolella Virolaisten alueen keskellä olivat *Harjunmaa* ja *Järvimaa*. Pohjoisrannikolla nykyisen Tallinnan ympärillä oli *Revele* (Rääveli)-maakunta, jonka linnana mainitaan Lyndanisa nykyisen Tallinnan paikalla. Siitä itäänpäin oli *Vironia* (Virlanti), joka ollen Suomalaisten asuinsijoja lähinnä lienee antanut Vironmaalle sen nimityksen, joka sillä Suomalaisien keskuudessa vieläkin on. Kaikissa näissä maakunnissa mainitaan useita linnoja, niinkuin tuonnempana saksalaisen ja tanska-

¹⁾ Vrt. *A. Bielenstein*, m. p., s. 59 seurr.

²⁾ Vrt. *Pabst*, *Chronik*, s. 105.

³⁾ Käytämme tästä maakunnasta Ugandi nimeä, koska se mielestämme on lähinnä Henrik Lättiläisen latinoitua muotoa Ugaunia. Myöhemmässä virolaisessa kansanrunossa tavataan puheenalaisen maakunnan nimenä Oandi, joka lienee muodostunut vanhemmasta muodosta Ugandi. Vrt. *J. Krohn* (Histor. Arkisto VII, s. 69).

laisen vallan levenemistä esittäessämme saamme nähdä. — Kuurinmaan maantieteellisen katsauksen esittämisen jätämme siihen aikaan, jolloin saksalainen valta alkaa siihen maanääreen levetä.

Itämeren Suomalaisten ja Venäläisten välinen suhde ennen Saksalaisten tuloa oli yleensä vihamielistä laatua. Ehtimiseen olivat nämät kansat rettelöissä ja verisissä taisteluissakin keskenään, mutta pysyväisempään vallanalaisuuteen ne eivät kummaltakaan puolen vieneet. Ainoastaan Väinän Liiviläiset olivat Saksalaisten tullessa höllässä alammaisuuden suhteessa Polotskin venäläiseen ruhtinaskuntaan ja maksoivat tämän alammaisuutensa merkiksi veroa sen hallitsijoille. Pihkovan venäläisen ruhtinaan valta taas oli levennyt pitkin Koivajoen vartta Lättiläisten alalle aina Liiviläisten läheisimpään naapuruuteen saakka ja siellä se näyttää säilyneenkin jotenkin kauvan saksalaisen vallankin aikana. Vielä v. 1285 kantoivat näet Venäläiset veroa niiden seutujen Lättiläisiltä ¹⁾. Virolaisten maa oli Saksalaisten tulon aikana Venäläisten vaikutuksesta ja vallanalaisuudesta nähtävästi vapaa, lukuunottamatta niitä pyyteitä, joita Venäläisillä mukaentisten ryöstöretkiensä oikeudella heidänkin alueeseensa oli.

Kristinuskon levittämisestä Itämeren maakuntiin ennen Saksalaisten tuloa ei ole mainittavia jälkiä jäänyt. Adam Bremeniläinen kertoo tosin, että hänen aikansa erään kauppamiehen toimesta kirkko rakennettiin Kuurilaisten maahan. Tämä tieto XI:lta vuosisadalta viittaa siihen, että joitakin yrityksiä kristinuskon levittämiseksi Itämeren maakuntain eteläosassa asuvien pakanain keskuuteen on lännestäpäin tehty ennen saksalaisen vallan perustamista ²⁾. Mutta mitään tärkeämpiä seurauksia ei tästä uskon levittämisestä ollut, sillä Itämeren maakuntain eteläosassa, sekä Kuurinmaalla että muualla, vallitsee synkkä pakanaus siihen aikaan, jolloin Saksalaiset siellä ristisaarnansa aloittavat. Niin on laita ennen Saksalaisten ja Tanskalaisten valloitusta Virossakin, vaikka muutamissa asiakirjoissa 1170-luvulta Virolaisten piispana mainitaan eräs Fulco niminen mies, joka ennen oli ollut munkkina Cellen luostarissa Hannoverissa. Lundin arkki-

¹⁾ *Fr. v. Keussler*, Die Tributpflichtigkeit der Landschaft Tolowa an die Pleskauer (R. M. XIV: 81—110, 129—30) sekä Das livische u. lettische Dünagebiet u. die Fürsten von Polozk, Gercike u. Kokenhusen am Ausgang des XII. u. zu Beginn des XIII. Jahrhunderts (R. M. XV: 1—51).

²⁾ Vrt. Itämeren Suomalaiset, s. 118 seurr.

piispan sanotaan vihkineen hänet Virolaisten piispan toimeen. Vanhimmat asiakirjat, joissa hän piispana mainitaan, on arveltu olevan vuodelta 1170. Silloin hänen ei kuitenkaan vielä sanota hiippakuntaansa matkustaneen osaksi teiden huonouden vuoksi, osaksi siitä syystä, että häntä vielä oli vastaiseen toimeensa opetettava. Eräästä paavi Aleksanteri III:n kirjeestä näyttää siltä, että hän myöhemmin Virolaisten keskuudessa kristinoppia julisti ¹⁾; ja nimenomaan valtuuttaa hänet paavi vihkimään kirkkoja ja pappeja hiippakuntaansa varten. Köyhissä oloissa sanotaan hänen elävän ja Tanskan y. m. Pohjoismaiden kristityitä kehoitetaan häntä auttamaan. Apumieheksi suositteli hänelle paavi erään Nicolaus nimisen munkin, jonka sanotaan olevan virolaista syntyperää ja jota kehutaan uskonnolliseksi ja älykkääksi mieheksi. Muuten valittaa paavi Virolaisten julmuutta kristinuskoa ja sen tunnustajia kohtaan ja kehoittaa Pohjoismaiden kristityitä taistelemaan näiden pakanain kanssa, luvaten taistelun palkaksi yhden vuoden synninpäästön samoin kuin niille, jotka käyvät Kristuksen haudalla ²⁾.

Fulcon toimista Virolaisten keskuudessa ei sen enempää tiedetä. Senvuoksi sopinee olettaa, ettei hän ainakaan pitempää aikaa heidän maassaan vaikuttanut. Häntä on arveltu samaksi henkilöksi, kuin Suomen historiasta tunnettu Folkvin, mutta siihen mielipiteeseen eivät säilyneet lähteet aiheuta ³⁾.

Historiallisia todistuksia ei löydy siihenkään, että Venäläiset olisivat ennen Saksalaisten tuloa kreikkalaiskatoollista oppia Itämeren maakuntain suomalaisten kansain keskuuteen levittäneet, vaikka tosin näiden kansain kielissä on muutamille kirkollisille käsitteille venäjänkieliset lainasanat ⁴⁾. Yleensä tapaavat Saksalaiset Itämeren maakuntiin tullessaan, samoin kuin myöhemmin Tanskalaisetkin, kaikkialla pakanuuden, ja heidän ansiokseen on luettava

¹⁾ Niin kirjoittaa paavi Tanskan kristityille: *Credimus -- universitati vestrae innotuisse, qualiter -- Fulco, Estonum episcopus, inopia et paupertate prematur, et ad convertendam gentem illam sui episcopatus -- totis viribus elaboret --*. *Livl. U. B. I: 6*, Regest., s. 2. Bulla on arveltu olevan vuodelta 1171.

²⁾ *Livl. U. B. I: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; III: Nachtr.*, Regest. 1:a, 6:a; *VI: 2713, 2714*.

³⁾ Vrt. *H. G. Porthan*, *Opera selecta I*, s. 120 seurr.

⁴⁾ Vrt. *Itämeren Suomalaiset*, s. 108 seurr.

se suuri asia, että kristinuskon valo XII:lla ja XIII:lla vuosisadalla näillekin kansoille alkoi koittaa.

Toisessa kohden olen maininnut, mitenkä Liivinmaa joutui alttiiksi saksalaiselle vaikutukselle todennäköisesti v. 1159, jolloin bremeniläiset kauppamiehet sekä Henrik Lättiläisen kronikan eräässä toisinnossa säilyneen historiallisen viittauksen että useiden myöhempien kirjaanpanojen mukaan ensin löysivät „Liiviläisen sataman“, s. o. Väinäjoen suun seudut, ja saivat siellä pysyväisen jalansijan joko alkuasukasten suostumuksella tahi väkivallalla ¹⁾. Mahdollisesti oli jo ensimmäisten Liivinmaalle tulleiden Saksalaisten joukossa Lyybekkiläisiäkin, mutta Bremenin kaupungin asukkaat näyttävät kuitenkin muodostaneen saksalaisen uudisasutuksen pääosan ²⁾.

Saksalaisten kauppijasten tutustumista Itämeren idänpuoliin maihin seurasi muutaman vuosikymmenen kuluttua kristinuskon levittäminen ja aseellinen valloitus. Sillä kerran hyvään alkuun päästyänsä purjehtivat saksalaiset kauppamiehet ehtimiseen Väinänsuulle rauhalliseen kaupantekoon Liiviläisten kanssa ³⁾. Eräällä sellaisella matkalla seurasi heitä Liivinmaalle augustino-laismunkki Meinhard, kotoisin Segebergin luostarista Holsteinista. Varmaan ei voida määrätä vuotta, milloinkä tämä jo tullessaan harmaapäinen, myöhemmin Liivinmaan ensimmäiseksi piispaksi kohonnut lähetyssaarnaaja, Liivinmaalle tuli, mutta todennäköistä on, että se tapahtui ennen vuotta 1184 ⁴⁾. Eikä ole olemassa mitään varmoja tietoja siitäkään, minkälaisissa oloissa Meinhard ensimmäiset aikansa Liivinmaalla eli. Erään vanhan tarinan mukaan sanotaan hänen parin nuoren miehen seuraamana tulleen uudelle vaikutusalalleen Bremenin kauppijasten sinne kolmatta

¹⁾ Vrt. Itämeren Suomalaiset, s. 122—27.

²⁾ E. Pabst, Die Anfänge der deutschen Herrschaft in Livland (*Bunge, Archiv* IV: 113—24).

³⁾ H. L. I: 2; Itämer. Suomalaiset, s. 127.

⁴⁾ Meinhardin Liivinmaalle tulo on määrätty H. L:n sanoista, jotka luultavasti tarkoittavat v. 1224:n tapauksia: — „et arabant et seminabant in securitate magna, quam ad quadraginta annos ante non habuerant, eo quod Lettones et alie gentes tam ante predicationem verbi Dei in Lyvoniam quam post baptismum eorum nunquam dederunt eis requiem et securitatem“ (XXIX: 1). Vuosilukua ei voida tarkoin määrätä. *Bonnell* (Chron. C., s. 42—43) päättää Meinhardin tulleen jotakin vuotta ennen 1186, jolloin hän viimeistään rakensi Ykskylän kirkon.

kertaa matkustaessa ja rakentaneen aittoja Väinäjoen varrelle kahden peninkuorman päähän joen suusta sekä erään väliaikaisen rakennuksen, jossa pidettiin Jumalanpalvelusta. Sellaista toimitti Meinhard aluksi vaan kauppamiehille ja laivaväelle, kunnes hän ja hänen seuralaisensa oppivat liivinkieltä. Tämä ensimmäinen kauppijasten majapaikka oli tarinan mukaan nykyisen Riian kaupungin paikalla. Pakanat tulivat sinne edempääkin kaupantekoon, ja Saksalaiset oppivat siten vähitellen maan kieltä. Uusi sivistys ja uudet tarpeet alkoivat siten kaupan kanssa levitä maahan. Saksalaisia käsityöläisiä siirtyi kauppijasten seurassa Väinänsuulle. Muun muassa mainitaan seppiä ja lasimestareita tällä tavalla tulleen Liiviläisten maahan ¹⁾).

Meinhardin tulon aikana maksoivat Väinän Liiviläiset veroa Polotskin ruhtinaalle Vladimirille, ja häneltä pyysi Meinhard luvan ryhtyäkseen uutta oppia pakanoille julistamaan. Tämän luvan hän sai ilman mitään vaikeutta, vieläpä lahjojakin venäläiseltä ruhtinaalta. Se seikka todistaa, kuinka heikko Venäläisten valta Väinän liiviläisalallakin oli ²⁾).

Luvan saatuaan alkoi Meinhard innolla kristinuskoa saarnata ja rakensi Ykskylä nimiseen liiviläiskylään viimeistään kesällä vuonna 1186 ensimmäisen Liivinmaan kirkon, jonka paikan hänen sanotaan Liiviläisiltä ostaneen. Tämä kirkko oli ensimmäinen kivistä tehty rakennus Liivinmaalla ja sen rauniot ovat vieläkin nähtävinä Väinäjoen pohjoisella rannalla kuuden peninkuorman päässä joen suusta. Siitä kylästä olivat kotoisin ensimmäiset kastetut Liiviläiset, joita nimeltään mainitaan neljä. Muiden sanotaan, näiden esimerkkiä noudattaen, vähitellen kasteeseen taipuneen ³⁾).

Liiviläisten vanhat viholliset olivat Väinäjoen eteläpuolella asuvat Liettualaiset, joiden oli tapana julmilla hävitysretkillä ahdistaa pohjoisempaan asuvia kansoja. He tulivat Liivinmaalle „seuraavana talvena“, hävittäen maata ja vieden paljon ihmisiä vankenteen. Meinhardin ja Ykskyläläisten täytyi etsiä suoja-

¹⁾ *Franz Nyenstädt*, *Livländische Chronik*, s. 16—17 (Mon. Livon. ant. II).

²⁾ Vrt. Itämer. Suomalaiset, s. 128.

³⁾ *H. L.* I: 2—4, 6; *E. Pabst*, *Meinhart I*, s. 25, 29—30; *Bonnell*, *Chron., Comm.*, s. 15. Ensimmäiset kastetut Liiviläiset olivat: *Ylo*, hänen poikansa *Kulewene*, *Viezjo* ja hänen poikansa *Alo*.

metissä. Kun vaara oli ohitse, kehoitti Meinhard Ykskylän ja Holmen saaren Liiviläisiä rupeamaan kristityiksi sekä lupasi rakentaa heille linnan, jos he uskoon suostuisivat ja siinä pysyisivät. Tämä tuuma miellytti pakanoita ja he lupasivat valalla ottaa kasteen. Seuraavana kesänä tilattiin Gotlannista muura-reita ja linnan rakentaminen alkoi. Osa pakanoita oli kastettu jo ennenkuin linnaa aljettiin rakentaa, toiset lupasivat rakennuksen valmistuttua ottaa kasteen, mutta eivät sanaansa pitäneet. Linna rakennettiin kuitenkin valmiiksi. Viides osa siitä tuli Meinhardin omaisuudeksi, koska se oli rakennettu hänen varoillaan ¹⁾.

Tämä Itämeren maakuntain monista keskiaikaisista linnoista ensimmäinen, josta vieläkin on kaivantojen, vallien ja muurien vähäisiä jäännöksiä nähtävänä, rakennettiin viimeistään kesällä 1187 ja ympäröi nelikulmiona ennen mainittua Ykskylän kirkkoa. Luultavasti avustivat saksalaiset kauppiaatkin sen rakentamista ²⁾.

Läheiset Holmen Liiviläiset houkuttelivat samanlaisilla lupauksilla Meinhardin rakentamaan linnan heillekin. Niistä suostui alussa kuusi kastettaviksi. Tästäkin linnasta, joka rakennettiin ehkä v. 1192 tahi 1193, on vielä jäljellä vähäisiä jäännöksiä ³⁾.

Tällä tavalla alkoi kristinuskon levitä Väinän liiviläisille. Tieto Meinhardin julistamasta ristisaarnasta oli jo ehtinyt Bremenin arkkipiispankin kuuluville ja hän määräsi Meinhardin liiviläisen kirkon piispaksi „kahden ennen mainitun linnan rakentamisen väliajalla” ⁴⁾.

Pakanat näyttävät aavistaneen, että uusi oppi ja sen turvaksi pystytetyt kiviset linnat kävisivät heidän vapaudellensa ja isiensä uskollen vaarallisiksi. Senvuoksi rupesivat he uusia tuloja ja heidän julistamaansa oppia vastustamaan. Heti kun Yks-

¹⁾ *H. L. I: 5—6.*

²⁾ *E. Pabst, Meinhard I, s. 35; Chronik s. 5—6; Bonnell, Chronogr., s. 16, Comm., s. 42—43.*

³⁾ *H. L. I: 7; Pabst, Chronik, s. 6; Bonnell, Chronogr., s. 17. — Kasteeseen suostuneet Holmen Liiviläiset olivat nimeltään: Viliendi, Uldenago, Wade, Waldeko, Gerweder, Vietzo.*

⁴⁾ *H. L. I: 8. Arnold Lyybökkiläinen sanoo sen tapahtuneen v. 1186 (Chronica Slavorum, Pertzin laitos, Hannover 1868, V, cap. XXX). Vuosiluvusta ei muuten olla selvillä. Ensikerran mainitaan Ykskylän hiippakunta paavi Clemens III:n kirjeissä ²⁰/₁₀ ja ¹/₁₀ 1188, joissa se määrätään kuuluvaksi Bremenin arkkihiippakuntaan. *Liivl. U. B. I: 9, 10.**

kylän linna oli valmistunut, tulivat Väinän eteläpuolella asuvat lättiläissukuiset Semgallit sitä hävittämään ja koettivat, tunte-matta savilaastin käytäntöä, vetää koko rakennuksen isoilla laiva-köysillä Väinäjokeen. Saksalaiset jousimiehet ajoivat kuitenkin linnan huonosti varustetut ahistajat haavoitettuina tiehensä ¹⁾. —

Liiviläisetkin kyllästyivät pian Meinhardin julistamaan kris-tinuskoon. Uusia uskolaisia ei toisen linnan valmistuttua ilmau-nut ainoatakaan ja entisetkin uskontunnustajat ryhtyivät varsi-naiseen väkivaltaan, luopuen kristinuskosta. He ryöstivät Mein-hardin omaisuuden, pieksivät hänen palvelijoitansa, päättivät karkoittaa läketysaarnaajan itsensä maasta ja kylpivät Väinä-joessa, luullen sen virran muassa voivansa panna kasteen ja sen vaikutukset Saksanmaalle menemään ²⁾. Meinhardilla oli käänny-tystoimessa apumiehenä sistersiläismunkki Teodorik, joka myö-hemmin tuli Virolaisten püspaksi. Hän saarnasi tähän aikaan kristinoppia pohjoisempana Toreidan liiviläisalalla. Hänet päät-tivät Liiviläiset uhrata jumalilleen, kun touko hänen pellollansa oli hyvä, heidän omat kylvönsä taas olivat liiallisesta sateesta menneet pilaan. Kansaa tuli paljon kokoon tätä pyhää toimi-tusta varten ja jumalien tahtoa kuulusteltiin arvalla. Keihäs asetettiin maahan, hevonen pantiin astumaan sen yli, mutta kun se yritti vasemmalla jalallansa astumaan, selitti uhrintoimit-taja, että kristittyjen jumala istui hevosen selässä ja ohjasi eläi-men jalkaa. Hevosen selkää pyyhittiin nyt, jotta jumala siitä putoisi maahan, mutta hevonen astui toisessakin koetuksessa sa-malla tavalla. Kun uhrimerkit pakanain käsityksen mukaan si-ten olivat epäedullisia, sai Teodorik jäädä elämään ³⁾.

¹⁾ *H. L. I: 6.* — Tämä yritys köysillä kaataa kivistä tornia ei näytä olleen Itämeren maakunnissa ainoa. Erään tarinan mukaan koettivat Saaren-malaiset samalla tavalla kaataa erään Saksalaisten rakentaman tornin. Köydet sidottiin tornin huippuun ja härkiä valjastettiin pitkin köysiä sitä kumoon vetämään. Kun köydet yhtäkkiä vedettiin kireille, nousivat takim-maiset härät pystyyn. Eräs poika huusi silloin isällensä, joka ajoi etumai-sia härkiä: „Isä, härät lähtevät taivaaseen!“ Myöskin Kuurilaisten kerro-taan samalla tavalla koettaneen kaataa erään tornin Saarenmaalla. „Tornin kiskoja“ käytetään Virossa vieläkin pilkkanimenä. *Nyenstädt* (Mon, Livon. ant. II, s. 9); *J. Jung*, Läti Hendriku Aasta-raamat, s. 9.

²⁾ *H. L. I: 9.*

³⁾ *H. L. I: 10.* Myöhemminkin joutui sama Teodorik pakanain taika-uskon vuoksi suureen vaaraan. Kun hän toimi Virolaisten keskuudessa, sattui auringo pimenemään Juhannuspäivänä 1191, ja kansa syytti siitä lähetyssaarnaajaa, sanoen, että hän söi auringon. *H. L. I: 10.*

Kun Meinhard näki, ettei hän voinut uppiniskaisten Liiviläisten parissa mitään vaikuttaa, aikoi hän kaikkine palvelijoineen ja apumiehineen kauppamiesten laivoilla matkustaa Gotlantiin ja varustautui jo matkalle. Peläten, että kristittyjen sotajoukko saapuisi heidän maahansa, lupasivat pakanat silloin ottaa kristinuskon ja houkuttelivat siten piispan jäämään maahan.

Piispa suostuikin heidän pyyntöönsä, kun muutamat kotiin matkustavat saksalaiset, norjalaiset, tanskalaiset y. m. kauppa miehet olivat luvanneet hädän tullen toimittaa hänelle sotajoukon avuksi. Liiviläiset eivät nytkään sanaansa pitäneet, vaan Holmen asukkaat kysyivät pilkaten palaavalta piispalta, mitä Gotlannissa suolat ja verka maksavat. Nyt aikoi Meinhard lähteä Vironmaalle, matkustaaksensa siellä talven viettäneiden kauppijasten seurassa keväällä Gotlantiin. Saatuansa kuulla eräältä Anno nimiseltä Toreidan asukkaalta, että Liiviläiset tällä matkalla aikoivat surmata hänet, palasi hän Ykskylään takaisin¹⁾.

Nuori liiviläinen kirkko oli siten perikadon partaalla. Kasetetut olivat uskosta luopuneet ja uuden opin saarnaajat sekä heidän harvat seuralaisensa eleivät henkensä kaupalla vihamielisen kansan keskuudessa. Ulkoapäin saatava apu oli siten välttämätön, ja Meinhard lähettikin virkaveljensä Teodorikin paavin luokse Roomaan viemään sanaa Liivin kirkon tilasta ja pyytämään häneltä apua. Teodorik lähti salaa maasta, sillä Liiviläiset tiesivät, ettei heillä ollut hyvää odotettavana, jos tieto sikkiläisen kirkon tilasta pääsisi laajemmalle Eurooppaan leviämään. Senvuoksi he koettivat hengellisten miesten maasta-lähtöä estää. Mutta Teodorik istui papillisessa puvussaan kirjoineen ja vihkivesineen hevosen selkään ja sanoi menevänsä sairasten luokse, pääsi siten pujahtamaan maasta pois ja saapui onnellisesti Roomaan.

Sitä ennen oli jo tieto Meinhardin lähetystoimesta tullut Liivinmaalla käyneiden matkustajain kautta paavi Coelestin HI:n kuuluville. Jo v. 1193 oli hän kehunut Meinhardin työtä, kehoittanut häntä uskonsaarnaansa jatkamaan sekä valtuuttanut hänet ottamaan apumiehiikseen sopivia henkilöitä ja vihkimään niitä tarpeen mukaan papintoimeen²⁾. Teodorikin lähetyksen johdosta sama paavi päätti ruveta tehokkaammalla tavalla Liiv-

¹⁾ H. L. I: 11.

²⁾ Paavin kirje 27/4, 1193 (*Livl. U. B.* I: 11).

vin kirkkoa auttamaan. Hän myönsi näet täydellisen synninpäästön kaikille niille, jotka lähtivät ristiretkelle Liivinmaan pakanoita käännyttämään. Se lienee tapahtunut v. 1196¹⁾.

Teodorikin ollessa Rooman-matkalla päätti Meinhard tehdä retken Kuurilaisia vastaan. Siihen otti osaa Itä-Göötiinmaan herttua Birger Jarl, paitse sitä Gotlannin asukkaita, Saksalaisia y. m. Myrsky kuljetti retkeilijät Virlannin rannikolle, jota he hävittivät kolme päivää. Kun kristityt Virolaisten kanssa keskustelivat kristinuskosta, purjehti ruotsalainen herttua Saksalaisten harmiksi tiehensä, otettuansa maan asukkailta veroa²⁾.

Meinhard kuoli v. 1196. Kuolinvuoteellaan kutsui hän Toreidan ja Väinänsuun Liiviläisten vanhimmat luoksensa ja kysyi heiltä, tahtoivatko he hänen kuoltuansa olla piispaa vailla. Kutsutut vastasivat Henrik Lättiläisen mukaan yksimielisesti tahtovansa piispan³⁾. Tämä hurskaan kronikoitsijan tiedonanto tuntuu epäiltävältä, kun muistetaan, että moni Liiviläisten vanhimpiakin vielä oli pakana. Jos Liiviläiset todella ovat ilmoittaneet ensimmäiselle piispallensa suostuvansa kristinuskoon, niin se lienee tapahtunut vaan sotajoukkojen pelosta, sillä sekä edelliset että seuraavat tiedot todistavat, että Liiviläiset eivät suinkaan olleet vielä tähän aikaan kristinuskolle suopeita. Meinhard haudattiin rakennuttamaansa Ykskylän kirkkoon. Liiviläisten kertoo Henrik vuodattaneen kyyneleitä hänen hautajaisissaan, ja kansantarina on yhdistänyt ihmeitä ensimmäisen liiviläisen lähe-
tyssaarnaajan ja piispan aikaan ja elämään⁴⁾.

¹⁾ *H. L. I: 12; Pabst, Chronik, s. 11.*

²⁾ *H. L. I: 13.* Kentiesi on tämä retki jossakin yhteydessä sen tiedonannon kanssa, että Tanskan kuningas Knuutti jonakin vuosista 1193—97 teki retken Virolaisia (Saarenmaalaisia) vastaan. *Bonnell, Chronogr., s. 17, Nachtr., s. 235; Vrt. Pabst, Chronik, s. 11.*

³⁾ *H. L. I: 14.*

⁴⁾ *H. L. II: 1.* Kun Teodorik toimi Toreidassa, pyysi eräs sairas Liiviläinen häneltä kastetta, mutta sairaan vaimot estivät häntä sitä saamasta. Kun tauti kiihtyi yhä, taipuivat he siihen, että Liiviläinen kastettiin. Jonkun ajan kuluttua hän kuoli ja eräs vastakääntynyt Liiviläinen, vaikka oli seitsemän peninkuorman päässä, näki mitenkä enkelit veivät hänen sielunsa taivaaseen. *H. L. I: 10.* Liiviläinen riimikronikka kertoo Meinhardin kerran nähneen nälkää siitä syystä, että hän oli jakanut kaiken omaisuutensa köyhille; yhtäkkiä huomasi hän silloin varastonsa taas selittämättömällä tavalla täyttyneen. *Liivl. Reimchronik* (L. Meyerin laitos), säk. 458—90.

Liivinmaan toiseksi piispaksi tuli Bertold, Hannoverissa olevan Lökkumin luostarin apotti. Muutamien vanhojen tietojen mukaan hän oli jo Meinhardin aikana Liivinmaalla vaikuttanut ¹⁾. Hän ei ollut alussa halukas Liivinmaalle lähtemään luultavasti peläten sikäläisiä rauhattomia oloja. Lopussa hän kuitenkin suostui rupeamaan Liivin kirkon kaitsijaksi. Bremeniläiseltä kirkolta sai hän vuosittain 20 markkaa apurahoja ²⁾.

Ilman sotajoukkoa lähti Bertold Liivinmaalle ja saapui Yksylään keväällä tahi kesällä 1197. Hän kutsui piispan asuntoon maan etevimmät miehet, sekä kristityt että pakanat, antoi heille ruokaa, juomaa ja lahjoja, sanoi saapuneensa heidän pyynnöstänsä ja perineensä edeltäjänsä kaikki oikeudet. Ensin olivat maan asukkaat olevinansa piispallensa ystävällisiä, mutta kun Bertold vihki Holmen saaren kirkkomaata, keskustelivat Liiviläiset, joilla oli tapana polttaa vainajansa ja joiden pakanallisia tapoja tämä toimitus loukkasi, polttaisivatko he piispansa kirkossa, löisivätkö he hänet kuoliijaaksi vaiko upottaisivat veteen. Köyhyyden arvelivat he olleen syynä siihen, että Bertold oli heidän maahansa tullut ³⁾.

Huomattuansa Liivin kansan uppiniskaisuuden lähti Bertold salaa laivoilla Gotlantiin, matkusti sieltä Saksaan ja valitti paa-ville, arkipiispalle ja Euroopan kristityille yleensä Liivin kirkon perikatoa. Paavi, jona siihen aikaan vielä oli edellisestä tunnettu Coelestin III, lupasi taaskin synninpäästön kaikille niille, jotka ryhtyivät taisteluun Liivinmaan pakanoita vastaan ⁴⁾.

Koottuansa Euroopassa sotajoukon palasi Bertold Liivinmaalle ja kulki maata myöten Väinäjoen pohjoispuolitse Holmen linnan kohdalle. Siitä lähetti hän sanan linnassa oleville Liiviläisille, kysyen tahtoivatko he suostua kristinuskoon. Siihen antoivat Liiviläiset kieltävän vastauksen. Ollen laivoja vailla ei piispa voinut heitä sen enempää vastustaa, vaan palasi sotajoukkoinensa Riian kaupungin paikalle. Liiviläiset seurasivat piispan jäljessä ja asettivat leirinsä lähellä nykyistä Riian kaupun-

¹⁾ Vrt. *Pabst, Chronik*, s. 13.

²⁾ *H. L. II: 1; Arnold Lyybekkiläinen*, V, cap. XXX; *Pabst*, m. p.

³⁾ *H. L. II: 2; Pabst, Chronik*, s. 14.

⁴⁾ *H. L. II: 3.*

kia olevalle hiekkamäelle, ollen valmiina taisteluun. He lähettivät nyt puolestansa lähetystön kysymään piispalta, miksi hän sotajoukolla oli heitä lähestynyt. Saatuaan kuulla, että siihen oli syynä heidän uskosta-luopumisensa, sanoivat he: „Tämän syyn me tulemme poistamaan. Palaa sinä, laskettuasi sotilaat kotiinsa, seuralaistesi kanssa rauhassa hiippakuntaasi, pakoita ne, jotka ovat uskoon suostuneet, siinä pysymään, houkuttele muut siihen rakkaudella äläkä pakolla“. Piispa vaati nyt heiltä ylimysten poikia panttivangeiksi. Ensin kieltäytyivät he niitä antamasta, mutta suostuivat vihdoin. Sillä aikaa, kun panttivankeja koottiin, tehtiin lyhyt aselepo, jonka merkiksi sotajoukot lähettivät toisillensa heittokeihäitä. Kun Liiviläiset tämän välirauhan aikana surmasivat useita hevosillensa rehua etsiviä Saksalaisia, lähetti piispa heidän keihäänsä takaisin, ja sotilakko oli siten rikottu. Nyt alkoi tappelu. „Liiviläiset huusivat ja löivät pakanallisen tavan mukaan aseitansa yhteen“, sanoo kronikan kirjoittaja. Saksalaiset tekivät äkkinäisen hyökkäyksen, ja pakanat lähtivät pakoon. Ajaen vauhkolla hevosella heitä takaa joutui Bertold vihollisten keskelle. Kaksi miestä tarttui häneen kiinni ja kolmas (Ymaut niminen) työnsi hänet keihäällä takapäin puhki, jonka jälkeen hänen ruumiinsa revittiin kappaleiksi. Tämä tappelu, jossa Liivinmaan toisen piispan surma saavutti, tapahtui heinäk. 24 p. 1198¹⁾.

Bertoldin kuoleman jälkeen pakenivat Liiviläiset minkä kerkesivät, luullen että koko saksalainen sotajoukko ajoi heitä takaa. Saksalaiset taas, kostaaksensa piispansa surman, hävittivät sekä laivoilla että hevosilla, tulella ja miekalla Liiviläisten viljavainioita. Liiviläiset pyysivät nyt rauhaa ja kutsuivat pappeja luoksensa. Ensimmäisenä päivänä kastettiin Holmen saarella 50, toisena Ykskylässä 100 pakanaa. He ottivat pappeja linnoihinsa ja lupasivat maksaa niiden elatukseksi määrätyn summan viljaa jokaiselta auranalalta. Myös lähettivät he saksalaisten hengel-listen miesten ja luostariveljien kehoituksesta lähettiläitä Saksaan pyytämään uutta piispaa. Luottaen tähän poistuivat Saksalaiset maasta. Ainoastaan joitakin pappeja ja yksi saksalainen kauppa-laiva jäi Liivinmaalle²⁾.

¹⁾ *H. L.* II: 4—6; *Pabst*, *Chronik*, s. 15—16.

²⁾ *H. L.* II: 7—8.

Rauha, joka Liivinmaalle täten näytti koittavan, oli kuitenkin vaan näennäinen. Kun Saksalaiset olivat lähteneet maasta, luopuivat näet Liiviläiset taas kristinuskosta. He kävivät saunoistansa Väinäjokeen, pesivät siinä kasteen pois ruumiistansa luullen siten panevansa menemään sen poistuvien Saksalaisten jäljessä virran mukana vieraalle maalle. Saksalaiset olivat ennen lähtöänsä leikanneet erään puun oksalle ihmisen pään muotoisen kuvan. Sen arvelivat Liiviläiset olevan Saksalaisten jumalan sekä tuottavan heille tulvia ja tauteja. He keittivät ja joivat tapansa mukaan simaa, ottivat kuvan puusta ja panivat senkin lautalla menemään Saksalaisten jäljessä Gotlantiin, arvellen siten pääsevänsä kristinuskostakin ¹⁾.

Eivätkä he vielä siihenkään tyytyneet. Isien uskon kanssa heräsi Liivin kansassa menetetyn vapauden tunne, ja se päätti tehdä lopun koko siitä saksalaisesta siirtokunnasta, joka sen maahan oli sijoittunut. Kuukauden kuluttua (syksyllä 1198) rikkoivat Liiviläiset julkisesti kristittyjen kanssa tekemänsä rauhan, pitelivät pahoin hengellisiä miehiä, ryöstivät heidän omaisuutensa, hävittivät heidän hevosensa j. n. e. Saksalaisten pelot jäivät siitä syystä viljelemättä ja kirkko kärsi noin 200:n markan vahingon. Yksikylän papisto pakeni Holmen saarelle. Seuraavan paaston aikana (1199) päättivät Liiviläiset yksimielisesti surmata jokaisen papin, joka Pääsijäisen jälkeen tavattaisiin heidän maassansa. Papit lähtivät senvuoksi maasta pois. Samalla tavalla uhattiin kauppamiehiäkin, mutta lahjomalla maan vanhimmat he pelastuivat kuolemasta ²⁾.

Siten oli Meinhardin aloittama työ melkein juuria myöten hävitetty. Kristinuskosta ei ollut enää mitään jäljellä Liiviläisten maassa ja viha muukalaisia vastaan oli yltenyt siihen määrään, että oleskelu pakanain keskuudessa kävi hengelle vaaralliseksi. Vapauden ja isien uskon vaara oli saanut alkuasukkaat ryhtymään niin kovaan vastarintaan. Tarmokasta tointa oli tarves, jos mieli saada pakanain vastustus kukistetuksi. Tällä vaarallisella hetkellä tuli Liivin kirkon johtajaksi mies, jolla oli kykyä, valtiollista älyä ja toimintavoimaa rakentamaan kristillistä kirkkoa Itämeren maakuntain pakanain keskuuteen. Se oli Albert v. Buxhöyden, bremeniläinen kaniikki.

¹⁾ H. L. II: 8.

²⁾ H. L. II: 9—10.

Parhaassa miehuuden-ijässä hän vihittiin Liivinmaan piispaksi alkupuolella vuotta 1199. Pontevien toimiensa ja valtiollisen älynsä kautta on hän, kolmattakymmentä vuotta Liivinmaalla työtä tehden, tullut kristillisen kirkon ja saksalaisen vallan perustajaksi ja järjestäjäksi Itämeren maakunnissa, mutta samalla myös pannut alulle sen kovan orjuuden, joka monta vuosisataa on ollut näiden maiden asukasten kirouksena. Jo Albert-piispan ensimmäiset toimet osottavat, että hän aikoi tuntuvammalla tavalla käydä Liivinmaan asioihin käsiksi. Varoitettuna edellisten piispain kohtalosta hän ei lähtenyt uuteen hiippakuntaansa varustamattomana, vaan matkusti ensi töikseen ympäri Euroopan maita kootaksensa ison sotavoiman ja valmistaaksensa ihmisten mieliä Liivinmaan hädänalaisen kirkon asiaa ajamaan.

Piispaksi tultuansa matkusti Albert näet kesällä 1199 Gotlantiin ja kokosi siellä n. 500 miestä ristiretkelle Liiviläisiä vastaan ¹⁾. Sieltä hän meni Tanskaan, sai kuningas Knuutilta, Valdemarherttualta ja Lundin arkkipiispalta Absalonilta lahjoja, tuli sitten Magdeburgiin Joulun aikana 1199 ja kokosi siellä enemmän seuralaisia. Magdeburgissa pidettiin siihen aikaan valtiopäiviä, jossa tilaisuudessa Filip Schwabilainen kruunattiin Saksan hallitsijaksi. Hän lupasi ottaa Liivinmaalle matkustavien ristiretkeläisten omaisuuden suojelukseensa ²⁾.

Jo ennen oli mahtava Innocentius III kääntänyt huomionsa Itämeren maakuntain pakanallisten kansojen käännättämiseen. Hän lähetti syksyllä 1199 vaikuttavan sanansa Saksin ja Vestfaalin kristityille, kehoittaen heitä tekemään työtä Liivinmaan kirkon hyväksi. Hän johti kristittyjen mieleen, mitenkä Meinhardin toimesta oli tullut Jumalan tuntoon pakanallisia kansoja, jotka ennen olivat palvelleet mykkiä eläimiä, lehteviä puita, juoksevia jokia, vihantia kasvia ja pahoja haltijoita, mutta valitti samalla sitä, että samat kansat nyt olivat uskosta luopuneet ja koettivat maastansa hävittää kristillisyyden kaikki jäljet. Synninpäästön lupauksella paavi nyt kehoitti Saksan kan-

¹⁾ Palkitakseen Gotlantilaisten osottamaa suopeutta Albert v. 1211 myönsi sikäläisille kauppamiehille kaikenlaisia etuoikeuksia Liivinmaalla (— — „quod nos, conversioni gentium operam dantes, ab exordio nostri laboris, mercatores praecipue Gutlenses studiose nobis semper censuimus attitisse“. *Livl. U. B.* I: 20).

²⁾ *H. L.* III: 2—5; *Pabst*, *Chronik*, s. 20—21.

saa Liivinmaan kristittyjä puolustamaan ja käyttämään aseellista voimaa, jos eivät pakanat ryhtyisi liittoon kristittyjen kanssa tahi pitäisi tehtyjä sopimuksia. Samalla antoi hän luvan niille, jotka olivat aikoneet tehdä vaelluksen Pyhään-maahan, muuttaa päätöksensä ja lähteä Liivinmaan kirkkoa puolustamaan. Kaikki sinne matkustajat otettiin Pyhän Pietarin ja paavin suojelukseen ¹⁾).

Albert-piispa oli siten koettanut, Euroopan eri maissa liikkuksen asemaansa vahvistaa. Keväällä v. 1200 hän purjehti Liivinmaalle 23:lla laivalla. Hänellä oli mukanaan kaksi saksalaista kreiviä ja paitse niitä paljon alhaisempia ristosotureita. Päästyänsä Väinänsuulle tuli hän Holmen saarelle ja lähti sieltä Ykskylään. Matkalla haavoittivat Liiviläiset useita piispan seuralaisia ja surmasivat muun muassa yhden papin. Ykskylään seurue kuitenkin vaivalla pääsi ja tapasi siellä hengellisiä y. m. Saksalaisia, jotka Meinhardin ajoista saakka siellä olivat olleet. Sikäläiset Liiviläiset tekivät piispan kanssa kolmipäiväisen rauhan, mutta käyttivät sitä aikaa sotavoimien kokoamiseen ²⁾). Albert palasi Holmen saarelle ja lähetti palvelijansa noutamaan piispanpukua ja muita tarveskaluja laivoista Väinänsuulta. Paluumatkalla hyökkäsivät Liiviläiset heidän kimppuunsa, valloittivat yhden laivan ja surmasivat melkein kaikki siinä olevat ihmiset. Sitten kokoontuivat he Holmen saarelle piispaa piirittämään. Albert ja hänen seuralaisensa joutuivat rehujen ja ruokavarojen puutteessa aluksi kovaan hätään, mutta löysivät vihdoin maata kaivaessaan eri paikoista paljon kätkeytyä viljaa y. m. ruoka-aineita. Samaan aikaan hävittivät Frisiläiset Liiviläisten viljavainioita. Nyt taipuivat Liiviläiset rauhaan ja lähtivät piispan kanssa Riian kaupungin paikalle, jossa useita pakanoita (m. m. eräs Asso) kastettiin ³⁾). Rauhan vahvistukseksi vaati Albert Liiviläisten vanhimmilta panttivankeja, kutsui heidät kemuihin ja sulki kaikki yhteen huoneeseen. Väinän ja Toreidan Liiviläiset suostuivat silloin antamaan piispalle n. 30 poikaa, joidenka kanssa hän lähti Saksanmaalle syyskesällä 1200. Niiden Liiviläisten joukossa, jotka nyt antoivat ensimmäiset panttivangit piispalle ja

¹⁾ Paavin kirje ⁹/₁₀ 1199; *Livl. U. B.* I: 12.

²⁾ *H. L.* IV: 1—2.

³⁾ *B. L.* IV: 3.

siten osottivat taipuvansa Saksalaisten valtaan, oli Meinhardin ajoista tunnettu Anno ja sittemmin mainio toreidalainen Kauppo ¹⁾).

Jo ensimmäistä kertaa Liivinmaalla ollessaan ehti Albert siten jättää käynnistänsä pysyviä jälkiä, saaden Liiviläisten uppiniskaisuuden ainakin ajaksi talttumaan. Saadakseen saksalaiselle vallalle ja kristilliselle kirkolle tukevan perustuksen pakanain keskuudessa hän käsitti yhä eteenkinpäin tarvitsevansa Euroopan kansojen kannatusta. Senvuoksi lähetti hän jo Meinhardin aikana Liivinmaan asioissa Roomassa käyneen Toreidan Teodorikin paavin puheille. Tarkoituksena oli saada pyhältä isältä nimenomaan Albert-piispallekin valtakirja saarnata Euroopan maissa ristiretkellä Liivin kirkon vihollisia vastaan. Teodorik lieene saapunut toistamiseen Roomaan alussa vuotta 1201, ja Innocentius III antoikin hänelle pyydetyn valtakirjan ²⁾). Ja muutenkin koetti mahtava paavi hyvillä neuvoilla edistää Liivinmaan seurakunnan asiaa. Ensimmäisessä Albert-piispalle osotetussa kirjeessään ¹⁹/₄ 1201 hän kehoitti piispaa ja muita hengellisiä toimimaan niin, että kristinuskoon kääntyneet pakanat kirkon yhteydessä pysyisivät. Näistä neuvoista kuvastuu kolmannen Innocentiuksen valtiollinen viisaus. Hän kehoitti eri-arvoisia ja erisäätyisiä hengellisiä miehiä käyttämään samanlaista virkapukua, jotteivät vastakääntyneet pahentuisi papiston eri arvo-asteista eivätkä jakautuisi eri puolueisiin. Ja kun kastettavat Liiviläiset eivät olleet taipuvaisia noudattamaan kanoonisen lain määräyksiä, joidenka mukaan heidän entiset avioliittonsa liian likeisten sukulaisten kesken olisivat olleet purettavat, salli paavi heidän määrätyillä ehdoilla vastaiseksi pitää entiset vai-

¹⁾ *H. L. IV: 4.* Kauppo oli ensimmäisenä Toreidan Liiviläisistä jo Meinhardin aikana kristinuskoon kääntynyt. *H. L.* kertoo (I: 10) hänen olleen haavoitettuna, pyytäneen Teodorikilta apua ja luvanneen ottaa kasteen, jos hän tulisi terveeksi. Lähetyssaarnaaja valmisti yrteistä jonkunlaista lääkitystä, sairastunut parani ja suostui kristinuskoon. Riimikronikassa (säk. 259–90) kutsutaan tätä Liiviläistä nimellä *Kope*. Myöhemmät kronikat (*Brandis*, s. 48; *Nyenstädt*, s. 19; *Hiärn*, s. 66) mainitsevat hänet nimellä: *Cobbe*, *Kaupe*, *Cubbe*. Vrt. *Pabst*, Meinhard II, s. 41–42. Toreidassa mainitaan usein linna *Kubbeselc*, joka on ehkä saanut nimensä Kauposta (Kauponsalo?); vrt. *Hiärn*, s. 77, 78. Kuolemaansa saakka pysyi Kauppo kristinuskon hartaana ystävänä ja Saksalaisten uskollisena apumiehenä.

²⁾ *H. L. IV: 6; Pabst, Chronik*, s. 25; *Bonnell, Comm.*, s. 45.

monsa. Myöskin kirkollisia rangaistuksia pitäisi Liivin kirkon nuoruuden vuoksi käyttää kohtuullisesti ja kääntyneitä pakanoita yleensä kohdella lempeästi, jotta he vähitellen kristilliseen elämään perehtyisivät ¹⁾. Tällaisia neuvoja antoi katoolisen ajan suurin kirkkoruhtinas niille henkilöille, joiden oli asia saattaa kristinuskon turviin Itämeren itärannikon pakanat. Edempänä saadaan nähdä, minkä verran näitä lempeyttä ja valtioviisautta todistavia ajatuksia myöhemmin näillä mailla noudatettiin.

Albert-piispa oli jo ensi kertaa Liivinmaalla käydessään ryhtynyt alustaviin toimenpiteisiin Riian kaupungin perustamista varten. Liiviläiset joko lahjoittivat tahi möivät hänelle perustettavan kaupungin maa-alan erään Riga-nimisen myöhemmin kuivuneen Väinän lisäjoen varrella, josta itse kaupunginkin nimeksi tuli Riika ²⁾. Piispa tahtoi, saadakseen saksalaisen vallan uuden pääpaikan nopeasti edistymään, johtaa sekä Gotlannista kulkevan läntisen että idästäpäin pitkin Väinäjokea käyvän itäisen kaupan tähän kaupunkiin. Senvuoksi paavi Teodorikin pyynnöstä kirkon kirouksen uhalla kielsi kaikkia kauppamiehiä käymästä Semgallien satamassa, joksi kutsuttiin tämän kansan maasta tulevan Kuurinmaan Aa-joen suuta. Tätä paavin kieltoa sitoutuivat Gotlannin kauppamiehet luultavasti jo v. 1201 noudattamaan, säätäen ettei yksikään kauppijas hengen ja omaisuuden menettämisen uhalla saisi mainitussa satamassa käydä ³⁾.

Täten oli Teodorikin käynti paavin luona kaikin puolin onnistunut. Albert-piispa oli saanut avoimen valtakirjan pyytää Euroopan kristittyitä avukseen ja osannut hankkia saksalaisen vallan vastaiselle pääkaupungille etuoikeuksia, jotka olivat sen edistymisen varmana takeena. Jätettyänsä Liiviläisten antamat panttivangit Saksaan palasi hän uутten ristiretkeläisten kanssa Liivinmaalle keväällä 1201. Seuraavana kesänä alettiin rakentaa Riian kaupunkia laajalle tasangolle, jonka lähellä oli hyvä satamapaikka ⁴⁾. Tästä kaupungista tehtiin jo samana vuonna piispanistuin ja siihen sijoitettiin tuomiokapituliksi Neitsyt Maa-

¹⁾ *Liivl. U. B.* I: 13; III, Reg. s. 15; *Bonnell, Comm.*, s. 45.

²⁾ *H. L.* IV: 5; *Pabst, Chronik*, s. 24, 25; *A. Hansen*, (Scr. rer. liv. I, s. 72—73).

³⁾ *H. L.* IV: 6—7; *Pabst, Chronik*, s. 25.

⁴⁾ *H. L.* V: 1.

rian hengellinen veljeskunta, jonka Meinhard aikoinaan oli perustanut Ykskylään. Uusi piispanistuin ja koko Liivinmaan kirkko pyhitettiin Neitsyt Maarialle. Vuonna 1202 tuli Albertin veli Engelbert ensimmäisten saksalaisten porvarien kanssa Riikaan ja valittiin sen ensimmäiseksi tuomioprovastiksi ¹⁾).

Samaan aikaan Albert-piispa laski perustuksen toisellekin laitokselle, jonka seuraukset Itämeren maakuntain vastaisessa historiassa ovat arvaamattoman tärkeitä. Itsellensä oli hänellä tapana vuosittain kesän lopulla matkustaa Saksanmaalle hankkimaan hädänalaiselle kirkollensa vereksiä voimia. Keväisin hän tavallisesti keräämiensä ristiretkeläisten kanssa tuli Liivinmaalle takaisin. Ne ristivaeltajat, jotka Liivinmaalle tällä tavalla tulivat uskon puolesta taistelemaan, viipyivät siellä tavallisesti vaan yhden vuoden, palaten sitten kotiseuduillensa takaisin. Saadakseen urhoollisia miehiä vieraassa maassa kauvemmin pysymään, vieläpä varsinaisesti sinne asettumaankin, rupesti Albert, yleistä silloista eurooppalaista tapaa noudattaen, jakamaan heille läänityksiä. Siten muodostui Itämeren maakuntiin vähitellen pysyväinen perinnöllinen lääniaatelisto, joka ei taistellut pakanoita vastaan ainoastaan kirkon etujen, vaan myös yksityisen persoonallisen omaisuutensa puolesta ²⁾. — Ensimmäiset tällaisia läännejä olivat: Lenevarden ja Ykskylä. Edellisen sai eräs Daniel niminen ritari, jälkimmäisen Konrad v. Meiendorf, joka ei kuitenkaan vielä muutamiiin vuosiin läänitykseensä asumaan sijoittunut ³⁾).

Vielä muitakin tärkeitä kristinuskon ja saksalaisen vallan vahvistamista tarkoittavia laitoksia Albert tällä Liivinmaan matkalla sai toimeen. Läänitysten jakamisella oli hän jo koettanut saada valloitetuun alueeseen sijoitetuksi pysyväisen aateliston, joka uskon ja saksalaisen vallan puolesta olisi valmis taistelemaan ympäristön pakanoita vastaan. Samassa tarkoituksessa perusti hän v. 1201, noudattaen siinäkin silloista yleistä eurooppalaista esimerkkiä, hengellisen ritarikunnan, jonka jäsenet sitoutuivat koko iäkseen puolustamaan kirkkoa ja sen etuja sekä kristinuskoa yhä laajemmalle levittämään. Nämät „Kristuksen puolesta

¹⁾ *H. L. VI: 2—4; Bonnell, Chronogr., s. 19; Comm., s. 45—46.*

²⁾ *Vrt. J. D. Gruber (Script. rer. liv. I, s. 75).*

³⁾ *H. L. V: 2; Pabst, Chronik, s. 27—28.*

sotivat veljekset“ (fratres milicie Christi) tulivat Albertin välittömän tarkastuksen alaisiksi, ja Innocentius III määräsi myöhemmin heidän noudatettavikseen Temppeliherrain ritariston säännöt ja puvun: valkealle viitalle kuvatun punaisen ristin, jonka alapuolella oli punainen miekka, kärki alaspäin. Siitä saivat nämät ritarit myöhemmin nimekseen Kalpaveljekset (Gladiferi)¹⁾. Tämä hengellinen ritaristo vastasi jonkunlaista seisovaa sotajoukkoa. Siitä tuli „Liivinmaan miekka“, joka ollen aina valmiina iskemään tuskosi vasta sitten, kun Liivin- ja Vironmaa oli valloitettu ja kaikki Itämeren itärannikon kansat kristinuskoon taipuneet. Se oli maallisissa ja hengellisissä asioissa velvollinen tottelemaan Liivinmaan piispaa ja siten hänelle mahtavana aseena saksalaisen valtan levittämisessä. Mutta koko Liivinmaan yliherrana, korkeammalla sekä piispoja että muita siinä vaikuttavia voimia, oli Rooman paavi. Senvuoksi näemmekin ritariston, joka aikojen kuluessa paisui yhä mahtavammaksi, vetoovan piispojen tuomiosta paavinistuimeen niissä riitakysymyksissä, joissa se ei kotoisten esimiestensä tuomioon tyytynyt. Siitä seurasi paljon sekavuutta ja paljon rettelöitä, vihdoinpa täysi eripuraisuus, ritariston ja piispojen välillä²⁾.

Vielä samana vuonna (1201) Albert perusti Väinänsuun itärannalle Väinänsuun eli Pyhän Nikolain vuoren sistersiläisluostarin, jonka ensimmäiseksi apotiksi tuli edellisestä tunnettu Toreidan Teodorik³⁾.

Paljon oli siten Albert-piispa Liivinmaalla ollessaan yhtenä vuonna saanut aikaan. Hänellä oli nyt edullisella paikalla uusi etuoikeuksilla varustettu pääkaupunki, hän oli Liivinmaallakin pannut alulle lääniaateliston, joka oli hänelle alammaisuuden velvollisuudessa, ja hän oli osannut hankkia itselleen ritarikunnan, jonka jäsenet nimenomaan olivat velvolliset puolustamaan Liivinmaan uutta seurakuntaa ja tottelemaan piispan käskyjä. Siten oli Liivinmaalle muodostunut uusi valtiolaitos yksinomaan kirkolliselle pohjalle, nimittäin kaikesta maallisesta vallasta riippu-

¹⁾ *H. L. VI: 6; Pabst, Chronik, s. 32; Bonnell, Chronogr.; s. 19, Comm., s. 46; Livl. U. B. I: 14, 16.*

²⁾ *Vrt. Ch. Schiemann, Russland, Polen und Livland bis in 17. Jahrhundert, Berlin 1887, s. 17 seurr. (Oncken, Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen X, 2).*

³⁾ *H. L. VI: 5; Bonnell, Chronogr., s. 19; Pabst, Chronik, s. 31—32.*

maton ja hengellisen ritarikunnan puolustama hiippakunta, joka oli välittömässä alammaisuuden suhteessa ainoastaan Rooman papiinistuiimeen ja sieltäpäin nauttikin kaikkea kannatusta.

Nämät piispan pontevat toimenpiteet eivät jääneet seurauksia vaille. Uskonnollisen harrastuksen, sotaisen seikkailuhalun, vihdoin edullisen kaupankin vuoksi kulkeutui Liivinmaalle joukoittain Albertin tulisesta ristisaarnasta kiihtyneitä uskonlevittäjiä. Ympäristön pakanainkin mieliin näyttää mahtavasti vaikuttaneen se uusi asiain tila, joka Väinän varrella täten muuttamassa vuodessa oli saatu toimeen. Ja olikinhan muutos entisestään suuri. Hämmästysekseen näkivät Liiviläiset, mitenkä kivisiä linnoja vähitellen oli noussut heidän maahansa ja siihen kasvanut uusi kaupunki, jossa toimi uutteroita kauppijaita ja jonka suojana olivat rautapukuiset sotamiehet. Liiviläisetkään eivät nyt uskaltaneet rikkoa Albertin kanssa tekemäänsä rauhaa ja muutkin kansat pyrkivät liittoon Saksalaisten kanssa. Kuurilaiset esim. lähettivät vasta-perustettuun Riian kaupunkiin lähettiläitä pyytämään rauhaa ja vahvistivat sen pakanallisen tapansa mukaan „verenvuodatuksella“, s. o. uhrilla. Samoin pyysivät ja saivat Liettualaisetkin rauhan, mutta siitä huolimatta he vuotta myöhemmin (1202) ahdistivat piispan kalastajia Väinäjoella. V. 1203 ovat he yhdessä Venäläisten kanssa taas ahdistamassa Väinän seutuja ¹⁾).

Väinän eteläpuolella asuvat Semgallit olivat vielä vihamielisellä kannalla ja polttivat Holmen saarella olevan kirkon sekä sen ympärillä olevan kylän, koettivat pitkällisen piirityksen kautta saada saarella olevan linnankin haltuunsa, mutta peräytyivät pois, kun se ei onnistunut. Myöhemmin (1203) hekin lähettiläistensä kautta tekivät rauhan Riikalaisten kanssa ²⁾).

Itämeren maakuntain asukasten ja heidän itäisten naapuriensa välinen suhde on XII:n vuosisadan lopulla samanlainen kuin ennenkin. Aina tavantakaa panevat Venäläiset toimeen hävitysretkiä suomalaisille aloille, mutta mainittavampiin seurauksiin ne eivät nytkään johtaneet. Kun Saksalaiset Polotskin ruhtinaan luvalla olivat aloittaneet käännäytys- ja valloitustyönsä Väinäjoen varrella, näyttävät Venäläiset kohdistaneen voimansa etusijassa

¹⁾ *H. L. V: 3–4; vrt. Schieman, m. p., s. 17.*

²⁾ *H. L. VI: 7; Bonnell, Chronogr., s. 19; Comm., s. 47.*

virolaisalalle. Useita kahakoita Virolaisten ja varsinkin Novgorodilaisten välillä mainitsevat Venäjän kronikat 1100-luvun viime kymmeneltä.

Niin surmasivat Pihkovalaiset kesällä 1190 „ranta-Čudeja“ (Чудь поморьскую), jotka seitsemällä laivalla olivat tulleet Narva-joen koskien ohitse Peipsijärvelle. Ei yksikään heistä päässyt pakoon. Heidän laivansa kuljetettiin Pihkovaan ¹⁾. Tässä mainitut Čudit lienevät olleet meren rannikolla asuvia Virolaisia, sillä Virolaisten kanssa Venäläiset seuraavinakin vuosina ovat rettelöissä. Sittenkuin Novgorodilaiset yksissä tuumin Karjalais-ten kanssa v. 1191 olivat käyneet Jäämien maata ryöstämässä, hävittäneet sitä tulella ja surmanneet karjaa y. m., sopivat näet Novgorodin Jaroslav ja Polotskilaiset keskenänsä, että yhteisin voimin oli tehtävä retki joko Liettuaan taikka Čudien maahan. Ja seuraavana talvena (1192) Novgorodin ruhtinas kokosikin sota-voimansa ja hyökkäsi yhdessä Pihkovalaisten kanssa Virolaisten alueelle. Siellä valloitettiin Tarton linna, maa hävitettiin tulella ja otettiin vankeja epäluukuinen määrä. Itse palasivat ryöstäjät terveinä Novgorodiin. Vielä saman vuoden kesällä (Pietarin päivänä) Jaroslav tuli Pihkovaan ja lähetti sieltä väkensä yhdessä Pihkovalaisten kanssa Vironmaalle, jossa Ottepään linna valloitettiin ja poltettiin ²⁾.

Yllämainitut retket lienevät johtuneet siitä, että Venäläiset koettivat vahvistaa valtaansa virolaisalalla samaan aikaan, kun Saksalaisten asema Väinänsuulla varttui yhä lujemmaksi. Saksalaiset olivat edellisen mukaan aloittaneet käännytystyönsä Polotskin ruhtinaan suostumuksella ja suhde Venäläisten ja katoolisten undisasukasten kesken oli ensi alussa kaikin puolin hyvä. Mutta kun saksalaista ristisaarnaa pian seurasi aseellinen valloitus, syntyi luonnollisesti kilpailu Venäläisten ja uutten tulokkaitten kesken pakanallisten alueitten omistamisesta, ja entinen hyvä suhde muuttui. Se tuli ilmi jo Albert-piispan ensi aikoina. Varsinkin näyttävät Venäläiset olleen tyytymättömiä Riian kaupungin perustamiseen eivätkä mielellään taipuneet hyväksymään niitä

¹⁾ *Новг. I Л., v. 6698 (s. 163); Соф. I Л., Вост. Л., v. 6697 (Полн. собр. р. Л. V: 169; VII: 101); E. Bonnell, Chron., s. 16.*

²⁾ *Новг. I Л., v. 6699, 6700 (s. 163—64); Соф. I Л., Вост. Л., v. 6699, 6700 (Полн. собр. р. Л. V: 169; VII: 101—102); E. Bonnell, m. p.; H. Карамзин, Истоп. III, s. 89 seurrt.; примѣч. 86; vrt. Akiander (Suomi 1848, s. 37—38).*

suuria kauppaetuja, jotka piispa vastaiselle pääkaupungillensa oli osannut hankkia ja joita länsimaiset kauppamiehet olivat paavin käskystä sitoutuneet voimassa pitämään. Albertin ja paavin toimenpiteiden kautta oli niinsanottu Semgallien satama Kuurinmaan Aajoen suulla suljettu, jotta kaikki kauppa sisämaastakin kohdistuisi Riikaan. Täten oli ylhäältäpäin matkustavilta Venäläisiltä tie tukittu Gotlantiin ja länsimaihin yleensä. Tästä ei voinut syntyä muuta kuin vihamielisyyttä Venäläisten puolelta, jotka epäilemättä muutenkin jo karsain silmin katselivat Saksalaisten yhä karttuvaa valtaa Väinänsuulla. Me tiedämmekin, että kaksi vuotta Riian kaupungin perustamisen jälkeen (siis v. 1203) muutamat ylhäältäpäin tulevat kauppamiehet, välittämättä paavin kiellosta ja kauppijasten yhteisestä päätöksestä, yrittivät väkivallalla purjehtimaan Riian kaupungin ohitse Semgallien satamaan. Uppiniskaisia vastaan käytettiin aseellista vastustusta, jossa eräs laivankuljettaja ja kauppamies saivat surmansa ¹⁾. On täydellä syyllä oletettu, että nämät niskoittelevat olivat Venäläisiä. He voivat olla välittämättä paavin kiellosta ja ylhäältäpäin jostakin venäläisestä kauppa paikasta tullen kuljettivat he tavaransa Väinäjokea alaspäin tahtoen viedä ne Riian kaupungin ohitse.

Tämä venäläisten kauppijasten menettely on ehkä yhteydessä muiden vihamielisten yritysten kanssa, joita samana kesänä venäläiseltä taholta pantiin toimeen Väinänsuun seuduille. Henrik Lättiläinen kertoo näet, että kesällä 1203 tuli Polotskin ruhtinas Vladimir odottamatta sotajoukon kanssa Liivinmaalle ja alkoi ahdistaa Ykskylää. Liiviläiset, ollen tarpeellisia aseita vailla, eivät uskaltaneet piirittäjiä vastustaa, vaan lupasivat maksaa rahaa. Ruhtinas suostui siihen ja piiritys lakkasi. Sillä välin miehittivät jousilla ja muilla aseilla varustauneet Saksalaiset Holmen linnan, ja kun ruhtinas alkoi sitä ahdistaa, haavoittivat he useita hevosia ja ajoivat pakoon Venäläiset, jotka nuolilta eivät uskaltaneet tulla joen yli ²⁾. Yhtä huonosti onnistui Gersiken ruhtinaan Vsevolodin samaan aikaan Liettualaisten kanssa Riikaa vastaan tekemä retki. Hän ryösti vähän porvarien omai-

¹⁾ *H. L.* IV: 7; *Pabst*, Chronik, s. 26.

²⁾ *H. L.* VII: 7.

suutta, vangitsi kaksi pappia, surmasi jonkun ihmisen ja sai niine hyvineen palata takaisin ¹⁾).

Uhkaava vaara oli siten torjuttu, mutta ainoastaan vähäksi aikaa. Vihamielisten kansain keskuudessa ollen oli Liivinmaan nuori seurakunta alituiseissa vaarassa ja Albert-piispan täytyi panna kaikki kykynsä ja toimelijaisuutensa liikkeelle, voidakseen torjua niitä vaaroja, jotka joka taholta hänen kirkkoansa uhkasivat. Ihmeteltävä on se into, jolla hän kirkkonsa puolesta työtä teki. Lakkaamatta oli hän toimessa, matkusti tavallisesti joka vuosi Saksaan hankkimaan Euroopan kansojen apua ja toi Liivinmaalle aina uusia uskonsotureita. Myöskin Rooman kanssa koki hän ylläpitää yhteyttä ja saikin silloisen mahtavan paavin, kolmannen Innocentiuksen, julistamaan Euroopan kansoille painavan sanansa Liivinmaan kirkon eduksi. Koteuduttuansa eräältä Saksan-matkaltansa, jonka kestäessä hän Visbyn seuduilla joutui rettelöihin saarenmaalaiden merirosvojen kanssa ²⁾, lähetti hän jo kaksi kertaa ennen Roomassa käyneen Teodorikin taas paavin puheille. Hän lähti matkalle, ennenkuin vastakerrotut rettelöt Venäläisten kanssa alkoivat, ja otti mukaansa edellisestä tunnetun Toreidan Kaupon.

Kun he olivat kulkeneet läpi Saksanmaan, saapuivat he Roomaan (ehkä v. 1204), jossa Kauppo vietiin Innocentius III:n puheille. Paavi otti Liiviläisen erittäin ystävällisesti vastaan, suuteli häntä ja tiedusteli häneltä laajasti Liivinmaan ja siellä asuvain kansain oloja. Muutaman päivän kuluttua lähtivät retkeilijät paluumatkalle, paavi siunasi Kauppoa, lahjoitti hänelle sata kultaista guldenia ja lähetti Teodorikin kautta Liivinmaan piispalle raamatun, jonka paavi Gregorius oli omakätisesti kirjoittanut. Syyskuussa 1204 olivat Teodorik ja Kauppo koteutuneet pitkältä matkaltansa ³⁾.

¹⁾ *H. L. VII: 8.* — Gersike, joka johtunee venäläisestä sanasta *городъ* (= linna), ja Kokenhusen olivat venäläisiä linnoja Väinän pohjoisrannalla liiviläisalan itäpuolella ja kuuluivat nähtävästi Polotskin ruhtinaan alueeseen. Vsevolod toimi luultavasti yksissä tuumin Polotskin Vladimirin kanssa. Vrt. *Pabst*, *Chronik*, s. 39; *Bonnell*, *Chronogr.*, *Comm.*, s. 25.

²⁾ Vrt. *Itämeren Suomal.*, s. 133—34.

³⁾ *H. L. VII: 5—6; VIII: 3; Livl. Reimchron.*, s. 304—440; *Bonnell*, *Chronogr.*, s. 20.

Tämän Roomassa-käynnin seurauksena lienee ollut Innocentius III:n 12/10 1204 Bremenin arkkipiispalle ja hänen hiippakuntansa papistolle kirjoittama kirje, jossa paavi, kehuen Albert-piispan toimia Liivinmaalla, hänen pyynnöstänsä myönsi, että hengelliseen säätyyn kuuluvat henkilöt sekä ne maallikotkin, jotka olivat luvanneet tehdä pyhissäkäynnin Jerusalemiin, mutta vähien varojensa tahi heikon terveytensä vuoksi eivät lupaustansa voineet täyttää, saivat sen sijaan mennä Liivinmaalle sikäläisen seurakunnan eduksi työtä tekemään. Jos joku paikka oli julistettu interdiktin alaiseksi, sääsi paavi, että siinä saisi kirkonrangaistuksen lakkauttaa sinä aikana, jolloin Albert-piispa Liivinmaalle matkustavain ristiretkeläisten kanssa paikkakunnalla oleskeli. Paavi käski kirjeen lopussa Bremenin hiippakunnan papiston ilmoittaa tämän määräyksen seurakuntalaisillensa ja kehoittaa heitä Liivinmaalle lähtemään¹⁾. Ehkä tarkoittaa tämän kirjeen sisällystä Henrik Lättiläinen, kertoessaan Innocentiuksen myöntäneen Albertille oikeuden valita apumiehikseen Liivinmaalle yhden veljen itsekustakin luostarista²⁾.

Albert-piispa, peläten että vielä heikko ja asukasten puolesta harvalukuinen Riian kaupunki voisi mahdollisesti joutua pakanain valtaan, lähti Saksaan keväällä 1204 keräämään uusia apujoukkoja. Hänen poissaollessaan ahdistivat Liettualaiset Väinän seutuja. He tulivat Ascheradenin ja Lenevardenin Liiviläisten kanssa, jotka vielä olivat pakanoita ja luultavasti Kokenhusenin ruhtinaan alammaisina³⁾, kesällä (1204) 300-miehisessä joukossa Riian lähistölle ja koettivat ryöstää kaupunkilaisten karjaa. Kaupungissa oli vähän miehiä, eivätkä nekään, peläten vihollisten väijyvän heitä läheisissä metsissä, uskaltaneet kaikki yht'aikaa käydä vihollista vastaan. Noin 20 miestä lähti karjaa ottamaan takaisin, vihollisen kanssa syttyi kaupungin lähellä olevan vuoren luona ankara tappelu, josta molemmat riitapuolueet erosivat uupuneina. Toiseltakin puolen koettivat Liiviläiset ahdistaa kaupunkia, mutta eivät kaupunkilaisten nuolilta mitään

¹⁾ *Liivl. U. B.* I: 14; *E. Winckelmann* (R. M. XI: 310).

²⁾ *H. L.* IX: 6.

³⁾ *Bonnell*, *Chronogr.*, s. 20.

saaneet toimeen. Ainoastaan kolme hevosta jäi kaikkiaan viholisten saaliiksi ¹⁾).

Seuraavana vuonna (1205) tekivät Liettualaiset Liivinmaalle uuden sotaretken. Paaston aikana (Maalisk. alussa), „jolloin näillä kansoilla on useimmin tapana panna toimeen sotaretkensä“, lähtivät he lähes 2000:n ratsumiehen suuruisessa joukossa retkelle Virolaisten maahan. He kulkivat pitkin Väinäjokea Riian ohitse, aikoen ehkä hyökätä Saarenmaalle ²⁾). Erään mahtavan miehen Suelgaten kehoituksesta päättivät he paluumatkalla hävittää Riian. Semgallit olivat siihen aikaan riidassa Liettualaisen kanssa. Heidän vanhimpansa Vesthard („maior natu de Semgallia“) tuli Riikaan, varoitti kaupunkilaisia Liettualaisten vehkeistä ja sanoi kansansa taipuvan auttamaan kristityitä Liettualaisia vastaan, pyytäen vaan Riikalaisilta sotajoukon johtajia. Riikalaiset suostuivat tuumaan ja kristittyjen ja Semgallien yhdistetyt sotavoimat asettuivat eräälle mäelle vartoomaan Liettualaisten paluuta. He palasivatkin, sotasaaliinaan „määräämätön luku vankeja ja lukematon paljous karjaa ja hevosia“. Liivinmaalla kulkivat he kylästä kylään ja asettuivat yöksi Kaupon linnaan Toreidaan. Vakoojien kautta saatiin tietää, että he sieltä aikoiivat palata oikotietä Rodenpoisin kautta Ykskylään. „Näiden huhujen johdosta koko maleva iloitsi ja itsekukin valmistautui kilvan taisteluun“. Liettualaiset kulkivat paksun lumen vuoksi pitkässä jonossa, vangit (toista tuhatta henkeä) oli asetettu rivin keskelle. Kristittyjen voitto tuli täydelliseksi, vaikka Semgallit ensin aikoivat paeta. Liettualaisia kaatui 1,200 henkeä. Suelgate itsekin surmattiin. Semgallit ottivat hänen päänsä, panivat sen rekeen, joka oli täynnä surmattujen Liettualaisten päitä, ja kuljettivat sen siten omaan maahansa. Voittajat surmasivat useita virolaisiakin (saarenmaalaisia?) vankeja siitä syystä, että he olivat ennen kristityitä vainonneet. Kristittyjen sanotaan saaneen runsaan saaliin hevosia, karjaa, vaatteita ja aseita. Kerrotaan, että 50 liettualaista naista hirtti itsensä, toivoen siten saavansa surmattujen miestensä keralla elää tulevaisessa elämässä ³⁾).

¹⁾ *H. L. VIII: 1.*

²⁾ *Pabst, Chronik, s. 45.*

³⁾ *H. L. IX: 1—5.*

Tällä kannalla olivat Liivinmaan asiat, kun Albert keväällä 1205 palasi uusien ristiretkeläisten kanssa Saksasta. Väinänsuun luostaria alettiin nyt rakentaa ja Konrad von Meiendorf asettui läänitykseensä Ykskylään ¹⁾. Liiviläiset näyttävät käsittäneen, että mahtavan ritarin sijoittuminen heidän keskuuteensa oli vaarallinen tulevaisuuden enne. Henrik kertoo näet, että he, peläten kristittyjen lisäyneitä voimia ja koetettuaan turhaan surmata Konradin, vaimoinensa ja lapsinensa pakenivat pienillä ruuhilla Ykskylästä Lenevardeniin. Kristityt ajoivat heitä takaa. Lenevardenin Liiviläisten kanssa pakenivat Ykskyläläiset yhä kauemmaksi metsiin, jättäen kylät autioiksi. Saksalaiset polttivat Lenevardenin. Kun kristityt yhä kulkivat ylöspäin pitkin Väinäjokea, pakenivat Ascheradeninkin Liiviläiset erämaihin, jonka jälkeen heidänkin linnansa poltettiin. Nyt suostui osa Liiviläisiä rauhaan, antoi panttivankeja ja saapui myöhemmin Riikaan kas-tettavaksi ²⁾.

Saksalaiset olivat tällä matkallaan saapuneet niin lähelle venäläistä aluetta, että he olivat sen läntisimmästä Väinän varrella olevasta Kokenhusenin linnasta vaan noin kolmen peninkuorman päässä. Tämän paikan ruhtinas Vjačko saapui Albert-piispan luokse ja teki rauhan hänen kanssaan ³⁾. Paluumatkalla hyökkäsivät Ykskylän ja Lenevardenin Liiviläiset kristittyjen päälle Memekylän ⁴⁾ luona eräässä tiheässä metsässä, mutta eivät voineet tehdä sanottavaa vahinkoa. Eivätkä he enää myöhemminkään vastustuksellaan paljoa saaneet aikaan. Konrad von Meiendorf pani Ykskylän kaikin puolin puolustuskuntoon, siihen jätettiin joku määrä ritareita, sirpillä ja miekoilla leikattiin viljaa Liiviläisten peloilta ja se koottiin linnaan, jonka sanotaan viljasta täyttyneen. Ympäristön Liiviläiset olivat vielä sotakannalla ja kokivat vaanien Saksalaisia läheisissä metsissä vastustajiansa vahingoittaa. Vähän myöhemmin saivatkin he käsiinsä 17 kristittyä, jotka linnasta poistuivat viljaa korjaamaan, ja uhrasivat muutamat niistä jumalillensa ⁵⁾.

¹⁾ *H. L. IX: 7.*

²⁾ *H. L. IX: 8—9.*

³⁾ *H. L. IX: 10.*

⁴⁾ Memeculle oli liiviläinen kylä Ykskylän ja Ascheradenin välillä. Sen paikkaa ei tarkemmin tunneta. *Pabst, Chronik*, s. 53.

⁵⁾ *H. L. IX: 11—12.*

Näiden tapanusten jälkeen (vv. 1205—1206) tekivät Lenevardenin ja Ykskylän Liiviläiset rauhan Saksalaisten kanssa, antoivat panttivankeja ja taipuivat kasteeseen. He saivat takaisin „kylänsä ja peltonsa sekä mitä muuta he oikeuden mukaan näyttivät menettäneen“. Ykskylän linnaan heitä ei rauhankaan tehtyä enää asumaan suvaittu, mutta muuten saivat ne, jotka olivat erämaihin paenneet, nyt palata entisille asuinsijoillensä ¹⁾.

Myöskin uskoon-kääntyneitten hengellisestä hoidosta pidettiin jossain määrin huolta. Ainakin mainitsee Henrik Lättiläinen, että näiden rettelöiden jälkeen (v. 1205) näytelmän muodossa Riiassa esitettiin raamatunkappaleita, joidenka kautta nuoria kristityitä koetettiin uuteen oppiin perehdyttää. Tulkkien avulla tehtiin nämät esitykset kansan tajuttaviksi ²⁾.

Osa Liiviläisiä oli siten saatu kristinuskoon ja saksalaisen vallan alammaisuuteen taipumaan. Toinen ja suurin osa oli vielä pakanuuden tilassa ja se koetti estää saksalaisen vaikutuksen levenemistä, turvautuen Venäläisiin, jotka muutenkin karsain silmin katselivat saksalaisen vallan yhä kasvavaa merkitystä Väinäjoen varrella. Albert oli siksi valtiovieras, että hän varsin hyvin käsitti, mikä vaara kristinuskoa ja saksalaista valtaa idästäpäin uhkasi, jos ei Venäläisten kanssa hyvää suhdetta saataisi säilymään. Senvuoksi koki hän pyrkiä Polotskin ruhtinaan ystävyyteen ja täyttää hänen vaatimuksiansa, mikäli ne vaan kristinuskon ja saksalaisen uudisasutuksen etuihin soveltuivat.

Henrik Lättiläinen kertoo, että Albert-piispa kevättälvella v. 1206 lähetti useinmainitun Toreidan Teodorikin kautta Polotskin Vladimir-ruhtinaalle ystävyyden osotteeksi hevosen ja asepuvun. Liettuolaiset ryöstivät lähettiläät matkalla, mutta perille he kuitenkin tulivat. Polotskiin oli vähää ennen saapunut lähettiläitä Liiviläisten vanhimpien puolesta, muiden muassa Holmen Liiviläisten johtaja Ako, pyytäen Vladimiria karkoittamaan Saksalaiset ja hävittämään kristinuskon Liivinmaalta. Sama Vladimir, joka ennen oli lahjoillakin osottanut suosiotansa Meinhardin käännytystyölle, mutta jo v. 1203 Liivinmaata sotavoimalla ahdistanut, oli nytkin valmis taipumaan Liiviläisten tuu-

¹⁾ H. L. IX: 13.

²⁾ H. L. IX: 14.

maan ja käski kaikkien alammaistensa valmistautua sotaretkelle Riikaa vastaan. Sitä varten tarvittavat varat olivat kuljetettavat aluksilla ja lautoilla myötävirtaa pitkin Väinäjokea. Näitä tuumia koetettiin salata Teodorikilta, mutta tiedon hän niistä kuitenkin sai ja lähetti sanan Riikalaisille, jotka siten tiesivät olla varuillansa. Albert-piispa ja useat ristosoturit, jotka olivat Saksanmaalle lähdössä, jäivät tämän uhkaavan vaaran vuoksi vielä vastaiseksi Liivinmaalle¹⁾.

Saatuansa kuulla, että hänen vihamieliset yrityksensä olivat tulleet Riikalaisten tietoon, lähetti Vladimir Teodorikin takaisin Riikaan ja hänen kanssaan venäläisiä lähettiläitä, joiden oli määrä esiytyä muka jonkunlaisina välittäjinä Saksalaisten ja Liiviläisten keskinäisissä rettelöissä. Lähettiläät kutsuivat Albert-piispan Vogene nimisen joen rannalle neuvottelemaan Toukok. 30 p:ksi²⁾. Venäläisiä kiihoittajia liikkui Liiviläisten ja Lättiläisten maassa, koettaen saada heitä kapinaan Saksalaisia vastaan. Liiviläiset olivatkin siihen taipuvaisia, mutta Lättiläisiä ei lahjoillakaan saatu kapinaan yhtymään. Tarkoitus oli äkkinäisen hyökkäyksen kautta saattaa kristityt keskustelupaikassa varaan. Mutta Albert, peläten vehkeitä, kieltäytyi sinne tulemasta.

Määräpäivänä tulivat Toreidan Liiviläiset aseilla varustettuina ennen sovittuun keskustelupaikkaan. Myös Holmen linnan vanhimmat, joiden sanotaan olleen koko liikkeen alkuunpanijoina, tulivat, kehoitettuaan Ykskyläläisiä yhtymään samaan seuraan, laivoilla Väinäjokea pitkin määräpaikalle³⁾. Surmattuansa kaksi kristittyä kansalaistansa tässä kokouksessa päättivät Liiviläiset miehittää Holmen linnan ja siitä pitäin ahdistaa Riikaa, jossa siihen aikaan oli vähän asekuntoista väkeä. Holmen saarelle he hyökkäsivätkin, kutsuttuansa avuksensa muutamia Liettualaisia, ja surmasivat siellä kolme pappia. Niistä oli yksi, Johannes niminen, Virlannista kotoisin⁴⁾. Kapinoitsijat miehittivät nyt saa-

¹⁾ *H. L. X*: 1—2.

²⁾ Vogene on nykyinen Oger-joki.

³⁾ *H. L. X*: 3—4.

⁴⁾ Hän oli lapsena joutunut pakanain vangiksi. Meinhard oli hänet vapauttanut ja lähettänyt Segebergin luostariin oppimaan kristillisyyden opinkappaleita. Kun hän siellä oli hyvin edistynyt, matkusti hän Albertin seurassa Liivinmaalle ja vaikutti pappina Holmen saarella, jossa hänen sanotaan kääntäneen useita pakanoita kristinuskoon. Siellä Liiviläiset leikkelivät hänet kappaleiksi. *H. L. X*: 7.

rella olevan linnan ja muutamat heistä kävivät Riikaakin ahdistamassa. Saatuansa eräältä Lempivalta nimiseltä kristityltä Holmen Liiviläiseltä neuvoja, mitenkä kapinallisia kävisi vastustaminen, lähtivät kristityt (Liiviläisiäkin oli nyt ensikerran heidän sotajoukossaan) jousilla y. m. aseilla varustettuina Riiaista ja saapuivat laivoilla Kesäk. 4 p. Holmen saaren rannalle. Siinä syntyi ankara tappelu. Kristityitä oli ainoastaan 150 miestä. Pakanat koettivat keihäitä ja kiviä heittämällä estää kristittyjä maalle pääsemästä. Liiviläiset joutuivat tappiolle, ja suuri osa heistä hukkui uidessaan Väinäjoen yli tahi saavutti muuten paoissa surmansa. Ako, Holmen Liiviläisten „johtaja ja vanhin“, joka oli ollut koko kapinan alkuunpanija, yllyttänyt Vladimirin ja koonnut Liiviläiset kristityitä vastaan, surmattiin taistelussa ja hänen päänsä lähetettiin Albertille Riikaan voiton merkiksi. Kristityt valloittivat Holmen linnan urhoollisen puolustuksen jälkeen. Heillä mainitaan aseina muun muassa heittokoneita (pathe-relli). Toreidalaiset saivat vapaasti mennä omaan maahansa, mutta Holmen Liiviläisten vanhimmat vietiin Riikaan ja sieltä Saksaan oppimaan kristillisyyttä. Itse linnaan asetettiin saksalaista varustusväkeä ¹⁾.

Siten oli Liiviläisten vastustus Väinän varrella kukistettu. Mutta Toreidan asukkaat olivat vielä pakanoita ja usein osottauneet kristinuskon vihollisiksi. Heitä vastaan päättivät Riikalaiset tehdä sotaretken kevätkesällä 1206 ja kutsuivat Semgallit avuksensa. Ne olivat vanhastaan huonoissa väleissä Toreidalaisten kanssa ja tulivat senvuoksi mielellään päällikkönsä Vesthardin johdolla 3,000:n miehen suuruudessa joukossa. Saksalaisen sotajoukon johtajana oli Kauppo, joka Rooman-matkalta palatuaan oli joutunut kansalaistensa kanssa huonoihin väleihin, heidän vainoansa paennut Riikaan ja siellä viettänyt melkein kokonaisen vuoden kristittyjen seurassa. Koivajoella jakautui sotajoukko kahteen osaan. Yhden osan väkeä johti Kauppo omaa vanhaa linnaansa vastaan, jota hänen pakanalliset sukulaisensa ja entiset ystävänsä puolustivat. Nähdessään kristittyjen sota-voiman ne säikähtyivät ja ainoastaan muutamat uskalsivat asettua linnan etuvarustuksille paikkaa puolustamaan. Enin osa varustusväkeä pakeni metsiin linnan vastaiselta puolelta. Kristityt

¹⁾ H. L. X: 8—9.

kävivät miehuullisesti linnaan käsiksi, karkoittivat puolustajat etuvarustuksesta, kiipesivät urhoollisesti ylös ja saivat paikan haltuunsa, surmaten itse linnassa noin 50 Liiviläistä. Ryöstettyään linnan puhtaaksi sytyttivät he sen lopuksi palamaan.

Toinen osa kristittyjen sotavoimaa ahdisti Koivajoen vastaisella puolella olevaa liiviläisen päällikön Dabrelin linnaa. Kun sen puolustajat näkivät savun ja tulen kohoavan Kaupon palavasta linnasta, päättivät he urhoollisen päällikkönsä kehoituksesta viimeiseen saakka varustustansa puolustaa. Päivän koettivat kristityt ja Semgallit paikkaa ahdistaa, mutta turhaan. Vihdoin palasivat he, huomattuaan linnan mahdottomaksi valloittaa, seutua ryöstäen ja hävittäen Riikaan takaisin ¹⁾.

Näiden tapausten jälkeen näyttivät Liivinmaan olot rauhallisemmilta, ja Albert-piispakin lähti tavalliselle Saksan-matkalleen. Piispan poissa-oloa käyttivät hyväkseen Saksalaisten valtaan tyytymättömät Liiviläiset, pyytäen Polotskin ruhtinaalta apua.

Vladimir kokosikin kaikki sotavoimensa (Gersiken ja Kokenhusenin ruhtinaat olivat nähtävästi nytkin osallisina retkellä) ja purjehti Väinäjokea myöten alas. Ykskylää puolusti urhoollisesti Konrad v. Meiendorf. Viholliset purjehtivat sen ohitse Holmen saarelle ja alkoivat siinä olevaa linnaa piirittää. Saaren liiviläiset asukkaat osaksi pakenivat metsiin, osaksi liittyivät Saksalaisiin. Venäläiset kutsuivat Toreidan Liiviläiset, Lättiläisiä y. m. pakanoita avuksensa. Liiviläiset tulivatkin, mutta Lättiläiset eivät nytkään tuumaan taipuneet. Viholliset koettivat sytyttää linnan palamaan, laskemalla palavia rovioita menemään pitkin virtaa. Tunteamatta parempia ampuma-aseita kuin jouset koettivat Venäläiset Saksalaisten esimerkin mukaan tehdä erään pienen heittokoneen, mutta olivat sen käyttämisessä niin taitamattomia, että vahingoittivat vaan omaa väkeänsä ²⁾. Kun liiviläiset vakoojat kertoivat Vladimirille, että Riian ympärillä oli metsissä ja teillä rautaisia kolmikärkiä, jotka haavoittivat sekä hevosia että ihmisiä, ja kun Tanskan Valdemar samaan aikaan saapui isolla sotajoukolla Saarenmaalle, lopetti Vladimir

¹⁾ *H. L. X: 10.*

²⁾ „*Rutheni — —, qui artem balistariam ignorant arcuum consuetudinem habentes*“ — —. *H. L. X: 12.*

11-päiväisen piirityksen ja palasi tyhjin toimin maahansa takaisin ¹⁾).

Nyt täytyi Liiviläisten taipua. Sekä Toreidan että Väinän Liiviläiset lähettivät lähettiläitä Riikaan pyytämään rauhaa ja kastetta, luvaten ruveta kristityiksi ja maksaa veroa. Erittäin mainitaan, että Lenevardenin Liiviläiset suostuivat maksamaan Daniel-ritarille, joka jo v. 1201 oli mainitun linnan läänitykseksi saanut, vuosittain puoli talenttia rukiita jokaiselta auranalalta ²⁾).

Riiasta lähetettiin nyt (1206) kirkollisten asiain järjestämistä varten pappeja ympäri Liivinmaata, sittenkuin etevimpien Liiviläisten pojat oli otettu panttivangeiksi. Pappi Alebrand lähetettiin Toreidaan, hän jakoi maan pitäjiin ja rakensi kirkon Kubbesele nimiseen paikkaan, joka lieene aikoinaan ollut Kaupon asuinsija ³⁾). Liiviläiset, joidenka kronikankirjoittaja kertoo ennen olleen yhteiskunnallista järjestystä vailla ja menetelleen petollisesti toisiansa kohtaan ⁴⁾), näyttävät hyväksyneen lähetyssaarnaajan toimet, sillä vähän myöhemmin he pyysivät, että Alebrand ratkaisisi heidän riitansa maallisissakin asioissa kristittyjen oikeuden mukaan. Tässäkin maallisen tuomarin toimessa sanotaan Alebrandin hyvin menestyneen. Aleksanteri niminen pappi toimi pohjoisella liiviläisälalla, kasto i asukkaat Metsäpuolen maakunnassa ja rakensi sinne yhden kirkon. Daniel teki työtä Lenevardenissa, Toreidassa ja Vendenissä. Kun hän oli saapunut Sydegunde nimiseen kylään, tuli hänen luoksensa eräs Liiviläinen, sanoi nähneensä metsässä Liiviläisten jumalan, joka kasvoi rintaa myöten ulos erästä puusta. Tämä jumala oli sanonut Liettualaisten sotajoukon seuraavana päivänä tulevan Liiviläisiä ahdistamaan, jonka vuoksi kansa pelkäsi kokoontua papin opetusta kuulemaan. Pappi koetti rauhoittaa pakanoita ja useat heistä taipuivatkin kasteeseen. Reminin ja Ascheradenin asukkaat kastettiin myös. Dabrelin linnassa Toreidassa kohdeltiin Danielia

¹⁾ *H. L. m. p.*

²⁾ „Lenewardenses — — qvolibet anno de aratro dimidium talentum siliginis promittunt, quod hactenus usque in hodiernum persolverunt. *H. L. X: 13; Pabst, Chronik, s. 74.*

³⁾ *Pabst, Chronik, s. 75; vrt. edellisessä s. 18.*

⁴⁾ „Gens enim Lyvonum quondam erat perfidissima et unusquisque proximo suo quod habebat auferebat, et ideo in baptismo huiusmodi prohibita sunt, violencia, rapina, furta et hiis similia“. *H. L. X: 15.*

myös hyvin. Sitten tuli hän Vendenin maakuntaan. Sen seudun Lättiläiset olivat siihen aikaan köyhää väkeä. He olivat ennen asuneet Vindau-joella Kuurinmaalla ja luultavasti mainitun joen mukaan saaneet nimensäkin. Muiden kansain ahdistamina muuttivat he sieltä Riian luona olevalle vuorelle, mutta Kuurilaiset karkoittivat heidät sieltäkin. Silloin pakenivat he heimolaistensa Lättiläisten luo nykyisen Vendenin seuduille. Hekin suostuivat kastettaviksi ¹⁾. — Myöhemmin (1207) lähetettiin Daniel Idumealaisten luo, jossa hän kastoi sekä Idumealaisia että Lättiläisiä ja rakensi Ropa-joen varrelle kirkon ²⁾.

Kaksikymmenvuotisen taistelun jälkeen siitä, kun Meinhard ensin alkoi kristinuskoa Liivinmaalla levittää, oli Liiviläiset saatu kasteeseen taipumaan. He ovat tästä lähtien, erästä myöhempää kapinanyritystä lukuunottamatta, Saksalaisten uskollisia liittolaisia samoin kuin Lättiläisetkin, ja yhdessä heidän kanssaan avustavat he saksalaisen vallan levenemistä yhä laajemmalle. Saksalainen valta Liivinmaalla on saanut lujat perustukset Albertpiispan jäntevän johdon kautta ja Liiviläisten kukistuttua alkaa se vitkalleen, mutta varmasti levetä, ensin Lättiläisten maahan, sitten Virolaisten ja Kuurilaisten aloille. Monta kovaa ottelua saivat Saksalaiset kuitenkin vielä kestää sekä mainittujen suomensukuisten kansain, että Liettualaisten ja Venäläisten puolelta, joista varsinkin viimeksi-mainitut, käsittäen sen vaaran, mikä saksalaisen vallan levenemisestä venäläiselle vaikutukselle Itämeren itäisellä rannikolla oli, ryhtyivät yhä ankarammin asemaansa siellä puolustamaan, ollen usein liitossa julmain ja pakannallisten liettualaisten kansain kanssa. Ennenkuin käyn esittämään, mitenkä saksalainen valta liiviläisalan ulkopuolelle leveni, kerron muutaman sanan näistä Venäläisten ja Liettualaisten tämänaikaisista taisteluista Saksalaisten kanssa. Liiviläiset tulivat olemaan niistäkin johtuvien hävityksien esineenä ja senvuoksi nekin kuuluvat Liivin kansan historiaan.

Niin tulivat Liettualaiset joulun aikana v. 1207 isolla sota-voimalla Liivinmaalle, kostaaksensa kahta vuotta ennen kärsimänsä tappion. He retkeilivät Koivajoen yli ja hävittivät sen

¹⁾ *H. L. X: 14; vrt. Pabst, Chronik, s. 76.*

²⁾ *H. L. X: 15. Ropa, Raupa, on nykyinen Brasle niminen Koivajoen lisäjoki. Pabst, Chronik, s. 77.*

pohjoispuolisen maakunnan, surmaten ja vangiten asukkaita. Toreidaa kohtasi heidän päänävityksensä. Kauponsalon kirkossa piti kaksi pappia joulupäivänä jumalanpalvelusta Liiviläisille, kun viholliset tulivat. Kansa riensi kirkosta ulos, toiset pääsivät pakenemaan metsiin, toiset surmattiin kotimatallaan. Papit jatkoivat pyhää toimitusta, Liettualaiset ratsastelivat sillä välin kirkon ympärillä edestakaisin ja kävivät ryöstämässä papin asunon. Useat heistä ratsastivat, toiset ajoivat reessä, itse kirkkoonkin, mutta eivät huomanneet pappeja, jotka jumalanpalveluksen jälkeen olivat koonneet kirkon koristeet ja kätkeyneet sakariston nurkkaan. Ryöstettyänsä maakunnan ja koottuansa sekä omaisuutta että vankeja kokoontuivat viholliset Annon kylään ja lähtivät siitä paluumatkalle. Albert saatuaan Liiviläisiltä tiedon vihollisen hävityksistä kokosi sotavoimansa, jossa mainitaan ritaristo, pyhissä-vaeltajia ja Riian kauppamiehiä. Paitse sitä haastettiin kastetut Liiviläiset ja Lättiläiset kolmen markan sakon uhalla retkeen osaa ottamaan. Kristittyjen sotavoimat kokoontuivat Lenevardenin linnaan vartoomaan vihollisten paluuta. Liettualaiset, joita kronikankirjoittaja sanoo nopeammiksi ja julmemmiksi, kuin muut kansat, tulivatkin ja kulkivat Väinäjoen yli. Ascheradenin kohdalla joen eteläpuolella syntyi ankara tappelu. Liettualaiset voitettiin siinä ja monet heistä saavuttivat paossa surmansa. Vankeuteen joutuneet kristityt lapset ja vaimot, joita viholliset voittosaaliina kuljettivat muassansa, vapautettiin kaikki ¹⁾.

Torjuakseen Liettualaisten vastaisia hyökkäyksiä kutsui Albert vuoden 1208:n alussa Liiviläiset ja kristityt Lättiläiset y. m. väkensä aseisiin valloittaakseen Selonien linnan Selburgin, jota Liettualaiset retkillään pitivät jonkunlaisena turvapaikkana. Tammiukuussa 1208 antautuikin linna kristityille ja sen asukkaat, luovaten erota Liettualaisten liitosta, taipuivat kasteeseen. ¹⁾

Samana vuonna joutuivat kristityt uusiin rettelöihin Liettualaisten kanssa. Semgallit päällikkönsä Vesthardin johdolla tekivät näet kesällä 1208 kostoretken Liettualaisten maahan ja

¹⁾ *H. L.* XI: 5.

²⁾ *H. L.* XI: 5—6. Selonit olivat lättiläinen heimo, heidän linnansa Selburg oli Väinäjoen eteläpuolella Kokenhusenista itäänpäin. *Pabst, Chronik*, s. 89.

pyysivät Riikalaisilta apua, väittäen että heidän jumalansa olivat ilmoittaneet retken päättävän onnellisesti. Vastenmielisesti suostuivat Saksalaiset heitä auttamaan noin 50:llä miehellä, mutta hädän hetkenä pakenivat Semgallit ja jättivät Saksalaiset yksinensä pulaan. Suuren osan heistä saavutti surma, toiset saapuivat huonossa tilassa Riikaan. Tämän onnettomuuden johdosta päättivät Riikalaiset olla sekaumatta pakanallisten kansain keskinäisiin riitoihin ja käyttää apunaan ainoastaan kristityitä Liiviläisiä ja Lättiläisiä. Liettualaiset vuorostaan kävivät samana vuonna ryöstämässä Semgallien maata, mutta kärsivät kovan tappion. Osan saamastansa voittosaaliista lähettivät Semgallit lahjaksi Riikalaisille.¹⁾

Näiden liettualais-taistelujen aikana olivat Saksalaiset useissa kahakoissa Venäläisten kanssa, joiden käytös kävi yhä vihamielisemmäksi sen mukaan kuin saksalainen valta vahvistui ja leveni. Nämät rettelöt olivat sitä vaarallisempia, kun Venäläiset aina tavantakaa tekeytyivät Saksalaisten ystäviksi. Niin tuli Kokenhusenin ruhtinas Vjačko kesällä 1207 Riikaan, oli olevinansa Saksalaisten ystävä ja pyysi Albert-piispan apua Liettualaisia vastaan, tarjoten hänelle puolen linnaansa ja maatansa. Piispa suostuikin tähän tuumaan ja venäläinen ruhtinas palasi lahjoilla varustettuna maahansa takaisin.²⁾ Tätä hyvää väliä ei kuitenkaan kestänyt kauvan. Kokenhusenin ruhtinas teki kaikenlaista kiusaa Lenevardenin asukkaille. Ne lähtivät senvuoksi liikkeelle kevättalvella 1208, hyökkäsivät eräänä yönä Kokenhusenin linnaan, vangitsivat Vjačkon ja hänen seuralaisensa sekä saivat suuren saaliin. Lenevardenin Daniel-ritari jätti riidan lopullisen ratkaisun piispan päätettäväksi. Albert oli pahoillaan siitä, mitä oli tapahtunut, antoi Vjačkolle vapauden ja linnan sekä kaiken ryöstetyn omaisuuden takaisin, kutsui hänet luokseen, lahjoitti hänelle hevosia, vaatteita y. m. Kun Vjačko edellisen vuoden sopimuksessa oli luvannut Albertille puolen linnaansa, lähetti piispa sinne nyt 20 hyvin varustettua ritaria sekä muurareita, joiden piti vahvistaa linna kestämään Liettualaisten hyökkäyksiä. Luullen että Albert oli matkustanut Saksaan surmautti Vjačko arvaamatta (huhtik. 1208) nämät ritarit ja lähetti heidän

¹⁾ *H. L.* XII: 2—4.

²⁾ *H. L.* XI: 2.

hevosensa ja asepukunsa lahjaksi Polotskin Vladimirille sekä pyysi hänen lähettämään sotajoukon Riikaa vastaan, jonka hän harvojen puolustajain vuoksi sanoi olevan helpon valloittaa. Mutta kova tuuli viivytti Albertin lähtöä. Saatuansa tiedon Kokenhusenin tapahtumista (kolme ritaria oli päässyt verilöylystä pakenemaan ja tuonut siitä sanan) kokosi hän Saksalaiset ja Liiviläiset Riikaan. Näiden Saksalaisten varustusten vuoksi Venäläiset eivät uskaltaneetkaan tuumaansa toteuttaa, vaan pakenivat erämaihin, poltettuansa Kokenhusenin linnan. Vjačko itse pakeni Venäjälle¹⁾. Riikalaiset ajoivat pakolaisia takaa ja surmasivat heitä muutamia metsissä, m. m. Lättiläisiä ja Seloneja, jotka ollen Venäläisille veronalaisia olivat olleet osallisina heidän petollisuudessaan²⁾.

Idästäpäin uhkaava vaara oli sillä kertaa tosin torjuttu, mutta se saattoi uudistua minä hetkenä tahansa, kun vaan Liivinmaan olot tarjosivat Venäläisille sopivaa tilaisuutta tarttua aseisiin. Sen oli Albert oppinut tuntemaan viime vuosien tapauksista ja senvuoksi hän nyt, kun kotoiset viholliset eivät saksalaista siirtokuntaa ahdistaneet, päätti ratkaisevalla tavalla turvata Väinän seudut venäläisten naapurien puolelta uhkaavilta häiriöiltä. Koteuduttuansa Saksasta uusien lisävoimien kanssa v. 1209 Albert ensi tökseen kokosi Liiviläiset ja Lättiläiset sekä miehitti Kokenhusenin linnan, varustaen sitä kaikin puolin³⁾.

Samaan aikaan kukistettiin myös Gersiken valta. Sen ruhtinas Vsevolod oli yhdessä Liettualaisten kanssa usein ahdistanut sekä lättiläisiä, liiviläisiä että saksalaisiakin kristityitä. Hän oli nainut erään mahtavan Liettualaisen tyttären ja oli siten aina mainitun julman kansan liittolaisena auttaen sen ylipääsöä Väinän yli ja avustaen sitä ruokavaroilla, kun se teki hävitysretkiä Liivinmaalle, Viroon ja Venäjälle⁴⁾. Albert kokosi kaikki sota-

¹⁾ *H. L.* XI: 8—9.

²⁾ *H. L.* XII: 1.

³⁾ *H. L.* XIII: 1.

⁴⁾ Liettualaisten tämänäikaista julmuutta kuvaa *H. L.* seuraavin sanoin: „Erant eciam tunc Lethones in tantum omnibus gentibus in terris istis existentibus dominantes, tam christianis quam paganis, ut vix aliqui in villulis habitare auderent, et maxime Lethi. Qui relinquentes domos suas desertas tenebrosa silvarum semper querebant latibula, nec sic quidem eos evadere potuerunt, nam insidiando eis omni tempore per silvas eos comprehenderunt, et aliis occisis alios captivos in terram suam duxerunt et omnia sua eis abstulerunt“. *H. L.* XIII: 4.

voimansa ja marssi Kokenhusenin kautta Gersikeen, joka valloittiin melkein taistelutta. Voittajat saivat suuren saaliin, vangitsivat vaimoja ja lapsia, Vsevolodin puolison ja lapsetkin. Paljon hopeaa, purppuraa, vaatteita, karjaa, kirkkojen kellot, pyhäkuvat, rahoja y. m. kalleuksia joutui kristittyjen saaliiksi. Lopuksi sytytettiin kaupunki palamaan. Vsevolod oli paennut Väinäjoen toiselle rannalle ja katseli sieltä kaupunkinsa hävitystä. Sitten tuli hän Riikaan rauhaa pyytämään. Se hänelle myönnettiin sillä ehdolla, että hän tarjosi maansa kirkolle ja sai sen Albertilta läänityksenä takaisin sekä lupasi aina pysyä Riian kirkolle uskollisena¹⁾.

Näiden pontevain toimenpiteiden vuoksi näytti Saksalaisten suhde keskisen Väinän varrella oleviin venäläisiin ruhtinaskuntiin tosin sillä hetkellä levollisempaa tulevaisuutta lupaavalta, mutta pysyväiseksi ei rauha nytkään tullut. Seuraavana aikana, jolloin Saksalaiset ja Virolaiset keskenänsä kävivät verisiä taistelujansa, sekaantuivat niihin puheenalaisten ruhtinaskuntienkin omistajat, koettaen entiseen tapaansa saksalaisen valloituksen edistymiselle esteitä panna. Se käy selville seuraavasta luvusta, jossa kerromme Vironkansan surullisen kukistussodan ensi vaiheet.

¹⁾ *H. L.* XIII: 4; *Liel. U. B.* I: 15, vrt. 23, 163; *Pabst*, *Chronik*, s. 115--19.

II.

Saksalaisten ja Virolaisten väliset taistelut vuoteen 1219.

Valloitus sodan alkutapaukset vv. 1208—09. — Venäläiset Vironmaalla, Kuurilaiset Riian edustalla ja Suontaan ryöstö v. 1210. — Viljannin valloitus ja Virolaisten tappio Koivajoella v. 1211. — Saksalaisten ja Venäläisten muut retket Vironmaalle v. 1211. — Sakkala joutuu Saksalaisten haltuun v. 1212. — Keskinäisiä riitoja Liivinmaan valtiusten kesken. — Liiviläisten ja Lättiläisten viimeinen kapina. — Taisteluja Lietualaisten ja Venäläisten kanssa vv. 1213—14. — Läänemaan ja Sakkalan hävitys, Saarenmaalaiset Riikaa ahdistamassa, Ugandin hävitys ja kukistuminen, meritappelu Saarenmaan edustalla, Rotalian ryöstö v. 1215. — Retki Harjunmaalle, Venäläiset Vironmaalla v. 1216. — Virolaisten kostonretki Venäjälle, Saksalaiset Järvimaalla ja Virlannissa, Virolaisten ja Venäläisten liittoutuminen, Viljannin tappelu v. 1217. — Läntiset Virolaiset antautuvat, Saarenmaalaisen retki Metsäpuolen maakuntaan, Venäläisten tappio Ugandissa, heidän hävitysretkensä Lättiläisten ja Liiviläisten maahan v. 1218. — Pohjois-Viron hävitys v. 1219. — Yleiskatsaus Saksalaisten tähänastisiin valloitustoimiin.

Kun Liiviläiset olivat kukistetut ja heitä läheiset lättiläisalat kristinuskoon saatetut, rupesivat Saksalaiset levittämään valtaansa Virolaisten maahan. Siten alkoi Vironkansan verinen ja pitkäaikainen vapaudentaistelu.

Ensimmäiset tiedot Saksalaisten ja Virolaisten välisistä kosketuksista ovat, lukuunottamatta Meinhardin tilapäistä käyntiä Virlannissa, vuodelta 1208. Mainitun vuoden alussa lähetettiin näet pappi Alebrand muutamain seuralaisten kanssa Ugandiin vaatimaan hyvitystä siitä, että sen seudun Virolaiset olivat ennen Riian kaupungin perustamista Liiviläisten kehoituksesta ryöstä-

neet tavaroita enemmän kuin 900 markan arvosta saksalaisilta kauppijailta, jotka talvella suoraa tietä matkustivat Väinäjoelta Pihkovaan. Ugandalaiset eivät taipuneet tavaroita takaisin antamaan eivätkä minkäänlaista muutakaan hyvitystä suorittamaan. Tyhjin toimin palasi saksalainen lähetystö siten Virolaisten maasta, mutta nuo ryöstetyt tavarat otettiin vastaisuudessa uusien keskustelujen ja valloitusretkien aiheeksi. Paluumatkalla saarnasi Alebrand kristinuskoa Imera-joen Lättiläisille, joita Liettualaiset ja Liiviläiset usein olivat ahdistaneet. Venäläiset liikkuiivat samaan aikaan Tolovan lättiläisälalla, kooten veroa ja kastaen asukkaita. Hekin tarjosivat uskoansa Imeran Lättiläisille. Sen seudun asukkaat tiedustelivat arvalla jumaliensa tahtoa, ottaisivatko he kristinuskon Pihkovan Venäläisiltä vaiko Riikalaisilta. Arpa lankesi Riikalaisten eduksi ja senvuoksi puheenalaisia Lättiläisiä pidettiin Riian kirkkoon kuuluvina. Alebrand kastoi täällä muutamien kylien asukkaat ja palasi Riikaan. Siten joutui pohjoisin ja Virolaisia lähinnä oleva lättiläinen alue Saksalaisten valtaan. Myöhemmin vaikutti näiden Lättiläisten parissa Henrik, kronikankirjoittaja¹⁾.

Kun Saksalaisten valta täten oli levennyt Virolaisten rintaan lähimpään naapuruuteen ja kun eivät Virolaiset minkäänlaista hyvitystä taipuneet antamaan, käytiin heidän kukistamiseensa käsiksi kaikin voimin. Kristityltä lättiläisälalta lähetettiin jo syksyllä 1208 uusi lähetystö Ugandiin vaatimaan hyvitystä vanhoista vääryyksistä, joita Lättiläisten sanotaan ennen paljon kärsineen Virolaisten ja Liiviläisten puolelta²⁾. Virolaiset eivät taipuneet nytkään hyvitystä antamaan, vaan lähettivät hekin puolestansa lähettiläitä Lättiläisten maahan, jossa yhteisistä asioista keskusteltiin julkisessa kokouksessa. Paitse Virolaisia ja Lättiläisiä oli siinä saapuvilla Vendenin ritariston ja Albertinkin

¹⁾ *H. L. XI: 7.* Ymera (Emere) on nykyinen Sedde, joka laskee idästäpäin Astijärveen. Tolova oli Imeralaisten eteläinen naapurimaa yllisen ja keskisen Koivajoen varrella. *Pabst, Chronik*, s. 91—92; *Bielmstein, Die Grenzen*, s. 77—78, 80 seurr.; *Fr. v. Keussler* (*R. M. XIV: 82 seurr.*).

²⁾ *Erant enim Letti ante fidem susceptam humiles et despecti, et multas iniurias sustinentes a Lyvonibus et Estonibus, unde ipsi magis gaudebant de adventu sacerdotum, eo quod post baptismum eodem iure et eadem pace simul gauderent.* *H. L. XII: 6.*

edustajat. Mihinkään päätökseen ei tässä kokouksessa tultu. Virolaisten edustajat, taipumatta Lättiläisten ehdotuksiin, lähtivät rauhaa tekemättä kokouksesta tiehensä, meluten ja uhaten keihäillä vastustajiansa¹⁾. Kun ei rauhallisilla keinoilla mitään saatu toimeen, varustantuivat Lättiläiset sotaretkelle Virolaisia vastaan ja heidän vanhimpansa saapuivat apua pyytäen Riikaan. Muistellen Virolaisten tavarar-ryöstöä y. m. rikoksia taipuivatkin Riikalaiset retkeen osaa ottamaan. Nyt koottiin Liiviläisiä, Lättiläisiä sekä muita kristityitä ja iso sotajoukko lähti Albert-piispan veljen Teodorikin johdolla Ugandiin, jossa ihmiset surmattiin, kylät hävitettiin ja Ottepään linna sytytettiin palamaan. Kolme päivää levättyänsä palasivat kristityt, kuljettaen muassansa vankeja ja ryöstösaalista, maahansa takaisin. Lättiläiset varustivat linnojansa ja valmistantuivat kaikin puolin voidakseen torjua Virolaisten puolelta uhkaavaa kostoretkeä.

Tällä tavalla alkoivat Virolaisten ja kristittyjen väliset taistelut, joita melkein taukoamatta nyt kesti 20 vuotta. Ugandilaiset kutsuivat läntiset naapurinsa Sakkalan Virolaiset avukseen ja hyökkäsivät Trikatua nimiselle lättiläisalalle, joka oli heidän eteläinen naapurimaansa, polttivat siellä yhden Lättiläisen elävänä, tekivät muut vangeiksi ja ryhtyivät Beverinin linnaa piirittämään. Sitä puolustettiin erittäin urhoollisesti. Henrik Lättiläinen, joka oli saapuvilla, soitti linnan varustuksilla jotakin outoa soittokonetta. Kuultuansa soiton lakkasivat Virolaiset taistelemasta ja tarjosivat rauhaa, mutta siihen eivät Lättiläiset suostuneet. Linna jäi valloittamatta ja Virolaiset pakenivat Lättiläisten takaa-ajamina kotimaahansa.

Lättiläisten vanhimmat Russin, Varidote y. m. kokosivat nyt kaikki kansalaisensa Beverinin linnaan ja lähtivät kostoretkelle Sakkalaan, jonka „kaikissa kylissä ja paikoissa aamusta iltaan saakka“ ihmisasunnot hävitettiin ja niiden asukkaat ijästä ja sukupuolesta huolimatta surmattiin. Surmatuita oli 300 „parasta miestä ja vanhimpaa“ sekä lukemattomia muita. Retkeilijät palasivat, „kun kaikki kylät oli pakanain verellä väritetty“,

¹⁾ Sed Estonum legati contempnentes et pacem Lethorum et iniuste sibi ablata restituere dedignantes, Lettis per omnia contradicunt, et lanceis acutissimis in invicem comminantes, sine aliqua forma pacis recedunt.“ *H. L. XII: 6.*

takaisin kuljettaen muassansa isot määrät ryöstösaalista, karjaa ja vangittuja tyttöjä, „joita ainoita sotajoukoilla näissä maissa on tapana säästää“. Virolaiset eivät ajaneet hävittäjiä takaa, vaan jäivät polttamaan vainajiensa ruumiita ja viettämään heidän hautajaisiansa „tapansa mukaan itkien ja juoden“¹⁾. Lättiläiset jakoivat Astijärvellä saaliinsa ja palasivat joulukuussa Beveriniin. Tämän retken jälkeen suostuivat Virolaiset yhden vuoden väli- rauhaan, mutta itse riitakysymykset jäivät ratkaisematta.²⁾

Kun tämä välirauha oli loppuun kulunut, lähti Vendenin ritariston päällikkö Bertold Lättiläisten kanssa Ugandiin syksyllä 1209. Paikkakunnan asukkaat eivät silloin vielä olleet paenneet linnoihinsa. Taaskin hävitettiin kylät, asukkaat surmattiin tahi vangittiin ja retkeilijät palasivat suuren saaliin kanssa takaisin. Toreidan Liiviläiset, vaikka jo Saksalaisten valtaan ja kristinuskon omistamiseen pakoitetut, olivat vielä salaisessa liitossa Virolaisten kanssa. Heidän kehoituksestansa lähetti Albert lähettiläitä Ottepäähän keskustelemaan rauhasta ja vaatimaan useinmainittuja kauppamiesten tavaroita takaisin. Virolaiset saapuivat nytkin yleiseen kokoukseen keskustelemaan piispan lähettiläisten kanssa. Kun Alebrand siinä saarnasi heille kristinuskoa, hyökkäsivät he keihäät ja miekat kädessä surmataksensa hänet. Muutamat vanhimmat saivat kuitenkin murhan estetyksi. Kuuntelematta Alebrandin saarnaa lähettivät Virolaiset piispan lähettiläät takaisin ja panivat omia edustajiansa heidän matkaansa rauhaa

¹⁾ Jonkunlaisella vahingonilolla kuvaa kronikoitsija tätä Sakkalan hävitystä: „et — — — intrantes provinciam Saccalanensem invenerunt viros ac mulieres et parvulos in domibus suis in omnibus villis ac locis, et occiderunt quos invenerunt a mane usque ad vesperum, tam mulieres quam parvulos eorum, et trescentos ex melioribus viris ac senioribus Saccalanensis provincie, absque aliis innumerabilibus, donec fesse manus et brachia occidendium pre nimia interemptione plebis iam deficerent. Villisque omnibus sanguine multo paganorum coloratis, sequenti die redierunt, et per omnes villas spolia multa colligentes, iumenta et pecora multa et puellas quam plurimas, quibus solis parcere solent exercitus in terris istis, secum abduxerunt — — —“.

„Sed Estones propter tantam suorum interfectionem ad persequendum Lethtos venire non presumebant, sed tristia funera — — multis diebus colligentes et igne cremantes, exequias cum lamentationibus et potationibus multis more suo celebrabant“.

²⁾ *H. L. XII: 6; Pabst, Chronik, s. 102—106.*

tekemään. Se saatiinkin toimeen niiden Liiviläisten ja Lättiläisten kanssa, jotka kuuluivat Albert-piispan alueeseen, mutta Vendenin ritarit ja sen seudun Lättiläiset valmistautuivat taisteluun Virolaisia vastaan ¹⁾).

Paitse saksalaiselta taholta ahdistettiin Virolaisia tähän aikaan Venäläistenkin puolelta. Maaliskuun alussa v. 1210 tekivät Novgorodin ruhtinas Mstislav ja hänen veljensä Pihkovan Vladimir isolla sotajoukolla retken Vironmaalle. He hävittivät ja ryöstivät ensin Torman seudut (Tarton pohjoispuolella), retkeilivät sieltä etelään päin ja ryhtyivät Ottepään linnaa piirtämään. Piiritystä kesti kahdeksan päivää. Linnassa oli veden ja ruokavarain puute, jonka vuoksi piiritetyt pyysivät rauhaa. Venäläiset suostuivatkin siihen, kastoivat muutamia pakanoita, ottivat heiltä 400 „markkaa nogaatteja“ ja aikoivat myöhemmin lähettää sinne pappejansa käännytystyötä jatkamaan ²⁾).

Eikä tullut pitkälliseksi sekään rauha, jonka Virolaiset olivat Albert-piispan kanssa tehneet. Piispa oli Saksan-matkallaan v. 1210 joutunut Saarenmaan ja Kuurinmaan välisessä salmessa taisteluun kuurilaisten merirosvojen kanssa, jotka hyvin pitivät puolensa hänen seuralaisiansa vastaan. ³⁾ Tämä Kuurilaisten voitto sai Saksalaisten viholliset yleensä tarttumaan aseisiin keväällä 1210.

Kun näet piispa oli matkustanut Saksaan, lähettivät Liiviläiset lähettiläitä Kuurilaisille, Kuurilaiset Virolaisille, Liettualaisille, Semgalleille sekä Polotskin ja Gersiken Venäläisille ja neuvottelivat keskenänsä Riian hävittämisestä ja Saksalaisten

¹⁾ *H. L.* XIII: 5.

²⁾ *H. L.* XIV: 2; *Носл. I Л.*, v. 6720 (s. 194); *Тр. Л., Боск. Л.*, v. 6720 (Носл. собр. п. Л. I: 211; VII: 118); *Bonnell*, Chron., s. 25, Comm., s. 53, 54; *Akiander* (Suomi 1848, s. 41); *Карамзинъ, Истрп. III*, s. 149—50, примѣч. 152. — Nogatae (toisinnossa nagatae), joka tavataan Henrik Lättiläisellä, lienee johtunut virol. monikkomuodosta nahad (yksik. nahk) taikka liivil. nā'gəd l. nā'gəd (yksik. nā'g l. nā'g). Nogaateilla tarkoitettaneen näädän-l. oravannahkoja taikka mahdollisesti niiden jonkunlaisilla metallilevyillä varustettuja kappaleita, joita Itämeren maakunnissa, samoin kuin muuallakin Venäjällä, vanhaan aikaan näytään käyttäneen vaihtorahan asemesta. Liivinmaalla teki v. 1362 yksi nogaatti 6 tahi 7 lyybekkiläistä killinkiä (nummos lubecenses). *Pabst*, Chronik, s. 123. Vrt. *W. von Gutzeit*, Nagaten und Mordken, Riga 1887.

³⁾ *H. L.* XIV: 1; *Itäm. Suomal.*, s. 135.

vahingoittamisesta. Ensimmäin (toukokuussa 1210) koettivat Liettualaiset ahdistaa Kokenhusenin linnaa, mutta kristityt puolustivat itseään urhoollisesti ja vihollisten täytyi tyhjin toimin palata takaisin.

Adian-takaiset Liiviläiset, vaikka jo kristinuskoon nimellisesti suostuneet, kehoittivat Kuurilaisia ahdistamaan Riikaa¹⁾. Kuurilaiset olivatkin taipuvaiset kehoitusta noudattamaan, kokosivat suuren sotajoukon ja sijoittuivat 14:ksi päiväksi lähelle kaupunkia, tiedustellen „jumaliensa apua ja sopivaa aikaa arvan heitolla.“ Heinäk. 13 p. tulivat he laivoillansa Väinänsuulle, jonka sanotaan ikäänkuin pilveen peittyneen vihollisten laivojen paljoudesta. Riikalaisille tuli kova hätä. Kauppiamiehet, ritarriston jäsenet, jousimiehet, papit, vieläpä naisetkin, tarttuivat aseisiin, tuomiokirkon kellolla, jota oli tapana soittaa vaan sodan aikana, kutsuttiin kansa kokoon ja miehissä marssittiin Väinäjokeen rannalle, johonka Kuurilaiset jätettyänsä Väinäjokeen laivansa järjestyivät tappeluun. Itsekullakin heistä oli kahdesta laudasta tehty kilpi, jonka alustan (jalan) muodosti käyrä vaaja. Aurin gon säteet heijastuivat näistä valkeista kilvistä, valaisten kentät ja vedenpinnan²⁾. Rannalla haavoitettiin muutamia Kuurilaisia. Ensimmäinen varsinainen ottelu tapahtui kaupungin portin edustalla, jossa oli jonkunlainen suojavarustus. Kaupunkilaiset sytyttivät muurin ulkopuolella olevan liiviläiskylän palamaan. Muutamilla Riikalaisilla oli pieniä kolmihaaraisia rautakoukkuja, niitä he panivat tielle, jota sotajoukko kulki. Mutta ne olivat vaan haitaksi muutamille tappelusta palaavalle kaupunkilaisille. Voitto ei kallistunut kummallekaan puolelle ja viholliset palasivat laivoihinsa. Vähän ajan kuluttua uudistettiin taistelu. Kuurilaiset kokosivat puita ja sytyttivät nuotioita kaupungin kaikille puolille. Useita heistä haavoitettiin ja surmattiin. Kun joku Kuurilaisista taistelun aikana kaatui, katkasivat toverit heti hänen kaulansa. Holmen asukasten tultua Riikalaisten avuksi

¹⁾ Adia oli pieni joki Koivajoen pohjoispuolella.

²⁾ Et Curones relinquentes naves suas in Duna ordinaverunt exercitum suum in campo, et portabat unusquisque tabulam ligneam ante se ex duobus asseribus compositam, et clavam ad modum baculi pastoralis ad sustentaculum ipsius tabule. Et ut refulsit sol in tabulas albas resplenduerunt aque et campi ab eis. *H. L.* XIV: 5.

menivät Kuurilaiset laivoinensa Väinäjoen toiselle puolen ja polttivat siellä kolmen päivän kuluessa kaatuneita kansalaisiansa.

Toreidan Liiviläiset olivat koonneet ison sotajoukon tulaksensa Kuurilaisten avuksi. Samaan aikaan saapuivat Riikaa puolustamaan, paitse Holmelaisia, Väinäsuun ja Ykskylän asukkaat sekä Kauppo niiden Liiviläisten kanssa, jotka olivat pysyneet uskollisina. Kun asiat olivat joutuneet tälle kannalle, purjehtivat Kuurilaiset pois tappeluun enää ryhtymättä. Liiviläiset lupasivat vast'edes pysyä uskollisina. Saksalaiset olivat nähtävästi kovassa vaarassa, sillä pelastumisensa muistoksi päättivät he vuosittain viettää Margareetan päivää (heinäk. 13 p.) erityisenä juhlapäivänä¹⁾.

Samaan aikaan, kun Kuurilaiset ahdistivat Riikaa, jatkettiin taistelua Virolaisten ja Vendenin ritarien kesken. Vendenin Bertold teki retken Ugandiin, jossa useita kyliä poltettiin. Kun Riian kaupunki ei enää ollut vaarassa, uudistettiin hävitys Vendeniläisten ja Riikalaisten yhteisillä voimilla. Ottepää valloitettiin ja poltettiin ja ryöstösaalista saatiin paljon²⁾. Virolaiset puolestansa tulivat taas (elokuussa 1210) isolla sotavoimalla Vendeniä piirittämään. Taistelua kesti kolme päivää, joidenka kuluessa kummaltakin puolen kaatui useita miehiä. Virolaiset kasasivat puita läjiin ja sytyttivät ne palamaan, koettaen siten vahingoittaa linnan puolustajia. Myöskin kiskoivat he juuri-neen puita maasta, yhdistivät niitä toisiinsa jonkunlaiseksi tornintapaiseksi suojavarustukseksi ja koettivat sen suojasta ahdistaa vihollisia³⁾. Kun Kauppo lähestyi Lättiläisten ja Liiviläisten kanssa linnalaisten avuksi, peräytyivät Virolaiset Koivajoen pohjoispuolelle Astijärven seuduille. Kristityt ajoivat heitä takaa, mutta Virolaiset hyökkäsivät Imerajoen varrella arvaamatta heidän päällensä ja surmasivat useita, toisia ottivat he vangiksi, rääkäsivät heidät kuoliijaaksi, paistaen elävinä, piirtäen ristinkuvia

¹⁾ *H. L.* XIV: 5.

²⁾ *H. L.* XIV: 5—6.

³⁾ *Fecerunt namque Estones comportationes magnas lignorum, apponentes ignem ad incendendum castrum, et arbores magnas cum radicibus trahentes de silvis ad modum propugnaculi composuerunt aliis lignis firmantes et munientes, et desubtus preliantes, et desuper per ignem et fumum eos, qui in castro erant, multum infestabant.*

heidän selkäänsä y. m. Virolaisten sanotaan lähettäneen lähettiläitä ympäri koko maan ja sitouneen yksimielisesti vastustamaan kristittyitä ¹⁾).

Saadakseen pakanain liitosta eroamaan Venäläiset, jotka Liiviläisten ja Kuurilaisten kehoituksesta olivat Riikalaisten tuhoksi kristittyjen vihollisiin yhtyneet, lähettivät Riikalaiset jo ennen Vendenin piiritystä ja Virolaisten voittoa (ehkä heinäkuussa 1210) lähettiläitä Polotskiin pyytämään rauhaa ²⁾). Imera-joella kärsimänsä tappion jälkeen uudistivat he lähetyskunnan kautta saman rauhanpyynnön ja pyysivät samalla Polotskin ruhtinasta suomaan Riikalaisille vapaan kaupan venäläisillä aloilla. Ruhtinas otti lähettiläät ystävällisesti vastaan ja lähetti heidän kanssaan erään smolenskilaisen miehen Riikaan yhteisistä asioista sopimaan. Rauha saatiinkin toimeen ruhtinaan ja piispan välillä, kuitenkin sillä ehdolla, että Liiviläisten vuosittain tuli suorittaa ruhtinaalle tuleva vero taikka piispan heidän puolestansa ³⁾).

Saatuansa täten rauhan Venäläisten kanssa varustautuivat Riikalaiset kostoretkelle Virolaisia vastaan, ja kahden seuraavan vuoden tapaukset ovat melkein yhtämittaista ihmisteurastusta. Joulun-aikana (1210) lähettivät Riikalaiset sanan Lättiläisille ja Liiviläisille, kooten kaiken väen Väinän ja Koivajoen linnoista. Pihkovan Venäläisiä tuli iso joukko Riikalaisten avuksi. Ensin kuljetttiin Metsäpuolen maakuntaan (ehkä alussa vuotta 1211), jossa epäluotettavilta Liiviläisiltä otettiin panttivankeja. Pitkin merenrantaa lähdettiin sitten pohjoiseenpäin ja saavuttiin Suontaan maakuntaan. Siellä tavattiin ihmiset kylissä, maakuntaa hävitettiin laajalti, ihmisiä surmattiin, vaimoja ja poikia vangittiin, Suontaan linna valloitettiin. Neljä päivää kesti hävitys. Retkeilijät palasivat takaisin äärettömän saaliin kanssa. Härkiä ja lehmii mainitaan olleen 4,000, sen lisäksi hevosia ja muuta karjaa. Virolaisista osa surmattiin tai vangittiin, toiset pakenivat metsiin tai jälle ja paleltuivat siellä kuolijaaksi. Kolme pakanain linnaa sanotaan kristittyjen tällä retkellä polttaneen ⁴⁾).

¹⁾ H. L. XIV: 8.

²⁾ H. L. XIV: 8.

³⁾ H. L. XIV: 9.

⁴⁾ Suontaan hävitystä kuvaa kronikankirjoittaja näin:

„Et divisit se exercitus per omnes vias ac villas, et interfecerunt populum multum in omnibus locis, et persequerantur eos in provinciis

Tammikuun lopulla 1211 kokoontuivat Riikalaisten, Liiviläisten ja Lättiläisten sotavoimat Astijärvelle, jossa he tapasivat Ugandin ja Sakkalan Virolaisten sotajoukon. Virolaiset lähtivät pakoon, antautumatta taisteluun. Saatuaan kuulla, että samaan aikaan iso virolaisjoukko kulki rantatietä Metsäpuolen Liiviläisiä vastaan, palasivat Liiviläisten vanhimmat takaisin „jokainen linnaansa“. Virolaiset tulivatkin isolla sotajoukolla Suontakaa ja muista läheisistä maakunnista Metsäpuoleen, polttivat autioksi jääneet kirkot ja kylät, joista asukkaat olivat linnoihin paenneet, ja häpäisivät kristittyjen hautausmaat, uhraten niissä pakanallisille jumalillensa. Kun Toreidan ja Vendenin kristityt tulivat Liiviläisten avuksi, lähtivät Virolaiset tiehensä ¹⁾.

Helmikuun lopulla 1211 kokosivat Riikalaiset Lättiläisten ja Liiviläisten sotavoimat osaksi pakolla Sakkalan Virolaisia vastaan ja ryhtyivät Albert-piispan langon, Engelbert v. Tiesenhausenin, johdolla Viljannin linnaa piirittämään. Heillä oli muassansa yksi isompi heittokone, jousia „ja muita koneita, jotka ovat välttämättömiä linnan valloittamiseen.“ ²⁾ Liiviläiset ja Lättiläiset kuljivat, kooten viljaa ja muita ruokavaroja, hävittäen maata ja vangiten ihmisiä Virolaisten alueella ja saapuivat Viljannin edustalle, kuljettaen sinne kaiken saaliinsa. Vangit vietiin linnan puolustajain nähtäville ja pakanoita kehoitettiin rupeamaan kristityiksi, jossa tapauksessa vangitut luvattiin laskea irti. Linnalaiset vastasivat pilkalla, pukeusivat Saksalaisten asepukuihin, jotka he kahakassa linnan edustalla olivat saaneet, ja kiipesivät linnan korkeimmalle huipulle ilkkuen ja uhaten sotaa. Silloin surmasivat kristityt vangitut Virolaiset ja syöksivät heidän ruumiinsa peloittavaksi esimerkiksi linnan kaivantoihin. Piirittäjät

adiacentibus, et ceperunt ex eis mulieres et pueros, et convenerunt ad castrum. Sequenti die ac tertio circueuntes omnia vastaverunt et incendierunt que invenerunt, et equos et pecora innumerabilia acceperunt. Erant enim boum et vaccarum quatuor milia, exceptis equis et aliis pecoribus et captivis, quorum non erat numerus. Multi etiam paganorum, qui in silvis et in glacie maris per fugam evaserunt, frigore congelati perierunt. Quarto die, captis castris tribus et incensis, exire ceperunt de terra cum universa rapina — — —“ *H. L. XIV: 10.*

¹⁾ *H. L. XIV: 10.*

²⁾ „— — ducentes secum machinam minorem sive paterellum, et balistas et cetera instrumenta necessaria ad castri impugnationem.“ *H. L. XIV: 10.*

pakoittivat ampumalla Virolaiset laskeumaan linnan huipulta, kasasivat puita ja tekivät niistä suojavarustuksia, täyttivät kairavannon puilla ja työnsivät luultavasti rattailta varustetun suojarustuksensa niiden päälle, päästen siten linnaa lähemmäksi. Lättiläiset nousivat varustukseen, haavoittivat ja surmasivat useita linnassa-olijoita. Virolaiset koettivat sytyttää tuleen piiritäjien varustukset, he laskivat linnasta alas luikumaan rekiä, joidenka päällä paloi tulirovioita, varustuksia vastaan, mutta lumen ja jäiden avulla saatiin tuli sammumaan.¹⁾ Viisi vuorokautta taisteltiin tulisella innolla. Yötä päivää heittivät kristittyt ampumakoneilla kiviä linnan lujia paikkoja (loca munita) vastaan, särkivät ne palasiksi ja surmasivat linnassa olevia ihmisiä ja karjaa äärettömän määrän, kun piiritettyjen asunnot (domus) eivät olleet niin rakennetut, että ne olisivat sellaisia koneita kestäneet²⁾. Liiviläiset ja Lättiläiset latoivat kuivia puita entisen puukasan päälle aina linnan ylimmäisiin puukerroksiin saakka („usque ad plancas“) ja Saksalaiset kiipesivät niiden päälle. Linnan ympärillä oli kaksinkertainen puinen suoja. Toisen niistä särkivät viholliset, mutta eivät pystyneet toista valloittamaan, vaan heidän täytyi Virolaisten heittämiä kivien ja puiden vuoksi peräytyä. Silloin sytyttivät he linnan palamaan. Mutta Virolaiset repivät palavat puut irti ja saivat siten tulipalon sammumaan sekä panivat seuraavaksi päiväksi varustuksensa jälleen kuntoon ja kehoittivat toisiansa kestävyYTEEN. Linna oli täynnä kaatuneiden ruumiita ja vedenpuute oli suuri sekä melkein kaikki puolustajat haavoitettuja. Vihdoin tunnustivat Virolaiset kuudentena päivänä, että kristittyjen Jumala on suurempi, kuin heidän, ja sanoivat suostuvansa kasteeseen, samoin kuin Liiviläiset ja Lättiläisetkin olivat tehneet. Vanhimmat kutsuttiin nyt linnasta ulos ja heidän kanssaan tekivät kristityt rauhan. Sotajoukko vetäytyi Liivinmaalle, Virolaiset antoivat panttivankeja ja pappeja jätettiin linnaan. Ne opettivat kansaa kristinuskoon

¹⁾ „Estones primam struem lignorum incendere nituntur, igne copioso de castro in vehiculis misso. Lyvones et Letti missa glacie et nive extingunt.“

²⁾ „Theuthonici machinam instruente nocte ac die lapidum iactione loca munita confringunt, homines et iumenta infinita in castro interficiunt, quia Estones talia nunquam viderant, domos suas contra tales impetus non firmaverant.“ *H. L.* XV: 1.

ja pirskoittivat pyhää vettä linnan huoneisiin ja ihmisiin. Kastetta ei heti pantu toimeen paljon verenvuodatuksen vuoksi¹⁾.

Lupauksistansa huolimatta eivät Virolaiset sanaansa pitäneet, vaan miettivät uusia vihollisuuksia. Silloin lähtivät Kauppo ja Vendenin Bertold sekä Riian piispan väki liikkeelle, hyökkäsivät Sakkalan Virolaisten eteläisille aloille, polttivat kylät, surmasivat miehet, vangitsivat vaimot ja palasivat Liivinmaalle takaisin. Heitä ajoivat takaa Sakkalaiset Astijärvelle ja Imerajoelle, hävittivät samoin maakunnan ja veivät vangittuja Lättiläisiä maahansa. Heti heidän jälkeensä seurasi toinen joukko Sakkalan vanhimpien Lemmityn ja Memen johdolla, he hyökkäsivät Imerajoen eteläpuolelle, polttivat siellä olevan kirkon, ryöstivät sen papin (Henrik Lättiläisen) omaisuuden, kokosivat paljon karjaa ja muuta ryöstösaalista, surmasivat miehet ja vangitsivat vaimoja, tyttöjä ja poikia. Koko Liivinmaa joutui kovaan ahdinkoon. Paitse Sakkalan ja Ugandin asukkaita, jotka ahdistivat Lättiläisiä, hyökkäsivät Läänemaan Virolaiset aina Rotalian seuduilta saakka kolme eri kertaa Metsäpuolen liiviläisialalle, hävittäen ja ryöstäen, mitä vaan käsiinsä saivat. Saarenmaan asukkaat taas purjehtivat ryöstölaivoillansa Koivajokea ylöspäin, hävittivät Toreidassa varsinkin Kauponsalon kirkkokunnan, jonka asukkaat osaksi surmattiin, osaksi pääsivät pakoon²⁾.

Piispan koteuduttua useiden hengellisten ja maallisten ylimysten kanssa Rooman-matkaltansa, kokoontuivat Lättiläiset kesällä 1211 Imerajoella, aikoen tehdä hyökkäyksen Virolaisia vastaan. Siellä tapasivat he suuren virolaisjoukon. Lättiläiset lähtivät silloin pakoon, Virolaiset ajoivat heitä takaa, polttivat Raupan kirkon ja hävittivät, ryöstäen ja surmaten, koko maakunnan. Kauppo vuorostansa lähti heitä taas takaa ajamaan, hävitti Sakkalan maakuntaa ja poltti Ovelen ja Purken linnat³⁾.

Saarenmaan, Räävelin ja Rotalian Virolaiset kokosivat nyt (1211) suuren sotajoukon kaikista Läänemaan ääristä, „monta tuhatta ratsumiestä ja useampia tuhansia laivamiehiä“, sotaretkelle Liiviläisiä vastaan. Sotajoukossa sanotaan olleen m. m. „kaikki Saarenmaan, Rotalian ja koko Vironmaan vanhimmat“.

¹⁾ H. L. XV: 1.

²⁾ H. L. XV: 1.

³⁾ H. L. XV: 2. Viimeksi-mainittujen paikkain asemaa ei tunneta.

Ratsu- ja jalkaväki kulki Metsäpuolen kautta Toreidaan, laivasto taas purjehti Koivajokea myöten samoille senduin. Kauponlinna, joka lienee ollut nykyisen Treidenin paikalla ja johonka Liiviläiset vihollisia peläten olivat paenneet, alkoivat yhdistyneet sotavoimat piirittää, ratsumiehet yhdeltä puolen, laivaväki linnan edustalla olevalta joelta. Linnassa olevat riikalaiset jousimiehet kävivät vihollisia vastaan, haavoittivat ja surmasivat heitä „ikäänkuin aseettomia, jotka eivät ole tottuneet aseita käyttämään, niinkuin muut kansat.“ Osa Virolaisia kulki maaseudulla hävittämässä, polttaen kyliä ja kirkkoja. He surmasivat ihmisiä, keräsivät paljon karjaa, uhrasivat niitä jumalilleen, ja vaikka uhrimerkit eivät olleet suotuisat, kun eläimet iskettäessä kaatui-
vat vasemmalle puolen, ryhtyivät he kuitenkin piiritykseen, kokosivat puita läjiin, kaivoivat linnan perustusta ja vakuuttivat „makaavansa“¹⁾ siinä paikassa, kunnes saisivat linnan haltuunsa taikka pakoittaisivat Liiviläiset yhdessä heidän kanssaan hävittämään Riian kaupungin. Riikalaiset, varustettuaan sekä itsensä että hevosensa, tulivat Liiviläisten avuksi, ja Albert lupasi synninpäästön kaikille, jotka ottaisivat osaa taisteluun uskottomia vastaan. Koivajoen pohjoispuolella syntyi ankara tappelu. Soit-
taen hyökkäsivät kristityt pakanain päälle. Täyttäen ilman huudoillansa syöksivät Virolaiset ensin keihäitä, joita sanotaan olleen pilvittäin, vihollista vastaan, tarttuivat sitten miekkoihinsa, mutta eivät voineet pitää puoliansa kristittyjen hyvin varustettuja ratsumiehiä vastaan²⁾. Sekä Riikalaiset että linnaan kokou-
neet Liiviläiset ajoivat heitä takaa ja surmasivat ison joukon. Laivoillansakaan eivät Virolaiset päässeet mihinkään, sillä kristityt sulki-
vat sillalla Koivajoen ja estivät siten heitä pakenemasta. Ainoastaan harvoin onnistui metsien läpi palata kotiinsa. Kristittyjen saaliiksi sanotaan jääneen lähes 2,000 hevosta, kaatuneita

¹⁾ Kronikoitsija sanoo Virolaisten käyttäneen juuri tätä sanaa: „Ipsi — ab incepto non desistentes — ibidem se magetac, id est manere in perpetuum, promittunt, —. Et ait Lyvo de castro: Maga magamas, id est: Iacebis hic in eternum“. *H. L. XV: 3.*

²⁾ „— pagani — in unum conveniunt, clamoribus suis aerem turbant, in multitudine magna christianis occurrunt, lanceas super eos, tamquam ymbres, mittunt. Christiani lanceas clipeis suis excipiunt, quibus exhaustis gladios arripiunt, propius accedunt, bellum committunt, cadunt vulnerati, pugnant viriliter pagani.“ *H. L. XV: 3.*

miehiä oli yhtä paljon. Ryöstölaivoja saatiin 300, sen lisäksi pienempiä aluksia. Saarenmaan, Rotalian ja muiden maakuntain vanhimmat, koko „Vironmaan pää“, kaatuivat tässä taistelussa ¹⁾.

Kun Albert (syksyllä 1211) oli matkustanut Saksaan, hyökkäsivät Sakkalan ja Ugandin asukkaat suurella sotavoimalla Lättiläisten alueelle, hävittivät Trikatuan maakunnan ja ryhtyivät Beverinin linnaa piirittämään, mutta luopuivat piirityksestä yhden päivän kuluttua ja palasivat saaliinsa kanssa takaisin. Beverinin asukkaat pyysivät nyt apua Riiasta. Sotaväkeä koottiin taas yli koko Liivinmaan ja Lättiläistenkin alueelta. Kaupon y. m. johdolla kulki retkikunta Metsäpuoleen ja sieltä kolme päivän-matkaa pitkin merenrantaa pohjoiseenpäin. Sitten poikettiin itään ja kuljettiin kolme päivää metsäisessä ja soisessa seudussa mitä huonoimpia teitä myöten. Hevoset väsyivät matkalla ja satakunta niitä kaatuikin. Seitsemäntenä päivänä saavuttiin Virolaisten alueelle, jota hävitettiin, miehet surmattiin, vaimot ja lapset otettiin vangiksi, hevoset ja karja koottiin Lemmityn kylään, „jossa oli ollut heidän majansa, se on kokouspaikkansa“ ²⁾. Sotajoukko levisi Nurmikunnan ja Järvimaankin aloille, jotka maakunnat myös hävitettiin. Lemmityn linna poltettiin. — Tähän aikaan (1211) raivosi koko Viron- ja Liivinmaalla ankara ruttotauti, johonka asukkaita kuoli kosolta. Taudin sanotaan alkaneen siitä, että Toreidassa kaatuneiden pakanain ruumiit olivat hautaamatta ³⁾.

Beverinin seuduilta tekivät Lättiläiset (1211) neljä eri retkeä Ugandin ja Sakkalan Virolaisten maahan, sitä julmasti ryöstäen ja hävittäen. Kun mainittu eteläisten Viron maakuntain kauhea hävitys antaa jotenkin selvän yleiskuvan siitä, minkälaista Viro-

¹⁾ „Erant autem equorum ibidem acquisitorum fere duo milia, simul et viro-
rum interfectorum alia duo milia. Peregrini — — —, Rigam rede-
untes et pyratikas paganorum secum ducentes fere trecentas preter mi-
nores naves, equos et spolia omnia equaliter inter se diviserunt — — —.
Tunc enim ecclesia Lyvonensis Deum vere pugnare pro se intellexit, eo
quod in eodem bello caput Estonie cecidit, id est seniores Osilie et se-
niores Rotalie et aliarum provinciarum, qui ibidem omnes interfecti sunt.“
H. L. XV: 3.

²⁾ „— — et equos et pecora ad villam Lambiti, ubi fuerat maia, id est
collectio eorum, compulerunt.“ Lemmityn asuntopaikka oli Palajoen länsi-
puolella. *H. L.* XV: 7; *Fabst*, *Chronik*, s. 154.

³⁾ *H. L.* XV: 7.

laisten vuosikymmeniä kestävä kukistusota oli, suomennan tähän Henrik Lättiläisen sitä koskevan kertomuksen: „Beverinin seudun Lättiläiset“, niin kirjoittaa hän, „menivät vähäisessä joukossa Ugandiin. Siellä ottivat he kiinni Virolaiset, jotka olivat tulleet kyliin ruokavaroja noutamaan, löivät kuoliaaksi kaikki, jotka olivat miehistä sukupuolta, jättivät vaimot eloon, ottivat heidät mukaansa ja saivat paljon saalista. Ja kun he palasivat kotiinsa, tuli heitä vastaan toisia Lättiläisiä, ollen hekin matkalla Ugandiin. Mikä edellisiltä oli jäänyt ryöstämättä, sen ottivat jälkimäiset, minkä nuo olivat laiminlyöneet, täydensivät nämät, ne jotka edellisiltä olivat päässeet pakoon, saivat nyt surmansa; he menivät maakuntiin ja kyliin, joissa nuo toiset eivät olleet käyneet. Ja kun he olivat ryöstäneet paljon saalista ja vankeja, palasivat he takaisin. Ja heitä vastaan tuli taas toisia Ugandiin retkeileviä Lättiläisiä; mikä edellisiltä oli jäänyt puolitekoiseksi, viimeistelivät nämät, surmaten kaikki miehet, säästämättä rikkaita ja vanhimpia, tuomiten kaikki miekanterän alle. Russin (lättiläinen vanhin), kostaaksensa ystäviensä puolesta, paistoi muutamia tulella ja surmautti muulla julmalla tavalla toiset niistä, jotka hänen käsiinsä joutuivat. Kun nämät olivat palanneet linnoihinsa, lähti taas toisia Lättiläisiä Beverinistä. Kuljettuansa metsäisten seutujen läpi tulivat he siihen Sakkalan maakuntaan, jonka nimi on Aliste (nykyinen Hallisten pitäjä), tapasivat asukkaat kylissä, surmasivat ne isosta pieneen saakka, ja kun olivat lyöneet kuoliaaksi heistä monet, ottivat he vaimot, hevoset ja karjan, jakaen ne samoin kuin muunkin ryöstösaaliin keskenänsä“. Hävityksestä masentuneina lähettivät Alisten ja muunkin Sakkalan maakunnan asukkaat lähettiläitä Riikaan pyytämään rauhaa. Se heille myönnettiin, kun he lupasivat antaa panttivankeja ja suostua kasteeseen ¹⁾.

Talven tullen (1211) lähti taas iso sotajoukko Riikalaisten ja Vendeniläisten johdolla Ugandiin. Tartonlinna, jonka Lättiläiset jo ennen olivat polttaneet, oli autiona. Kristityt kävivät Emäjoen pohjoispuolelle. Virolaiset olivat paenneet metsiin, kuljettaneet sinne omaisuutensakin ja rakentaneet isoista puista jonkunlaisen aitauksen suojaksensa. Sen lähistöllä syntyi tap-

¹⁾ *H. L.* XV: 7.

pelu. Virolaisten täytyi paeta ja paljon omaisuutta jäi kristittyjen saaliiksi. Samana vuonna joulun jälkeen, kun suot ja tiet olivat jäätyneet, lähettivät piispat sanansaattajia ympäri Liivin- ja Lätinmaan kutsumaan asukkaat aseisiin Virolaisia vastaan. Sotavoimat kokoontuivat Beverinin linnan luokse. Teodorik, joka samana vuonna oli Virolaisten piispaksi vihitty, oli retkellä muassa. Saksalaisia, jalka- ja ratsuväkeä, oli yhteensä 4,000, Lättiläisiä ja Liiviläisiä saman verta. Tammikuun alkupuolella (1212) saapui sotajoukko Ugandiin. Tarton kohdalla mentiin Emäjoen yli ja saavuttiin samaan paikkaan, missä kristityt edellisellä retkellä olivat valloittaneet pakanain suojavarustuksen. Siitä levisivät sotajoukot Waigan maakuntaan Somelinden¹⁾ linnaan ja Järvimaahan Karetenin kylään saakka, hävittäen ja surmaten. Mainitun kylän sanotaan olleen siihen aikaan rikkaan ja ison, samoin kuin muidenkin niillä seuduin olevain virolaisten kyläin²⁾. Paluumatkalla hävitettiin vielä Mochan alueet, ja sotajoukko palasi suuren saaliin kanssa Virtsjärven kautta takaisin Liivinmaalle³⁾.

Samaan aikaan, jolloin Saksalaiset tekivät tämän retken Vironmaalle, saivat Virolaiset taistella Venäläisiäkin vastaan. Novgorodin ruhtinas Mstislav, saatuaan tiedon tästä kristittyjen toimeenpanemasta retkestä, lähti helmik. 1212 liikkeelle 15,000:n miehen kanssa, hyökkäsi Waigan maakuntaan sekä sieltä Järvi- maalle. Kun hän ei sielläkään tavannut Saksalaisia, samosi hän eteenpäin Harjunmaalle ja ryhtyi piirittämään Varbolan linnaa, joka läntisellä Vironmaalla oli vahvimmin varustettu paikka. Muutaman päivän kuluttua lakkauttivat Venäläiset piirityksen ja lähtivät paluumatkalle, kun linnan puolustajat maksoivat heille 700 markkaa nogaatteja⁴⁾.

¹⁾ Somelinde (Suomenlinna?) oli Peipsijärven länsipuolella.

²⁾ Kareten on nykyinen Iso-Karreda. Kronikankirjoittaja kehuu sitä erittäin väkirikkaaksi ja muutenkin varakkaaksi: „Erat autem tunc villa Carethen pulcherrima et magna et populosa, sicut omnes ville in Gerwen et in tota Estonia fuerunt, que postmodum omnes sepius a nostris vastate et incense sunt.“ *H. L. XV: 7.*

³⁾ *H. L. XV: 7.*

⁴⁾ *H. L. XV: 8.* — Venäläiset lähteet kertovat samasta retkestä Novgorodin, Pihkovan ja Toropetsin ruhtinaat samosivat helmikuussa yhdistetyin voimin Järvimaalle ja sieltä merelle päin, hävittäen Virolais-

Kostaaksensa tätä hävitysretkeä johti Lemmitty Venäläisten Vironmaata ryöstäessä väkensä Pihkovaan, jonka ruhtinas edellisen mukaan otti Venäläisten retkeen osaa. Hänen sanotaan ryöstäneen kaupungin ja palanneen äkkiä saaliinsa kanssa Vironmaalle¹⁾).

Virolaiset olivat siten huonoissa väleissä Venäläisiin ja Saksalaisia vastaan kyti heissä vanha viha. Henrik Lätiläinen kertoo, että Viron piispa, koteuduttuansa viime retkeltä, oli tammi-kuussa 1212 lähettänyt erään Salomon nimisen papin saarnaamaan kristinuskoa Sakkalan asukkaille, jotka jo aikoja sitten olivat luvanneet suostua kristinuskoon. Hän asettui Viljannin linnaan, jossa muutamat ottivat hänet ystävällisesti vastaan. Kun venäläinen sotajoukko saapui Vironmaalle, tekivät Sakkalan ja Ugandin asukkaat kapinan Saksalaisia vastaan, kooten ison sotajoukon. Salomon seuralaisinensa lähti silloin pakenemaan Liivinmaalle, mutta Lemmitty ynnä muut Virolaiset tapasivat hänet matkalla, surmasivat lähetysaarnaaajan ja koko hänen seurueensa, jossa mainitaan yksi tulkkina toimiva Liettualainen²⁾).

Myöskin Läänemaan Virolaiset tarttuivat tähän aikaan aseisiin ja tulivat suurella sotavoimalla Koivajoen suulle. Heidänkään yrityksestään ei mitään tärkeämpää seurannut, sillä kuultuansa, että Albert Saksanmaalta oli kotentunut, palasivat he takaisin, rääkättyänsä erästä Riikalaisten lähettilästä³⁾).

ten kylät ja valloittaen heidän varustetut paikkansa. Varbolan „kaupungin“ asukkaat rukoilivat Mstislavilta armoa ja hän otti heiltä veroa. Paljon vankeja sanotaan Vironmaalta Venäjälle kuljetetun („— — иде князь Мстиславъ съ Новгородьци на Чюдъ на Ереву, сьвозъ землю Чюдскую къ морю, села ихъ потрати и оскы ихъ възьма; и ста съ Новгородци подъ городомъ Воробинномъ, и Чюдъ поклонихася ему, и Мстиславъ же князь възл на нихъ дань — —“; *Новг. I Л.*, v. 6722, s. 195). Vrt. *Тр. Л.*, *Воск. Л.*, v. 6722 (*Помн. собр. р. Л. I*: 211; VII: 119); *Akiander* (Suomi 1848, s. 41—42); *Bonnell*, Chron., s. 28, Comm., s. 56; *Карамзинъ*, Истоп. III, s. 154—55, прилж. 158.

¹⁾ *H. L. XV*: 10. — Lemmityn retkeä tarkoittanevat venäläiset aikakirjat, kertoessaan Liettualaisten tähän aikaan ryöstäneen ja hävittäneen Pihkovan. *Новг. I Л.*, v. 6721 (s. 194—95); *Bonnell*, Chron., s. 28, Comm., s. 56—57.

²⁾ *H. L. XV*: 9.

³⁾ *H. L. XVI*: 1.

Nämät virolaisheimojen vastustusyritykset eivät mihinkään mainittavampiin seurauksiin vieneet. Valloitus sodan alkuvuosina olivat Virolaiset saaneet lakkaamatta taistella maahan tunkeutuvien Saksalaisten ja Venäläisten kanssa sekä kärsineet melkoisia tappioita. Rauhaa kaipaivat Liivinmaan kansat jo tämän alituisen sotatilan vuoksi. Sen lisäksi oli näinä aikoina tavattoman kova katovuosi sekä Itämeren maakunnissa että Länsi-Venäjällä yleensä. Syyshallat turmelivat viljavainiot ja yleistä nälänhätää seurasivat ruttotaudit ja kaikenkaltainen kurjuus. Itse Novgorodissakin oli mitä suurin ruokavarain puute, kun viljaa ei saatu muualta. Ihmiset söivät petäjäнкуorta, lehmuksenlehtiä ja sammalia. Lapset jätettiin orjiksi, hautausmaat täyttyivät vainajista, ruumiita oli torilla, kaduilla ja kentillä koirien revittävinä. Erittain mainitsevat Venäjän aikakirjat, että Vatjalaiset kuolivat osaksi nälkään, toiset kulkeutuivat maastansa pois¹⁾. Nämät venäläisistä lähteistä saadut tiedot, vaikka ne niissä esitetään vähän myöhemmän ajan tapausten yhteydessä, tarkoittanevat ehkä samaa kovaa aikaa, jonka alaisena Henrik Lättiläinen kertoo Liivinmaan kansojen olleen v. 1212 ja jonka johdosta hän tietää Virolaisten, Liiviläisten ja Lättiläisten keskenänsä tehneen omin päin rauhan helmikuussa 1212. Keväällä samana vuonna Riikalaisetkin yhtyivät tähän rauhaan. Silloin näet kokoontuivat mainitut kansat edusmiestensä kautta Toreidaan rauhan uudistamista varten. Sinne kutsuttiin myös Albert sekä ritariston ja Riikalaisten edustajat ja nyt tehtiin kolmeksi vuodeksi rauha sillä ehdolla, että Sakkala Palajokea myöten joutui piispan ja Saksalaisten valtaan. Siten lohkaistiin Virolaisten maasta ensimmäinen palanen vieraille valloittajille²⁾.

Rauha, joka Virolaisten kanssa täten oli saatu toimeen, tuli Saksalaisille hyvään tarpeeseen, sillä v. 1212 oli heillä kyllin tekemistä Väinän varrella. Siellä koettivat heidän valtansa levenemistä estää Venäläiset, itse valloittajien kesken oli arveluttavaa erimielisyyttä ja kasteeseen taipuneet Lättiläiset ja Liiviläiset, tyytymättöminä siihen vallanalaisuuteen, johonka olivat joutuneet, tekivät viimeisen yrityksen siitä vapautuakseen.

¹⁾ *Новг., I Л., v. 6723 (198); Карамзинъ, Истор. III, примѣч. 161; Акиндер (Suomi 1848, s. 42—43).*

²⁾ *H. L. XV: 11; XVI: 1, vrt. Pabst, Chronik, s. 165.*

Huolimatta siitä sopimuksesta, jonka Polotskin ruhtinas v. 1210 oli Riikalaisten kanssa tehnyt, kutsui hän v. 1212 Albert-piispan määrättynä päivänä Gersikeen sopimaan Liiviläisten maksettavasta verosta, saksalaisten kauppiasten kulusta Väinäjoella y. m. riitaseikkain järjestämisestä. Albert noudattikin tätä kutsua kesällä 1212, mutta otti lukuisan aseellisen seurueen mukaansa. Vladimir, väittäen että Liiviläiset oikeastaan olivat hänen alamaisiansa, vaati piispaa luopumaan Liiviläisten kääntämisestä, sillä heidän kastamisensa tahi kastamatta jättämisensä oli hänen asiansa. Piispa puolestaan ei taipunut kristinuskon levittämisestä luopumaan, varsinkin kun Liiviläiset itse olivat pyytäneet, että hän kaikiksi ajoiksi vapauttaisi heidät Venäläisten herruudesta, mutta myöntyi siihen, että ruhtinaalle Liiviläisten puolesta maksettaisiin veroa, jonka hän itse joskus ennenkin oli suorittanut. Vladimir, toiveissaan pettyneenä, uhkasi nyt polttaa kaikki Liivinmaan linnat ja itse Riiankin sekä järjesti väkensä taistelua varten. Kun Saksalaisetkin puolestansa järjestivät voimansa vihollista vastustaakseen, suostui ruhtinas vihdoin rauhaan — m. m. Pihkovan karkoitettun Vladimirin kehoituksesta, joka seurasi Albertin väkeä — ja jätti Liivinmaan ainaiseksi verosta vapaana piispan haltuun, myöntäen kauppiaille vapaan purjehdus-oikeuden Väinäjoella. Molemmat riitapuolueet sitoutuivat samalla yhteisin voimin taistelemaan Liettualaisia ja muita pakanoita vastaan¹⁾.

Saksalainen alue Liivinmaalla oli siten kovien taistelujen jälkeen laajentunut ja valloittajien suhde Venäläisiinkin näytti lupaavan entistä parempaa tulevaisuutta. Mutta uuden vallan omassa keskuudessa kyti tyytymättömyyttä, joka oli arveluttavampi, kuin ulkoapäin uhkaavat vaarat, ja ajan oloon uhkasi tehdä lopun kaikesta yhteistoiminnasta valloittajien kesken. Se oli kysymys siitä, millä tavalla yhteisin voimin saatu saalis oli jaettava.

Edellisen mukaan oli Albert-piispa perustanut kalpaveljesten ritariston ja osannut järjestää asiat niin, että tämä ritaristo, jonka velvollisuutena yksinomaan oli kristinuskon puolustaminen ja taisteleminen pakanoita vastaan, alkujaan kaikissa asioissa, sekä maallisissa että hengellisissä, paavista riippumatta oli Liivinmaan piispan määräysten alainen. Ollen vasalliuden-velvolli-

¹⁾ *H. L. XVI: 2*

suudessa ainoastaan Liivinmaan piispalle saattoi tämä ritaristo etevän valtiomiehen kädessä olla mahtava ase hänen tarkoitustensa toteuttamisessa. Sellaiseksi oli Albert tämän ritariston ajatellut ja saanut sille paavinkin vahvistuksen. Mutta Liivinmaan piispalla itsellensä oli tavallaan kaksi yliherraa. Jo v. 1207 oli Albert, saadakseen maallisen vallan puolelta enemmän kannatusta vielä heikolle ja vihollisten ympäröimälle Liivinmaan saksalaiselle vallalle, ottanut vastaan Liivinmaan saksalaisena valtiolääninä kuningas Filipiltä ¹⁾. Myöhemmin uudistettiin sama asia useat kerrat, ja Liivinmaa tuli siten Saksan valtakunnan osaksi ²⁾. Keisariin ja Saksan valtakuntaan tuli ritaristo siten olemaan jonkunlaisessa alavasallin-suhteessa, sillä ritariston ja mainittujen valtiomahtien välillä oli Liivinmaan piispan l. piispojen valta. Mutta ylempänä kaikkea muuta valtaa oli tämän ajan käsityksen mukaan Rooman paavi, joka siten tuli olemaan Liivinmaankin yliherrana. Tästä ritariston valtiollisesta asemasta oli välttämättömänä seurauksena, että se riitakysymyksissä, tyytymättä läheimpäin lääniherrojensa piispaintu omioon, vetosi paavinistuimeen, jonka päätökset siten tulivat olemaan koko Liivinmaan valtiollisen elämän kulmakivenä. Tämä ritariston niin sanoakseni kaksinainen asema oli omansa houkuttelemaan sitä paavin turvin laajentamaan valtaansa piispojen kustannuksella. Ja heti, kun maansaalista alkoi olla jaettaviin saakka, ryhtyikin ritaristo tähän keinoon ³⁾.

Henrik Lättiläinen kertoo näet, että ritarit, joidenka lukumäärä ja seurue alituisesti karttui, pitäen kohtuullisena, että heidän omaisuutensa lisääntyisi henkilökunnan ja työn mukaan, päivittäin pyysivät Albert-piispalta saadaksensa haltuunsa kolmannen osan Liivinmaata ja kaikkia muita maita ja kansoja, jotka tulevaisuudessa heidän ja muiden kristittyjen avulla Itämeren itäpuolella kristinuskoon saatettaisiin. Piispan täytyi, vaikka vastenmielisesti, pyyntöön suostua, myöntäen ritaristolle kolmanneksen Liivinmaata. Mutta vastaisuudessa valloitettavia maita hän ei suostunut lupaamaan, sanoen syyksi sen, etteivät ne vielä hänen hallussaan olleet. Vinno — se oli ritariston ensimmäisen mes-

¹⁾ *H. L. X: 17.*

²⁾ *Livl. U. B. I: 67 y. m.*

³⁾ *Vrt. Ch. Schiemann, m. p., s. 18—19.*

tarin nimi — tyytyi tähän, ja ritarit valitsivat itsellensä Koivajoen toisella puolen olevan maan; Toreida ja Metsäpuoli jäi piispan haltuun¹⁾).

Tälle kannalle jäivät asiat joksikin aikaa. Seuraavina vuosina taistelivat Liivinmaan kristityt yhteisin voimin Venäläisiä, Liettualaisia ja Virolaisia vastaan hyvällä menestyksellä, niin kuin edellisessä olemme kertoneet. Mestari Vinno sai surmansa erään hurjan ritarin kädestä ja Folkvin astui hänen sijalleen johtamaan kalpaveljien asioita. Uusi mestari oli vallanhimoinen mies, joka pyrki tekemään ritariston täydellisesti riippumattomaksi eikä tahtonut tunnustaa piispaa esimieheksensä. Vanhat riitakysymykset otettiin taas esille ja kun niistä ei muuten voitu sopia, lähtivät molemmat asianosaiset Roomaan, jättäen syksyllä 1210 riitansa paavinistuimen ratkaistavaksi. Kahden keskinäiseen riitaan sekautui siten kolmas ja anasti itsellensä täydellisen ylijohdon Liivinmaan asioissa, syrjäyttäen sekä Bremenin arkkipiispan, joka oli pyrkinyt levittämään vaikutustansa Riiankin hiippakunnan alalle, että itse Albertinkin, jonka tarkoitus oli päästä Liivinmaan korkeimmaksi käskijäksi. Lokak. 20 p. 1210 antoi näet Innocentius III merkillisen bullansa, jota täydellä syyllä pidetään Liivinmaan vastaisen valtiollisen olemuksen perustuskirjana. Siinä paavi m. m. myönsi ritaristolle kolmannen osan Liivin- ja Lätinmaata, joka sen oli otettava Riian piispalta läänitykseksi sillä ehdolla, että se sitoutui kaikiksi ajoiksi puolustamaan kirkkoa ja suojelemaan aluettansa pakanoita vastaan. Hengellisissä asioissa oli ritaristo velvollinen tottelemaan piispaa, mutta mitään maallista palvelusta ei sen maittensa puolesta tarvinut hänelle tehdä. Ritariston alueella kirkollisissa toimissa työskentelevät henkilöt olivat myös vapautetut kaikista maksuista piispalle, siinä asuvain talonpoikain oli velvollisuus suorittaa omille kirkkoillensa kymmenykset, joista piispa oli oikeutettu saamaan neljännes osan, jos hän syystä tai toisesta ei siitä tahtonut luopua. Kun kirkolliset virat ritariston alueissa joutuivat avonaisiksi, tuli piispan ritariston esityksestä vihkiä niihin sopivia henkilöitä. Niiden maiden puolesta, jotka ritaristo Liivin- tahi Lätinmaan ulkopuolella tulevaisuudessa valloittaisi, ei se ollut

¹⁾ *H. L. XI: 3.*

velvollinen millään tavalla Riian piispasta riippumaan, vaan saisi sopia niihin asetettavien piispojen kanssa taikka odottaa apostolisen istuimen tarkempia määräyksiä¹⁾. Seuraavana vuonna määrättiin tarkemmin ritariston ja piispain alueet ja keisari Otto IV vahvisti ritaristolle sen silloiset ja vastaiset oikeudet²⁾.

Näennäisesti oli jonkunlainen sovinto siten saatu aikaan piispain ja ritariston välillä, mutta levottomia olivat Liivinmaan sisälliset olot seuraavanakin aikana. Ennen-kerrotun Virolaisten kanssa tehdyn rauhan jälkeen joutuivat ritarit rettelöihin alustalaistensa kanssa. Segevoldin seuduilla eteläisessä Toreidassa asuvat Liiviläiset, tyytymättöminä sikäläisten ritarien hallitukseen, miettivät kronikankirjoittajan mukaan keinoja karkoittaakseen kaikki Saksalaiset maasta³⁾. Samoin joutuivat Vendenin ritarit ja Albertin alueeseen kuuluvat Lättiläiset v. 1212 riitaan pelloista ja mehiläiskennoista. Lättiläiset valittivat piispalle kärsivänsä sortoa ja Albert koetti yhdessä erään tähän aikaan Liivinmaalla oleskelevan saksalaisen piispan kanssa yleisessä kokouksessa saada sovintoa toimeen ritarien ja heidän tyytymättömien alustalaistensa kesken. Yritys ei kuitenkaan onnistunut. Ritarien miekka oli nähtävästi alkuasukkaille kovempi, kuin piispansauva. Kun ei sovinnosta mitään tullut, erosivat Liiviläiset ja Lättiläiset Saksalaisista, tekivät keskenänsä liiton ja vahvistivat sen pakannallisen tavan mukaan miekkojen päälle astumalla⁴⁾. Tarkoitus oli yhteisin voimin vapautua sekä muukalaisten vallanalaisuudesta että myöskin kristinuskosta. Turhaan koetti Kauppo saada kansalaisensa hyvällä kuulijaisuuteen taipumaan, luvaten ajaa heidän asiaansa piispan luona, jotta „kristinuskon velvollisuudet heille kevennettäisiin“. Hänen kehoituksestaan eivät tyytymättömät kuitenkaan välittäneet. Saksalaiset ja uskollisina pysyneet alkuasukkaat poistuivat silloin keskustelupaikalta, vetäytyen kukin linnoihinsa (ehkä heinäkuussa 1212).

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 16; *H. L.* XI: 3; *Pabst*, Chronik, s. 82–83. Vrt. *Livl. U. B.* I: 17.

²⁾ *Livl. U. B.* I: 18, 19. Vrt. *Schiemann*, m. p., s. 27.

³⁾ *H. L.* XVI: 1.

⁴⁾ „Lyvones et Letti recedentes a Theuthonicis inter se coniuraverunt et gladiatorum calcatione coniurationem suam pagano more confirmaverunt“. *H. L.* XVI: 3.

Töreidan eteläosassa olevan Satteselen (entisen Dabrelin linnan) Liiviläiset kokoontuivat nyt linnaansa ja lähettivät sanan sekä Toreidan että myöskin Väinän Liiviläisille ja Lättiläisille, kehoittaen kaikkia yhtymään yhteiseen tuumaan. Liiviläiset alkoivatkin linnojansa vahvistaa, aikoen kokoontua niihin, jähka elonkorjuu oli päättynyt. Saatuaan tiedon näistä pahoista aikeista otatti Lenevardenin Daniel-ritari, joka piispan puolesta hoiti sitä voutikuntaa, kiinni sen seudun liiviläiset vanhimmat, panetti heidät kahleisiin ja poltatti heidän linnansa. Riikalaiset polttivat niinikään osan Holmen linnaa ja erään Toreidalaisten linnan, ennenkuin kapinoitsijat ehtivät kovempaan vastarintaan ryhtyä. Satteselen Liiviläiset, jotka jo olivat linnoihinsa kokoontuneet, aloittivat sodan Segevoidin ritareja vastaan, ahdistuen heidän väkeensä ja surmaten heistä muutamia. Ritaritkin puolestansa olivat varustuksissa, tehden vastustajilensa vähäisempiä vaurioita ¹⁾).

Albert-piispa, jonka väliytyminen ensi kerralla lienee ensisijassa tarkoittanut Lättiläisiä, koetti nyt sovittaa Liiviläiset ja lähetti edustajiansa tutkimaan kapinan syytä. Liiviläisten lähettiläät tulivat Riikaan ja tekivät valituksia Segevoidin päällikköä, Rudolf-ritaria vastaan, kertoen, että heiltä oli otettu pois pellot, niityt ja rahat. Piispa lähetti m. m. Alebrand-papin, joka kapiinalliset oli kastanut, mieliä tyynnyttämään, mutta turhaan. Albert itsekin lähti ennen mainitun saksalaisen piispan kanssa Toreidaan, kutsui luoksensa Liiviläiset ja ritarit sekä tutki heidän asiaansa. Liiviläiset kokoontuivat aseilla varustettuina Koivajoen rannalle ja keskustelivat siitä joen toisella puolella olevien Saksalaisten kanssa, syyttäen monessa asiassa ritariston jäseniä. Piispa lupasi heille hyvitystä kaikesta, mitä heiltä vääryydellä oli otettu pois, mutta uhkasi vastaisuudessakin pitää voimassa ne rasitukset, jotka he rikostensa vuoksi olivat ansainneet. Seuralaistensa kehoituksesta vaati piispa heidän poikiansa panttivangeiksi, estääksensä heitä siten kristinuskosta luopumasta. Siihen Liiviläiset eivät suostuneet eivätkä muutenkaan enää sanoneet taipuvansa Saksalaisia tottelemaan, vaan uhkasivat karkoittaa sekä heidät että kristinuskon maastansa. Silloin piispat palasivat Riikaan. Kapinallisten puheille lähetettiin myöhemmin useita hengellisiä mie-

¹⁾ *H. L. XVI: 3.*

hiä, joidenka seurassa oli Kauppokin. Ne asettuivat Satteselen linnan edustalle keskustelemaan Liiviläisten kanssa. Henrik Lättiläinen oli tässä tilaisuudessa saapuvilla, toimittaen tulkin virkaa. Silloin muutamat kapinantekijöistä kertoivat valheellisesti, että ritariston sotajoukko paraikaa hävitti maata. Tämän sanan johdosta kapinalliset yhtäkkiä hyökkäsivät Saksalaisten päälle, vangitsivat Riian tuomioprovastin Johanneksen, Albertin veljen Teodorikin, erään voudin, ritareita palvelijoiheen y. m., kuljettivat heidät linnaansa ja heittivät heidät pahoin pideltyinä vankeuteen, josta heidät kuitenkin vähän myöhemmin laskettiin vapaiksi. Kapinallisilta pyydettiin turhaan panttivankeja, heitä koetettiin kehoittaa uskossa pysymään ja kapinastansa luopumaan, mutta ei sekään mitään vaikuttanut. Tyhjin toimin palasivat lähettiläät Riikaan ja Liiviläiset pitkittivät taisteluansa ritaristoa vastaan¹⁾.

Albert kokosi nyt kaikki Saksalaiset ja uskollisina pysyneet Liiviläiset. Näin keräytynyt sotajoukko lähti Toreidaan piiritämään Dabrelin linnaa, johonka ritariston alle kuuluvat kapi-noitsijat sekä tyytymättömiä Liiviläisiä Koivajoen toiselta puolelta piispan alueestakin vanhimpainsa ja päällikkönsä Vesiken johdolla olivat kokouneet. Liiviläiset hyökkäsivät ulos linnan vastaiselta puolelta, haavoittivat muutamia piirittäjiä, veivät heidän hevosensa ja muuta ryöstösaalista linnaan, sanoen: „Olkaa Liiviläiset vahvoina ja taistelkaa, jott’ei teidän tarvitse Saksalaisia palvella!“ Sillä tavalla he puolustautuivat monta päivää. Saksalaiset hajoittivat ampumakoneilla linnan suojavarustuksen, ampuivat paljon isoja kiviä linnaan, surmasivat joukoittain ihmisiä ja karjaa. Toiset pakoittivat nuolilla linnan puolustajat peräytymään ja haavoittivat heistä useita. Toiset rakensivat rynnäyskoneen (propugnaculum). Tuuli kaatoi sen seuraavana yönä, sen johdosta syntyi linnassa suuri ilo ja melu, piiritetty teuras-tivat eläimiä jumaliensa kunniaksi ja heittivät surmattuja koiria ja pukkeja linnastansa alas piispan ja sotajoukon nähtäviksi. Mutta Saksalaiset rakensivat lujemman piirityskoneen, puinen torni työnnettiin kaivannon päälle ja alta ruvettiin linnan perustuksia kaivamaan. Lättiläisten päällikkö Russin esiytyi linnan ylimmälle räystäälle, otti kypärän päästänsä ja alkoi puhua

¹⁾ *H. L. XVI: 3.*

Vendenin Bertold-ritarin kanssa rauhasta, mutta sai arvaamatta nuolen päähänsä ja kaatui kuolleen maahan.

Saksalaiset kaivoivat sillä välin yötä päivää taukoamatta linnan perustuksia, kunnes kaivanto jo ulottui melkein linnan ylimmäiseen osaan saakka ja koko varustus oli putoamaisillaan alas. Kun Liiviläiset sen huomasivat, lähettivät he vanhimpansa, Asson y. m., piispan puheille pyytämään armoa. Piispa käski heidän ottaa kristinuskon, lähetti pyhän Maarianlipun linnaan, jonka toiset nostivat pystyyn, mutta toiset vetivät alas. Siten uudistui taistelu. Asso sidottiin ampumakoneisiin kiinni, jotta piiritetyt, häntä säästään, lakkaisivat taistelemasta. Vihdoin Liiviläiset antautuivat, pystyttivät lipun linnaansa, heittäytyivät piispan edessä maahan pyytäen armahtamista, lupasivat pysyä kristinuskossa ja ainaiseksi pakanuudesta luopua.

Albert antoi katuville armon, kieltäen sotajoukkoa linnaan tunkeumasta ja piiritettyjä surmaamasta. Saksalainen sotajoukko lähti takaisin Riikaan, piispa otti Liiviläisten vanhimmat panttivankeina mukaansa ja muiden käskettiin saapua myöhemmin Riikaan kasteen ottamista ja rauhan uudistamista varten ¹⁾.

Liiviläisten lähettiläitä tulikin Riikaan ja he pyysivät rikostansa anteeksi kaiken kansan edessä. Albert lupasi uudistaa entisen rauhan ja ottaa kapinalliset suosionsa, jos he luopuisivat pakanallisten jumaliensa palveluksesta, kääntyisivät kristinuskoon sekä suorittaisivat Saksalaisille riittävän hyvityksen rikoksistansa. Liiviläisten kysymykseen, mitä hyvitystä heiltä vaadittaisiin, vastasi Albert, neuvoteltuansa saapuvilla olevien seuralaistensa kanssa, että heidän Jumalaa, kirkkoa ja Saksalaisia vastaan tekemistänsä rikoksista oli suoritettava maakunnan puolesta 100 useriasta eli 50 hopeamarkkaa ²⁾ sekä sen lisäksi toimitettava ritareille takaisin

¹⁾ *H. L.* XVI: 4; *Pabst*, Chronik., s. 173—75.

²⁾ „— modicam summam argenti, centum videlicet oseringos vel quinquaginta marcas argenti ab omni provincia —“. *H. L.* XVI: 4. — Itämeren maakuntain vanhoissa asiakirjoissa tavattava ja Henrik Lättäläisenkin käyttämä Oseringus (nähtävästi muodostunut saksalaisista sanoista Oese ja Ring; vrt. muinaisslaavilainen уцєрѣзъ, jonka kanssa ehkä on yhteydessä nykyisen venäjänkielen цєрѣра) merkitsi alkujaan metallista korvakoristusta, jota sitten käytettiin rahankin asemesta. Sen arvo näyttää vastanneen puolta hopeamarkkaa. Vrt. *A. Hansen* (Scr. rer. livon. I, s. 174—75); *Pabst*, Chronik, s. 177.

heidän hevosensa ja asevarustuksensa sekä mitä muuta heiltä oli otettu. Tämän kuultuansa Liiviläisten lähettiläät palasivat omaistensa luokse ja Henrik Lättiläisen mukaan neuvottelivat keskenänsä, mitenkä he viekkaudella voisivat pitää hallussaan sodassa ryöstämänsä omaisuuden, mitenkä he pääsisivät suorittamasta heille määrättyjä rauhanehtoja, ja lähettivät toisia entistä parempia lähettiläitä piispan luokse. Ne puhuivat viekkaita sanoja, ja kun Alebrand, heidän pappinsa, sen huomasi, piti hän lähettiläille ankaran puheen, kehoittaen heitä sopimaan Saksalaisten kanssa ja maksamaan kirkolle kymmenykset peltojensa tuotteista, niinkuin muutkin kristinuskoon kääntyneet kansat tekivät. Alebrandin sanat tekivät hyvän vaikutuksen ja lähettiläät palasivat taas Toreidaan, kertoen siellä, mitä heidän opettajansa oli sanonut. Kymmenyksien suorittaminen oli muillekin mieleen, kun he sen turvin pääsivät vapaiksi suoritettavasta rahasakosta.

Ja niin tuli Riikaan kaikkialta Liiviläisten vanhimpia: Dabrelin linnan piirityksessä eloon jääneet, Koivajoen toiselta puolen Albert-piispan alueesta, Vesike seuralaistensa kanssa, Metsäpuolesta y. m. Ne pyysivät Alebrandin neuvon mukaan piispaa ohjaamaan heitä kristinuskossa ja määräämään heidän suoritettavansa vuotuiset kymmenykset. Albert ei ensin tahtonut Liiviläisten puhetta uskoa, mutta suostui vihdoin heidän pyyntöönsä seuralaistensa ja varsinkin pyhissä-vaeltajain kehoituksesta ¹⁾.

Tämän sovinnon mukaan suorittivat Dabrelin linna-alueeseen kuuluvat Liiviläiset vuosittain kymmenykset ja saivat sittemmin olla rauhassa pakanain ja Venäläisten hyökkäyksiltä. Piispan Liiviläiset saivat yhä eteenkinpäin hänen armelijaisuutensa vuoksi suorittaa määrätyn mitan viljaa kymmenyksien asemesta ²⁾. Idumealaiset ja Lättiläiset taas, jotka eivät olleet kapinaan yhtyneet eivätkä uskosta luopuneet, maksoivat kymmenyksien asemesta v. 1211 sovittun määrän viljaa ³⁾. Ne taas, jotka olivat sotaan lähteneet, lähettiläitä toisillensa kapinallisessa tarkoituksessa lähet-

¹⁾ *H. L.* XVI: 4.

²⁾ „Lyvones — — — mensuram hactenus pro decima solverunt.“ *H. L.* XVI: 5.

³⁾ „— — mensuram primam a quatuor episcopis constitutam persolvunt annuatim usque in hodiernum diem — —“. *H. L.* XVI: 5; vrt. XV: 5.

täneet, lähtöä tehneet, mutta matkalta palanneet, taikka edes hevoset lähtöaikoissa satuloineet, saivat rahasakolla rikoksensa sovittaa ¹⁾).

Se oli Liiviläisten viimeinen kapinanyritys. Saksalaisten uskollisina liittolaisina ja luotettavina apumiehinä ovat he, oman itsenäisyytensä ja vastustusvoimansa menetettyään, tästälähin valloittajiensa nöyriä seuralaisia muiden pakanallisten kansain ja myös heimolaistensa Virolaisten ja Kuurilaisten kukistamisessa.

Myöskin Autinen Lättiläiset tulivat Riikaan ja valittivat Vendenin ritareja vastaan, että he olivat kärsineet herroiltansa vääryyttä ja että mehiläiskennot oli otettu heiltä pois. Asiaa ratkaisemaan asetettiin sovintotuomarit. Ne julistivat sen tuomion, että Lättiläiset valan tehtyänsä olivat oikeutetut saamaan mehiläispuunsa takaisin. Ritari velvoitettiin niinikään valalla vahvistamaan omistusoikeutensa peltoihin, mutta Lättiläisten karsimä vahinko oli heidän riittävällä rahasummalla korvattava. Tämäkin sovinto tehtiin v. 1212 ²⁾).

Kun sisälliset kapinat oli saatu kukistetuksi, ryhtyivät Saksalaiset taas taisteluun entisiä vihollisiansa Liettualaisia, Venäläisiä ja Virolaisia vastaan.

Liettualaiset tulivat v. 1213 (?) Kokenhuseniin, pyysivät rauhaa ja vapaata kulkua Virolaisten maahan. Heille myönnettiinkin vapaa pääsy siihen osaan virolaista aluetta, joka ei vielä ollut kristinuskoon kääntynyt. Viholliset samosivat rauhallisesti Lättiläisten maan läpi, tunkeutuen Sakkalan virolaisalalle. Siellä he hävittivät maata, surmasivat miehet, vangitsivat vaimot ja lapset, ryöstivät karjaa ja muuta omaisuutta sekä palasivat saaliinensa erästä toista tietä takaisin. Saksalaiset olivat pahoillaan tästä Sakkalan ryöstöstä, koska se alue jo oli piispan haltuun antaunut. Mutta Liettualaiset huomauttivat, „että Virolaiset elivät vielä pystypäisinä, tottelematta Saksalaisia taikka muita kansoja“ ³⁾).

Keväällä 1213 ovat Liettualaiset taas Liivinmaalla ja tällä kertaa he ahdistivat nimenomaan Saksalaisten aluetta. He tulivat silloin Väinäjõeille, heittivät siihen keihään, siten julkisesti

¹⁾ *H. L.* XVI: 5.

²⁾ *H. L.* XVI: 6.

³⁾ *H. L.* XVI: 8.

rikkoen rauhan ja ystävyysden Saksalaisten kanssa. Kokenhusenin seuduilla kulkivat he Väinäjoen yli ja hävittivät Lättiläisten maata, ryöstäen kylät ja surmaten asukkaat. He samosivat Trikatuaan saakka, vangitsivat maakunnan vanhimman Talibaldin ja hänen poikansa Varibulen. Koivajoen toisellakin puolen he kävivät ryöstäen ja hävittäen ja lähtivät sitten saaliinensa paluumatkalle. Talibaldin poika Rameko kokosi Lättiläiset, niihin yhtyivät myös Vendenin ritarit ja lähtivät pakolaisia ajamaan takaa. Liettualaist päsivät kuitenkin pakenemaan Väinäjoen yli omaan maahansa. Talibaldin onnistui myöhemmin paeta Liettualaisten vankeudesta ¹⁾).

Samaan aikaan lähti liettualainen ylimys Daugeruthe, ennenmainitun Gersiken Vsevolodin appi, runsailla lahjoilla varustettuna Novgorodin ruhtinaan Mstislavin luokse ja teki hänen kanssaan liiton. Paluumatkalla hän joutui Vendenin ritarien vangiksi ja surmasi itsensä myöhemmin omalla miekallaan ²⁾). Sekä edellisen että seuraavan ajan tapaukset oikeuttavat oletamaan, että tämä Liettualaisten ja Venäläisten liitto tarkoitti yhteistä toimintaa Saksalaisia vastaan.

Kokenhusenin ritarit ja sen seudun Lättiläiset tekivät samaan aikaan useita hävitysretkiä Selonien ja Liettualaisten maahan, jossa kylät hävitettiin, ihmisiä surmattiin ja vangittiin. Näitä retkiä koostaaksensa hävittivät Liettualaist syksyllä 1213 Lenevardenin seutu ja sekä veivät maahansa paljon saalista ja vankeja, muun muassa erään Uldevene nimisen vanhimman. Ritariston mestari Folkvin lähti heitä ajamaan takaa pienellä joukolla, tappelu syntyi, Liettualaisten johtaja ja useita muita kaatui, toiset pääsivät pakoon ja veivät Uldevenen mukansa. Hänen lunnaikeen koottiin sittemmin kaikkien Liettualaisten päät, jotta pakanat tapansa mukaan voisivat juomakemuin viettää vainajiensa hautajaisjuhlaa ³⁾). Myöhemmin tulivat Liettualaist taas Väinän yli päällikkönsä Steksen johdolla. Saksalaiset kokosivat voimansa, hyökkäsivät salaa vihollisten päälle ja surmasivat Steksen ynnä useita muita. Päällikköä jääneet Liettualaist pakenivat silloin omalle alueelleen ⁴⁾).

Vuosi 1214 kului verraten rauhallisesti. Saksalaiset rakensivat silloin, vahvistaakseen asemaansa liiviläisälalla, Fridland nimi-

¹⁾ H. L. XVII: 2.

²⁾ H. L. XVII: 3.

³⁾ H. L. XVII: 5.

⁴⁾ H. L. XVII: 6.

sen linnan Toreidaan. Linna rakennettiin ehkä Saksalaisten vuonna 1212 polttaman linnan sijalle, ja sen oli määrä olla pappien ynnä muiden siinä maakunnassa toimivien Saksalaisten turvapaikkana ¹⁾).

Lättiläisälallakin laajeni saksalainen valta samana vuonna. Ennenmainitun Talibaldin pojat tarjoutuivat maakunnan puolesta Saksalaisten alammaisiksi ja lupasivat vaihtaa kreikkalaisen uskon roomalaiskatooliseen ja suorittaa verona yhden mitan viljaa kahdelta hevoselta. Tämä sovinto tehtiin sillä ehdolla, että he sodan ja rauhan aikana aina saisivat nauttia Riian piispan suojelusta sekä Liettualaisia että Virolaisia vastaan. Näiden Lättiläisten maahan lähetettiin Henrik kronikankirjoittaja opettamaan kansalle roomalaiskatoolisen kirkon opinkappaleita ²⁾).

Huolimatta vuonna 1209 tehdystä sopimuksesta ei Gersiken ruhtinas Vsevolod osottanut Riian piispalle velvollista uskollisuutta, vaan auttoi alituisesti Liettualaisia heidän ahdistessaan kristittyä aluetta. Kokenhusenin ritarit yhdessä Lättiläisten kanssa tekivät siitä syystä v. 1214 arvaamatta retken Gersikeen, saivat petoksen kautta helposti linnan haltuunsa ja lähtivät suuren saaliin kanssa tiehensä ³⁾. Keväällä 1215 uudistivat he samanlaisen retken, valloittivat linnan, saaden paljon saalista, hevosia ja karjaa. Vsevolod lähetti pyytämään apua Liettualaisilta. Ne tulivatkin Väinän rannalle ja pyrkivät joen yli, sanoen tahtovansa uudistaa rauhan. Saksalaiset uskoivat heidän puhettansa, yksi osa Liettualaisia kuljettiin laivoilla joen yli, mutta suurin osa sotajoukkoa syöksyi virtaan ja tuli uimalla Gersiken puolelle. Osa ritareita, peläten taistelua ylivoimaisen vihollisen kanssa, lähti laivoilla Väinäjokea alas ja saapui onnellisesti Kokenhuseniin; toiset kulkivat Lättiläisten kanssa maata myöten ja niiden päälle hyökkäsivät Liettualaiset. Lättiläiset lähtivät pakoon, ja yksinään jäänyt vähäinen ritarien joukko saavutti taistelussa surmansa ⁴⁾.

Edellä kerrottujen Liivinmaalla vallitsevien sisällisten rauhatomuuksien sekä Liettualaisten ja Liivinmaan kansain välisten kahakoiden aikana oli Virolaisten kanssa (v. 1212) sovittu välirauhan aika loppuun kulunut. Kun rauhaa ei uudistettu, päätti Albert Saksalaisten ja Liiviläisten johtavien miesten kehoituksesta panna

¹⁾ *H. L. XVIII: 3.*

²⁾ *H. L. XVIII: 3.*

³⁾ *H. L. XVIII: 4.*

⁴⁾ *H. L. XVIII: 9.*

toimeen sotaretken Virolaisia vastaan, joiden käytös kuluneena aikanaikin sanotaan olleen epäiltävä. Sotavoimia koottiin kaikista Lättiläisten ja Liiviläisten linnoista koko Väinän ja Koivajoen alueesta, sen lisäksi otti retkeen osaa joukottain kauppamiehiä sekä ristisotureita, ja mukana olivat tietysti myöskin ritariston jäsenet. Näin kertynyt sotavoima kokoontui alussa vuotta 1215 Koivajoen suulle, josta Albert-piispa, siunattuansa sotajoukon, palasi Riikaan. Meren rantaa kuljettiin eteenpäin Salisjoen pohjoispuolelle. Suontaan asukkaat saivat tällä kertaa olla rauhassa. Päähyökkäys tehtiin jäätä myöten eteläiselle Läänemaalle eli n. s. Rotalian maakuntaan, „jonka asukkaat eivät koskaan olleet huolineet tehdä rauhaa Riikalaisten kanssa, arvellen etteivät Riikalaiset voisi sotajoukon kanssa saapua heidän niin etäisiin maanääriinsä“. Saksalaisia oli noin 3,000, Liiviläisiä ja Lättiläisiä saman verta. Seudun asukkaat eivät tienneet ensinkään olla varuillansa. Heidän maatansa hävitettiin siitä syystä mitä kauheimmalla tavalla. Kronikoitsijan kuvaavan kertomuksen mukaan kristityt „hajoittivat sotavoimansa kaikille teille ja kylille ja tapasivat miehet, vaimot ja lapset, koko väestön isoimmista pienimpiin kylissä, hyökkäsivät vihan vimmassa heidän päällensä ja surmasivat kaikki miehet. Liiviläiset ja Lättiläiset, jotka ovat muita kansoja julmemmat, tapoivat epälukuisan ihmispaljouden, räähkäsivät kuolijaaksi muutamia vaimoja ja lapsiakin, eivätkä kentillä ja kylissä säästäneet ketään. Tahraten tiet ja paikat pakanain verellä ajoivat he heitä takaa kaikkiin meren läheisiin paikkakuntiin. Lättiläiset muiden kanssa ahdistivat niitä, jotka pakenivat meren jälle, surmasivat kenenkä käsiinsä saivat, sekä ryöstivät heiltä tavarain ja omaisuuden. Talibaldin pojat ottivat kolme liiviläistä talenttia hopeaa, lukuunottamatta vaatteita, hevosia ja muuta saalista, sekä kuljettivat kaikki Beveriniin. Ja samaten muu sotajoukko ensimmäisenä, toisena ja kolmantena päivänä ahdisti joka paikassa pakenevia Virolaisia, surmasi heitä oikealla ja vasemmalla, kunnekkä ryöstäjät ja heidän hevosensa väsymyksestä vaipuivat maahan.“ Neljäntenä päivänä kokosivat kristityt kaiken voittosaaliinsa — hevosia, karjaa, vangiksi otettuja vaimoja, poikia ja tyttöjä — ja lähtivät paluumatkalle. „Vironmaa itki lapsiansa“, lopettaa kronikankirjoittaja kertomuksensa, „varsinkin surmattujen paljouden vuoksi, joita oli epälukuihin määrän“¹⁾.

¹⁾ H. L. XVIII: 5.

Vielä samana vuonna koottiin taas kristittyjen sotavoimat ja huhtikuussa (1215) tehtiin retki Sakkalaan, jota kohtasi kova hävitys. Viljannin linna jätettiin tällä kertaa rauhaan. Kun koko maakunta oli hävitetty, alettiin lopuksi piirittää Lemmityn linnaa, jonka nimi oli Leole. Virolaiset ryhtyivät urhoollisesti taisteluun ensimmäisten linnan luokse saapuneiden kanssa ja hajoittivat heidät. Seuraavana ja kolmantena päivänä kokoontui koko sotavoima linnan ympärille, jota nyt ruvettiin piirittämään. Kristityt syyttivät puusta ja maasta rakennetun vallin tuleen, kasaten puita sen päälle. Tuli nousi yhä korkeammalle, lähestyen itse varustuksen huippua. Sen nähtyänsä ja peläten, että linna joituisi vihollisten valtaan, koettivat piiritetyt rahoja tarjoten vapautua ahdistajista. Saksalaiset puolestansa vaativat piiritettyjä suostumaan kasteeseen. Kun eivät he siihen taipuneet, lisäsivät kristityt tulta, uhaten polttaa ja surmata linnassa olijat. Kun valli jo tykkänään oli palanut, pyysivät Virolaiset armoa, lähtivät linnastansa ja lupasivat ottaa kasteen. Siten kastettiin Lemmitty, „kaikkein uskottomin, sekä kaikki muut vaimot, miehet ja lapset, jotka linnassa olivat“. Kaikki lupasivat he ainaisella uskollisuudella säilyttää kristinuskon ¹⁾. Kristityt tunkeutuivat linnaan, saivat suuren voittosaaliin, hevosia ja karjaa y. m., ja voitettujen vanhimmat, itse Lemmittykin, pakoitettiin seuraamaan sotajoukkoa. Kun heidän poikansa myöhemmin oli saatu panttivangeiksi, pääsivät vangitut vapaiksi ²⁾.

Läänemaan kauhea ryöstö ja urhoollisen Lemmityn kukistuminen kiihoitti Virolaiset hurjaan taisteluun. Vuonna 1215 „alkoi“, kertoo kronikankirjoittaja, „koko Vironmaa raivota Liivinmaata vastaan“. Kolmelta taholta liittoutuivat silloin Virolaiset tekemään hyökkäyksen kristittyjen päälle: Saarenmaalaiset valloittamaan Riian ja sulkemaan Väinänsuun, Rotalian asukkaat ahdistamaan Toreidan Liiviläisiä, Sakkalaiset ja Ugandin väestö tekemään hyökkäyksen Lättiläisten alueelle ³⁾.

Eri seutujen Virolaiset lähtivätkin liikkeelle, mutta heidän toiminnastaan ei muuta seurannut kuin uutta onnettomuutta ja maan hävitystä. Yleensä rajoittui Virolaisten vastustus useimmiten yksi-

¹⁾ „Baptizatur Lembitu perfidissimus cum aliis omnibus, tam mulieribus quam parvulis et viris, qui in castro erant, promittentes, se christianitatis iura perpetua fidelitate custodire.“ *H. L. XVIII: 7.*

²⁾ *H. L. XVIII: 7.*

³⁾ *H. L. XIX: 1.*

tyisten heimojen hurjanrohkeaan ja urhoolliseen taisteluun, mutta suurempaan yhteistoimintaan he eivät pystyneet, ennenkuin valloittajien asema jo oli niin vahva, ettei se enää ollut murrettavissa. „Koko Vironmaan raivo“ supistui tälläkin kertaa jotenkin vähäpätöisiin yrityksiin.

Saarenmaalaiset, joiden oli määrä valloittaa Riian kaupunki ja tukkia Väinäjoen suu, tulivat Pääsijäisen jälkeen v. 1215 pienemässä joukossa Koivajoen edustalle. He saivat siellä käsiinsä erään papin, joka Fridlandin linnasta muutamain seuralaisten kanssa oli matkalla Riikaan. Kaivajoen pohjoispuolella olevan Adia-joen rannalla nousivat he maalle ja räökkäsivät hänet siellä kauhealla tavalla kuoliijaaksi. Kun pappi oppilaansa kanssa veisasi, löivät Virolaiset heitä sauvoilla selkään, ilkkuen: „Laula, laula pappi!“¹⁾ Sitten työnsivät he kuivia, teräviä tikkuja vangeillensa lihan ja kypsien väliin, silpoivat heidät jäsen jäseneltä, korvensivat uhrinsa tulella ja surmasivat onnettomat vihdoin, iskemällä heitä kirveillä hartioiden väliin. Seurueeseen kuuluvat Liiviläiset kuljetettiin Saarenmaalle, josta he myöhemmin pääsivät palaamaan kotiinsa²⁾.

Huhtikuun lopulla samana vuonna tulivat Saarenmaalaiset isolla laivastolla Väinänsuulle, kuljettaen muassaan ryöstölaivoja ja jahti-aluksia. He upottivat joen suuhun kivillä täytettyjä aluksiansa sekä muita puisia rakenteita, estääkseen siten pääsyn Riikaan³⁾. Muutamat vihollisista tulivat aluksilla aina kaupunkiin saakka ja nousivat siellä edestakaisin soudeltuansa maalle. Riikalaiset kokoontuivat miehissä kaupungin portille ja muutamat heistä, nähtyään vihollisia läheisellä kentällä, hyökkäsivät äkkiä heidän päällensä, surmasivat joitakin ja karkoittivat toiset laivoihin. Paetessa upposi yksi Saarenmaalaisten laiva kaikkine väkinensä, toiset pääsivät heimolaistensa luokse Väinänsuulle. Kristityt lähtivät nyt sekä maitse että jokea myöten vihollista vastaan, mutta Saarenmaalaiset, antaumatta taisteluun, vetäytyivät Väinän toiselle rannalle. Kun samaan aikaan ritareita saapui laivoilla Saksastakin ja ne yhdessä Riikalaisten kanssa ahdistivat Virolaisia merellä, täytyi näiden lähteä tiehensä. Yksi heidän ryöstölaivansa

¹⁾ Kronikankirjoittaja käyttää kertomuksessaan juuri näitä sanoja.

²⁾ *H. L.* XVIII: 8.

³⁾ „Osilienses — — ducentes secum pyratikas et liburnas, et impleverunt eas lapidibus, — — et edificantes structuras lignorum — — in ore Dune proiecerunt, ut viam et portum advenientibus clauderent.“

upposi ja sen väestö hukkui, toisia laivoja ahdistivat kristityt. Väinän tulva särki suureksi osaksi ne tokeet, jotka Saarenmaalaiset olivat mereen upottaneet ¹⁾.

Samaan aikaan hävittivät Rotalian Virolaiset Metsäpuolen liiviläisaluetta, mutta sen asukkaat olivat ennen vihollisten tuloa ehtineet linnoihinsa paeta. Kun Liiviläiset kokoontuivat vihollista vastustaakseen, lähtivät Virolaiset pois, saatuaan tiedon Saarenmaalaisen paosta ²⁾.

Sakkalan ja Ugandin Virolaiset taas ahdistivat Lättiläisiä ja piirittivät Autinen linnaa. Kun Vendenin ritarit tulivat piiritettyjen avuksi, pakenivat Virolaiset, mutta tapasivat paluumatkallansa edellisestä tunnetun Talibaldin, joka erämaan metsistä oli koteutunut kylpeäkseen ³⁾. Lättiläisten päälliköltä vaativat Virolaiset rahoja ja saivatkin häneltä 50 useriasta. Kun hän ei enempää taipunut antamaan, surmasivat he hänet polttamalla.

Talibaldin pojat kokosivat nyt ison lättiläisjoukon kostamaan isänsä surmaa. Heihin yhtyivät Vendenin ritarit ja muitakin Saksalaisia. Siinä kauheassa kostossa, joka nyt Lättiläisten puolelta Virolaisia kohtasi, puhkesi ilmi naapurikansain välinen aikojen kuluessa kehittynyt verinen viha. Laajasanaisesti kuvaa Henrik sitä moninkertaista hävitystä ja ihmisteurastusta, jonka alaisiksi Virolaiset joutuivat ja jolla kokonainen kansa jonkunlaisessa verikoston raivossa vihollisensa maata tuhosi. Lättiläisten ja ritarien sotavoimat, niin kertoo Henrik, „hyökkäsivät Ugandiin, ryöstivät kylät tyhjiksi ja sytyttivät ne palamaan ja polttivat, kostaakseen Talibaldin kuoleman, elävältä kaikki miehet, jotka he tapasivat, sytyttivät samoin heidän linnansa tuleen, jottei heillä niissä olisi mitään turva- paikkaa. Etsien lehtojen syrjäisistä lymyapaikoista maan asukkaat, jotka eivät voineet missään pysyä salassa, tappoivat he esille tuodut miehet, veivät vankeina mukanaan heidän vaimonsa ja lapsensa, ja ajaen paljon hevosia ja karjaa palasivat maahansa suuren voittosaaliin kanssa. Tiellä tuli heitä vastaan toisia Lättiläisiä, hekin kävivät Ugandiin ja täydensivät sen, mikä edellisiltä oli keskeneräiseksi jäänyt. Sillä nämät saapuivat kyliin ja paikkakuntiin, missä nuo toiset eivät olleet käyneet, ja ne jotka ennen olivat

¹⁾ H. L. XIX: 2.

²⁾ H. L. XIX: 3.

³⁾ „ — — invenerunt Thalibaldum de silvarum latibulis ad balnea rediisse, — — —.“

pakoon päässeet, eivät heidän käsistensä elävinä suoriutuneet. He ottivat kiinni paljon ihmisiä, surmasivat kaikki miehet, raahasivat vaimot ja lapset vankeina kanssansa ja palasivat karjan ja muun saaliin kanssa omille mailleen. Kotimatalla tuli heitä vastaan taas uusia lättiläisjoukkoja, nekin valmiina käymään Ugandiin saalista kooten ja ihmisiä vangiksi tehden, samoin kuin nuo edellisetkin. Sillä he ottivat kiinni ne, jotka metsistä tulivat asutuille seuduille ja kyliin ruokavaroja noutamaan, surmaavat heitä monenlaisella kidutuksella, polttaen muutamia, toisia miekalla teurastaen, siksikuin he ilmoittavat heille kaikki rahansa, johtavat heidät metsien salaisiin piilopaikkoihin ja jättävät heidän käsiinsä vaimonsa ja lapsensa. Eikä vielä siitäkään helly Lättiläisten mieli, vaan saatuaan käsiinsä rahat ja kaiken muun omaisuuden, ynnä vaimoin ja lasten kanssa, he viimein ottavat heiltä päätkin, ainoan mikä vielä oli jäljellä, ja samoavat koko maakunnan läpi aina Emäjoelle ja Tarton seuduille saakka, ketään säästämättä, surmaten kaikki, mikä vaan miehistä sukupuolta oli, vangiten vaimot ja lapset, palaavat he vihollistensa kostosta iloisina kaiken saaliin kanssa kotiinsa.“ Tällaisia hävitysretkiä tekivät Lättiläiset ja Saksalaiset kesällä 1215 yhdeksän eri kertaa. He olivat päättäneet niin kauvan hävittää Virolaisten maata, että sen asukkaat joko sukupuuttoon häviäisivät taikka taipuisivat kastettaviksi. Hävitys ulottui Emäjoen varrelle Tarton seuduille, vieläpä Vaiga-maakuntaan saakka, ja yleensä oli se mitä julminta laatua. Talibaldin poikain sanotaan isänsä kostoksi yksinänsä polttaneen tahi muulla julmalla tavalla surmanneen toista sataa Virolaista ¹⁾. Vihdoin lähettivät Ugandin asukkaat lähettiläitä Riikaan pyytämään rauhaa. Heiltä vaadittiin nytkin muinoin ryöstettyjä kauppiaisten tavaroita, mutta he vastasivat, että tavarain ryöstäjät olivat surmatut, eivätkä eloon jääneet mitenkään pystyneet niitä suorittamaan. Riikalaiset suostuivat nyt rauhaan, kun Virolaiset lupasivat ottaa kasteen. Heidän luoksensa lähetettiin pappeja kastetta toimeenpanemaan, m. m. Suomalainen Pietari Kaukovalta ²⁾. — Sakkalaiset, peläten joutuvansa saman kohtalon alaisiksi kuin Ugandin asukkaat, pyysivät

¹⁾ *H. L. XIX: 3.*

²⁾ Henrikin kronikan eri toisinoissa tavattavat nimenmuodot: Kaukuwalde, Kakewalde, myöskin Kaikewalde, lienevät muodostuneet nimestä Kaukovalta; vrt. *A. V. Forsman, Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalla I, s. 111; Pabst, Chronik, s. 205.*

myös kastetta ja saivatkin sen. Heidän maakunnassaan kastettiin asukkaat Palajokeen, Ugandissa taas Emäjokeen saakka ¹⁾.

Samaan aikaan jatkuivat Saksalaisten ja Virolaisten väliset taistelut Liivinmaan länsiosissa. Kesäkuussa 1215 lähtivät Ratzeburgin piispa Filip, joka pitemmän aikaa oli Liivinmaalla ollut ja ottanut osaa edellisten vuosien tapauksiin, sekä Vironmaan piispa Teodorik yhdeksällä laivalla purjehtimaan Gotlannin kautta Saksaan. Raju-ilma ajoi heidät erääseen satamaan Saarenmaan rannikolle. Seudun asukkaat varustautuivat taisteluun tulijain kanssa, kokosivat äkkiä laivaston ja upottivat sataman suulle puusta tehtyjä tokeita, sulkeaksensa siten Saksalaisilta merelle pääsyn. Saksalaiset menivät sillä välin veneillä maihin ja kävivät miekoillansa leikkaamassa viljaa Saarenmaalaisten vainioilta, tietämättä mitään uhkaavasta vaarasta. Tällaisella retkellä surmasivat Saarenmaalaiset muutamia heistä ja ryöstivät yhden veneen. Siitä rohkaisuina lähettivät he sanan mannermaan Virolaisillekin, sanoivat saaneensa Riian piispan vangiksi ja kehoittivat heitä tulemaan avuksensa. Virolaiset noudattivatkin mielellään heidän kehoitustansa ja tulivat suurella sotavoimalla, niin että koko meri oli täynnä heidän laivojaan. Toiset täyttivät isoja puurakenteita ja vanhoja aluksia kivillä ja upottivat niitä sataman suulle, toiset tekivät kolme isoa tulirovia kuivista puista, voitelivat ne eläinten rasvalla ja panivat menemään tuulen mukana Saksalaisten laivoja kohden. Ensimmäinen rovio, ollen muita korkeampi, kulkeutui merelle ja ankara etelätuuli kuljetti sitä Saksalaisia kohden. Virolaiset koettivat ohjata sen suuntaa ollen laivoissaan tulipatsaan ympärillä. Saksalaiset olivat sitoneet kaikki laivansa yhteen, voidakseen paremmin pitää puoliansa, mutta tuli kohosi laivoja korkeammalle ja sen liekit koskettelivat jo Saksalaisten aluksia. Silloin sattui tuuli kääntymään, kuljettaen rovion toiselle suunnalle. Toinen ja kolmas rovio oli myöskin Saksalaisia lähellä, niitä he koettivat vedellä sammuttaa, kunnes tuuli vihdoin nekin vei toiselle taholle. Virolaiset soutivat vihollistensa ympärillä, haavoittivat heistä useita keihäillä ja nuolilla sekä kivillä, joita he lingoilla heittelivät. Saksalaiset olivat pahassa pulassa, kun sataman suu oli tukossa. Ankkuritouveilla laivojansa vetäen ja pienemmistä aluksista Virolaisia vastustaen pääsivät he kuitenkin erästä toista väylää myöten

¹⁾ *H. L. XIX: 4, 7.*

merelle. Mennessään koettivat he rautaisella koukulla kaataa erään virolaisen laivan, mutta sen kuljettajat soutivat niin voimallisesti eteenpäin, että laiva törmätessään erästä toista alusta vastaan halkesi, täyttyi vedellä ja koko sen miehistö hukkui. Kun Saksalaiset olivat päässeet syvälle vedelle, kokoontuivat Virolaiset meren rannalle. Heitä oli useita tuhansia hevos- ja jalkamiehiä, ja yhteensä oli heillä noin 200 ryöstölaivaa. Mitään aikaansaamatta hajosivat Virolaiset kovasti meluten. Tätä kahakkaa kesti kaksi viikkoa kesäkuussa 1215¹⁾.

Läntisen Vironmaan asukkaat eivät vielä olleet taipuneet kristinuskoon. Joulun jälkeen 1215 lähtivät Saksalaiset, Liiviläiset ja Lättiläiset retkelle heitä vastaan. Kulkien meren jäätä myöten saapuivat he Virolaisten alueelle. Sotajoukko hajautui ympäri maakunnan ryöstämään ja hävittämään. Vihdoin ryhtyivät kristityt Suontaan linnaa piirtämään. Tässäkin tehtiin puinen ryntövarustus, joka kuljetettiin linnan juurelle. Siihen nousivat Liiviläiset ja Lättiläiset sekä surmasivat jousillaan useita linnassa olevia Virolaisia. Veden ja ruokavarojen puutteen vuoksi antautuivat he vihdoin 11:nä päivänä, suostuen kastettaviksi. Virolaiset antoivat vanhimpainsa pojat panttivangeiksi ja sotajoukko palasi (tammik. 1216) Liivinmaalle ison saaliin kanssa²⁾. — Vähän myöhemmin (helmik. 1216) tekivät Riikalaiset, Lättiläiset ja Liiviläiset hävitysretken Saarenmaalle, johonka sotajoukko kulki jäätä myöten. Tärkeämpiä seurauksia ei tästä Saksalaisten ensi retkestä Saarenmaalle ollut. Kristityt ahdistivat erästä pakanain linnaa, mutta pakkasen vuoksi täytyi piiritys keskeyttää³⁾.

¹⁾ „Et facto diluculo in primo mane totum mare contra nos tenebrosus apparuit pyraticeis ipsorum repletis — — —. Et quidam ex eis structuras lignorum et liburnas veteres adducetes, miserunt in profundum, et lapidibus impleverunt, et aditum portus nobis obstruxerunt. — — Alii quoque ex eis ducebant ignes maximos tres ex siccis lignis et pinguedine animalium incensos, et super structuras arborum magnarum compositos. — — — Et erant ex eis multa millia, qui tam equites quam pedites convenerant de tota Estonia, et in pyraticeis fere ducentis.“ *H. L. XIX: 5.* — Tämä meritappelu on oletettu tapahtuneen Saarenmaan eteläisen niemen Sörvamaan etelärannalla taikka Sörvamaan ja Saarenmaan välisessä salmessa, joka myöhemmin on kuivunut. Vrt. *Inland* 1854, s. 372—73, 453—55; *Hupel*, Topogr. Nachr. III, s. 372; *Pabst*, Chronik, s. 205—206.

²⁾ *H. L. XIX: 8.*

³⁾ *H. L. XIX: 9.*

Saksalaisten ahdistamina alkoivat Virolaiset lähennellä Venäläisiä, toivoen heidän avullaan voivansa pitää puolensa epätoivoisessa taistelussaan. Polotskin Vladimir, huolimatta siitä sopimuksesta, jonka hän Albertin kanssa v. 1212 oli tehnyt, oli valmis heitä autamaan. Huhtikuussa 1216 hän Virolaisten kehoituksesta päätti lähteä Riikaa piirittämään. Virolaiset itse lupasivat sodalla ahdistaa Lätiläisiä ja Liiviläisiä sekä sulkea Väinänsuun sataman. Vladimir kokosikin ison sotajoukon Venäjältä ja Liettuasta. Retkikunta oli jo valmiina lähtemään, mutta silloin Vladimir äkkiä kuoli, jonka vuoksi koko yrityksestä ei sen enempää seurannut¹⁾. Riikalaiset olivat kuitenkin ehtineet saada tiedon näistä Virolaisten ja Venäläisten yhteisistä hankkeista ja estääksensä Saarenmaalaisia Väinäjoen suuta sulkemasta ostaneet erään laivan, tehneet siitä tornintapaisen pyöreän rakennuksen, sijoittaneet siihen 50 miestä ja asettaneet sen Väinäjoen suulle. Kun tieto Polotskin ruhtinaan kuolemasta ja Väinänsuun vartioimisesta oli ehtinyt Saarenmaalaisien kuuluville, jättivät he Riikalaiset rauhaan ja purjehtivat sen sijaan Salisjoen vartta ylös hävittäen lätiläisiä kyliä Astijärven seuduilla. Mainittavampaa aikaansaamatta he sieltä seudun asukasten ahdistamina lähtivät pois²⁾.

Nämät Virolaisten onnistumattomat vastustusyritykset kiihoittivat Saksalaisia vaan uusiin valloitusretkiin. Eteläinen virolaisala oli vuosikautisten veristen taistelujen jälkeen ainakin näennäisesti pakoitettu tunnustamaan Saksalaisten yliherruutta. Nyt alkoi hävitys levetä Vironmaan keskisiin ja pohjoisiin osiin. Elokuussa 1216 koottiin näet kristittyjen sotavoimat taas uudelle retkelle Virolaisia vastaan. Sakkala, joka jo oli kristinuskoon saatettu, jätettiin rauhaan, mutta sen maakunnan vanhimmat kutsuttiin oppaiksi ja elok. 15 p. kuljettiin Harjunmaalle, „joka on Vironmaan keskellä ja jossa kaikilla lähiseudun kansoilla on tapana vuosittain kokoontua neuvottelemaan Raigele nimiseen kylään“. Sotajoukko hajaantui ympäri maakunnan, ryöstäen ja polttaen kyliä, surmaten miehiä, vangiten vaimoja ja lapsia. Vihdoin kokoontuivat kristityt Lone nimiseen isoon kylään, joka oli erään puron rannalla keskellä maakuntaa³⁾. Siihen he sijoittuivat kolmeksi päiväksi, ryös-

¹⁾ *H. L. XIX: 10.*

²⁾ *H. L. XIX: 11.*

³⁾ „— — — intraverunt provinciam Harionensem, que est in media Estonia, ubi et omnes gentes circumiacentes quolibet anno ad placitan-

tellen siitä pitäen ympäristöä aina Räävelin maakunnan kyliin saakka. Neljäntenä päivänä Virolaiset asettuivat lähelle Lonen kylää väijyksiin, vangitsivat yhdeksän kristittyä ja surmasivat muutamia muita. Sotajoukko palasi takaisin suuren saaliin kanssa, sarvikarjaa ja lampaita sanotaan olleen epälukuinen määrä. Virolaiset seurasivat maansa hävittäjiä suuressa sotajoukossa, aikoen takaapäin hyökätä heidän kimppuunsa. Yrityksestä kuitenkin ei tullut mitään, kun arpa jumalien tahtoa kuulusteltaessa ennusti onnettomuutta ¹⁾).

Näihin Saksalaisten ja Virolaisten välisiin taisteluihin alkasivat Venäläiset ottaa tuntuvammin osaa sen mukaan kuin Saksalaisten valta virolais-alalla laajeni, toimien milloin Virolaisten liittolaisina, milloin omin päin. Saksalaisten etevin vastustaja Venäjällä Polotskin Vladimirin kuoltua oli Pihkovan ruhtinas Vladimir. Hän oli antanut tyttärensä Albertin veljelle Teodorikille vaimoksi, ja oli perheinsä siitä syystä karkoitettu Pihkovasta v. 1212. Turvaa Polotskista saamatta pakeni hän Riikaan, jossa hän otettiin ystävällisesti vastaan. Sitten oli hän jonkun aikaa Liivinmaalla, esiytyi rauhanvälittäjänä Saksalaisten ja Gersiken ruhtinaan välillä, oli vuoden 1212:n lopulla Autinen Lättiläisten voutina ja hoiti v. 1213 samaa tointa Idumealaisten maassa, mutta menetteli omavaltaisesti ja lähti kesällä 1213 Venäjälle, jouduttuaan rettelöihin Riikalaisten kanssa. Seuraavana talvena tuli hän takaisin Lättiläisten ja Idumealaisten voudiksi. Saksalaiset lähettivät hänelle lahjoja, vaikka eivät olleet hänen tulostansa mielissään ²⁾). Voudintoimesaan sanotaan hänen vääryydellä koonneen rahaa ja muuta omaisuutta. Kun Alebrand kehoitti häntä luopumaan vääryyttä tekemästä ja köyhiä sortamasta, jotta kääntyneet alkuasukkaat kristinuskossa pysyisivät, lähti Vladimir Venäjälle kesällä 1214, mutta uhkasi vielä kerran tulla takaisin ja silloin vähentää Alebrandin „rikkautta ja ylellisyyttä“ ³⁾).

dum in Raigele convenire solebant.“ *H. L. XX: 2.* — Raigele on nykyinen Raela Raplan pitäjäässä. Lone on nykyinen moisio Loal (viroksi Lohhomois) Kegla nimisen joen rannalla. Vrt. *Pabst*, *Chronik*, s. 218.

¹⁾ „Et sequuti sunt Estonos in malewa magna, volentes post tergum eos impugnare. Sed cecidit sors deorum ipsorum in partem contrariam.“ *H. L. XX: 2.*

²⁾ *H. L. XV: 13; XVI: 2, 7; XVII: 4, 6.*

³⁾ *H. L. XVIII: 2.*

V. 1216 tuli hän Pihkovaalaisten johtajana taas Liivinmaalle. Venäläiset näyttävät pitäneen Ugandia heille kuuluvana alueena, sillä Henrik kertoo, että he olivat vihoissaan siitä, että sen maakunnan Virolaiset v. 1215 olivat omistaneet roomalaiskatoolisen opin, ja vaativat heiltä sodan uhalla veroa. Hädissään kääntyivät Virolaiset Riikalaisten ja ritariston puoleen avun pyynnöllä. Se heille luvattiinkin, varsinkin kun Virolaiset ennen kristinuskon omistamista olivat olleet Venäläisten vallasta vapaat. Vladimir kokosi ison sotajoukon Ottepään linnaan, josta hänen väkensä levisi yli maakunnan polttaen kyliä, surmaten miehiä, vangiten vaimoja ja lapsia. Kun sanoma Venäläisten retkestä erään saksalaisen kauppiaan kautta oli saapunut Riikaan, ja siellä pelättiin Venäläisten puolelta ankaraa sotaa, sopivat Albert, Viron piispa ja ritaristo valloitetusta Vironmaan osasta siten, että siitä yksi kolmasosa oli tuleva itselukellekin. Kun Virolaiset itsekin saapuivat Riikaan apua pyytämään, lähetti Albertkin nyt ristisotureita ynnä muuta väkeä Ugandiin. Lähimaakuntain Virolaisten avulla Ottepään linna rakennettiin uudestaan ja varustettiin sekä Venäläisten että pakanain hyökkäyksiä kestäämään. Vladimir joukkoinensa oli näet jo lähtenyt pois niiltä seuduin. Sen sijaan Venäläiset tulivat „tapansa mukaan“ Tolovan Lättiläisten maahan veroa kantamaan ja polttivat lähtiessään Beverinin linnan. Vendenin Bertold-ritari, huomaten että heillä oli vihamieliset aikomukset, pani heidät vankeuteen, mutta laski taas irti, kun Novgorodin ruhtinaan Mstislavin lähettiläät saapuivat paikalle. Kostaaksensa näitä Venäläisten tuhotöitä tekivät Ugandin asukkaat puolestansa hävitysretken Novgorodin alueelle. Siihen otti osaa Albertin ja ritaristonkin väkeä. Venäläiset eivät olleet varuillansa, vaan viettivät paraikaa juoden ja mässäten pyhän Epifanian juhlaa (tammik. 6 p. v. 1217). Retkeilijät hävittivät laajalti maakuntaa, ja saivat paljon vankeja, karjaa y. m. saalista sekä palasivat Ottepäähän¹⁾.

Kesken näitä Virolaisten ja Venäläisten välisiä rettelöitä Riikalaiset jatkoivat Vironmaan kukistamista. Loppijaisjuhlan jälkeen kokosivat he Liiviläiset ja Lättiläiset ja lähtivät v. 1217 isolla sotavoimalla Sakkalaan. Käyttäen nytkin sen maakunnan vanhimpia johtajina ja saatuaan lisävoimia Ugandin Virolaisista

¹⁾ H. L. XX: 3—5. *Pabst* (Chronik, s. 221) arvelee, että retki tehtiin Pihkovan ruhtinaskuntaan.

retkeilivät kristityt Järvimaalle, jota laajalti ryöstettiin. Karetenin kylässä oltiin kuusi päivää, sen ympäristö poltettiin ja hävitettiin. Hevosväki teki sillä välin retken Virlantiin, joka joutui samanlaisen hävityksen alaiseksi. Surmattuaan miehiä, vangittuaan vaimoja ja lapsia tulivat retkeilijät ison saaliin kanssa Kareteniin takaisin. Järvimaan vanhimmat pyysivät nyt rauhaa ja saivatkin sen taivuttuansa kasteeseen, sitouduttuansa maksamaan alituista veroa ja annettuansa etevimpien miesten pojat panttivangeiksi ¹⁾.

Kun Liivinmaalaiset olivat palanneet retkeltänsä Järvimaalta, kokosivat posadnikka Tverdislavin johtamat Novgorodilaiset paaston aikana 1217 ison sotajoukon, johonka liittyi Pihkovan Vladimir väkensä kanssa. Venäläiset lähettivät sanan ympäri Vironmaata, kehoittaen Virolaisia karkoittamaan Saksalaiset ja Ugandin asukkaat Ottepäästä. Saarenmaan, Harjunmaan ja jo aikoja sitten kastetut Sakkalankin asukkaat kuuntelivat tätä neuvoa ja kokoontuivat yhdessä Venäläisten kanssa piirittämään Ottepäätä, jota ahdistettiin yhtä mittaa 17 päivää (helmik. 1217). Linna oli lujasti varustettu, jonka vuoksi piirittäjät sille eivät sanottavaa vahinkoa voineet tehdä. Jousimiehet lennättelivät nuoliansa linnasta, haavoittaen ja surmaten useita. Venäläisetkin haavoittivat muutamia linnassa olevia nuolillansa. Samaan aikaan hävitettiin linnan ympärillä olevaa maakuntaa mitä julmimmalla tavalla. Venäläiset surmasivat seudun asukkaita ja heittivät niiden ruumiit linnan juurella olevaan vesipaikkaan, jotteivät piiritetyt voisi sitä käyttää. Kun he joskus taitamattomasti koettivat hyökkäämällä päästä linnaan, surmasivat Saksalaiset ja Virolaiset useita. Riikalaisia, Vendeniläisiä y. m. tuli Folkvinin, Bertold-ritarin ja Albertin veljen Teodorikin johdolla piiritettyjen avuksi 3,000 henkeä. He pääsivät linnaan, mutta siellä syntyi niin kova ruokavarain ja rehun puute, että hevoset muuta ravintoa saamatta söivät toisiltaan hännät. Piirittäjätkin (Venäläisiä ja Saarenmaalaisia sanotaan olleen 20,000) kärsivät kaikenlaista puutetta. Siitä syystä tehtiin vihdoin rauha sillä ehdolla, että linna jätettiin piirittäjain valtaan, mutta Saksalaisille ynnä muille linnan puolustajille myönnettiin vapaa paluu Liivinmaalle. Vladimir kutsui vävynsä Teodorikin rauhan vahvistamista varten kanssansa Pihkovaan, mutta Novgorodilaiset ryöstivät hänen Pih-

¹⁾ *H. L. XX: 6.*

kovan ruhtinaalta ja kuljettivat vankina maahansa ¹⁾. Sakkalan asukkaat kävivät sillä välin, ehkä Ottepään piirityksen aikana, hävittämässä Lättiläisten aluetta Imerajoen varrella ²⁾.

Sakkala ja Ugandi olivat siten joutuneet erilleen Saksalaisten vallasta. Albert-piispa koetti saada sovintoa aikaan, mutta ei yrityksessään onnistunut. Maaliskuussa 1217 lähetti hän miehiänsä sekä Novgorodiin että Sakkalaan vahvistamaan Ottepäässä tehtyä rauhaa ja pyytämään veljensä vapautusta. Mutta kirkon viholliset, sanoo Henrik Lättiläinen, eivät huolineet tekemistänsä sopimuksista, mutta miettivät vaan Saksalaisten vahingoittamista ja kristinuskon hävittämistä. Uusia taisteluita oli siten odotettavissa, ja Albert-piispa, tahtoen asemaansa vahvistaa, lähti Saksaan (kevällä 1217) keräämään uusia apujoukkoja. Muiden muassa tuli tämän matkan johdosta Holsteinin kreivi Albert von Lauenburg (v. Orlamünde) kesällä 1217 ristijoukon kanssa Liivinmaalle ³⁾. Mutta Virolaisetkin kokivat varustautua ratkaisevaa taistelua varten. Kun ristiarmeija oli saapunut Riikaan, lähettivät he näet paljon lahjoja Venäläisille, pyytäen heitä avuksensa Liivinmaan kirkkoa hävittämään. Novgorodin ruhtinas Mstislav oli siihen aikaan retkellä Etelä-Venäjällä. Hänen sijaisensa Svjatoslav lupasi yhdessä Pihkovan Vladimirin ynnä muiden venäläisten ruhtinasten kanssa tulla Virolaisten avuksi. Sakkalan „valtijas ja vanhin“ (princeps ac senior) Lemmitty, jolla näyttää olleen tavallista suurempi vaikutusvalta muidenkin Virolaisten keskuudessa, kokosi silloin kaiken Vironmaan väen: muiden muassa Rotalian, Harjunmaan, Virilannin, Räävelin, Järvimaan asukkaat Sakkalaan Palajoen varrelle, jossa he odottivat (syysk. 1217) 15 päivää Venäläisten tuloa. Sitten kertynyt Virolaisten „tavattoman suuri ja mahtava“ sotajoukko käsitti 6,000 miestä. Mutta eivät olleet toimeettomina Saksalaisetkaan. Kreivi Albert ja Kauppo — „kaikkein uskollisin, joka ei koskaan laiminlyönyt Jumalan taisteluita eikä ollut sotaretkiin osaa

¹⁾ H. L. XX: 7; *Pabst*, Chronik, s. 223—25. — Venäläiset lähteet kertovat retken vaillinaisemmin, sanovat piirittäjien surmanneen kaksi vihollisten päällikköä, ottaneen kolmannen vangiksi ja ryöstösaaliina saaneen m. m. 700 hevosta. *Хога. I Л.*, v. 6725 (s. 205); *Akiander* (Suomi 1848, s. 43); *Карамзинъ*, Истор. III, s. 169—70, примѣч. 174; *Bonnell*, Chronogr., s. 34, Comment, s. 58—59.

²⁾ H. L. XX: 7; *Pabst*, Chronik, s. 225.

³⁾ H. L. XXI: 1.

ottamatta“¹⁾ — sekä muut kristittyjen johtajat kokosivat sotavoi-
mansa (yhteensä 3,000 miestä) siihen paikkaan Sakkalan lähistölle,
„missä oli sotajoukkojen rukous- ja keskustelupaikka“²⁾. He koetti-
vat saada taistelun suoritetuksi, ennenkuin Venäläiset ehtisivät yh-
tyä Virolaisiin. Kristityt järjestivät sotarintansa siten, että Saksa-
laiset olivat keskellä, Liiviläiset oikealla ja Lättiläiset vasemmalla
puolella. Saatuansa muutamilta vangituilta Virolaisilta kuulla vi-
hollisten sotavoimain suuruuden ja että ne lähestyivät tappeluun
valmiina, marssivat he hyvässä järjestyksessä eteenpäin ja saapu-
ivat Viljannin linnan luokse. Viholliset olivat siirtyneet erääseen
läheiseen paikkaan. Sinne lähtivät kristitytkin ja tappelu syttyi
Matheuksen päivänä 21 p. syysk. 1217.

Saksalaiset pakottivat heitä vastassa olevat viholliset peräy-
tymään, murtaen siten heidän sotarintansa keskustan. Lättiläisiä
vastassa oli Lemmitty ynnä muut Sakkalaiset. He taistelivat kau-
van kiivaasti, mutta lähtivät pakoon, kun huomasivat, että Saksa-
laiset olivat puhkaisseet sotarinnan keskustan. Lättiläiset ajoivat
heitä takaa. Eräs Veko tunsu Lemmityn, iski hänet kuoliyaaksi,
ryösti hänen pukunsa, ja hänen päänsä kuljetettiin voitonmerkkinä
Liivinmaalle. Muutkin Sakkalan vanhimmat (Vottele, Maniwalde
y. m.) kaatuivat. Virolaisten pako tuli yleiseksi ja heitä surmat-
tiin paetessa tuhatmäärä, paitse sitä oli paljon sellaisia kaatuneita,
joita soissa ja metsissä ei voitu laskea. Noin 2,000 hevosta, aseita
y. m. jäi voittajain saaliiksi³⁾. Virolaisten voima oli siten murtu-
nut heidän johtajansa Lemmityn kaaduttua, mutta tuntuvia vahin-
goita kärsivät Saksalaisetkin. Heidän uskollinen apumiehensä Kaup-

¹⁾ „Caupo etiam fidelissimus, qui prelia Domini simul et expeditio-
nes numquam neglexit.“

²⁾ „Hii omnes venerunt prope Sackalam, ubi locus est orationis et
colloquiorum exercitus.“ — Tämä paikka, joka mainitaan kristittyjen so-
tavoimien yleisenä yhtymäpaikkana myöhemminkin ja jossa Saksalaisten
oli tapana ennen varsinaisille taistelualoille saapumistansa hengellisillä
juhlamenoilla vahvistaa väkeänsä rohkeuteen ja kestävyYTEEN, lienee ollut
Imerajoen eteläpuolella. Siihen rakennettiin v. 1217 kreivi Albertin toi-
mesta siltakin. Vrt. *Pabst, Chronik*, s. 228—29, 238.

³⁾ „Et postquam omnes Estonos conversi sunt in fugam, Lyvones et
Letti et Saxones persequabantur eos, et occiderunt ex eis per silvas, ut
fere implerent numerum millenarium, immo innumerabiles, qui per silvas
ac paludes computari non poterant, et equorum fere duo milia eis abstu-
lerunt, et arma et spolia omnia eorum tulerunt — — —.“ *H. L. XXI: 3.*

pokin sai molemmat kylkensä keihäällä lävistetyiksi samassa taistelussa, jossa kristittyjen etevin vastustaja Lemmitty kaatui, ja kuoli pian sen jälkeen. Omaisuutensa, jonka joukossa mainitaan maatiloja, määräsi hän Liivinmaan kirkkoille. Hänen ruumiinsa poltettiin ja hänen tomunsa kuljetettiin Kauponsalon kirkkoon ja haudattiin sinne. Saksalaiset ja muut kristityt viettivät surujuhlan hänen kuolemansa johdosta ¹⁾. Tappelun jälkeen retkeilivät kristityt Palajoen rannalla olevaan Lemmityn kylään saakka, kolmen päivän kuluessa polttaen ja hävittäen maakuntaa. Virolaiset (niiden joukossa Lemmityn veli Unnipeve) pyysivät nyt rauhaa ja saivatkin sen, luvaten pysyä kristittyinä ja antaen panttivankeja. Syyskuun lopulla palasivat kristityt Liivinmaalle takaisin ²⁾.

Hukkaan menivät siten tälläkin kertaa Vironkansan vapauden-toiveet. Saksalaiset, saavuttamistansa voitoista rohkaistuin, levittivät valtaansa askel askeleelta yhä laajemmalle. Seuraavana aikana tekivät he pienempiä retkiä Virolaisten maahan useampia. Palattuansa vastakerrotulta Sakkalan-retkeltänsä Riikaan aikoi Albert v. Orlamünde syystalvella 1217 tehdä retken Saarenmaalle ja rakennutti sitä varten ison piirityskoneen. Alituiset sateet viivyttivät kuitenkin tuuman toteuttamista ja sulattivat meren jään, niin että koko retki jäi toimeenpanematta ³⁾.

Seuraavassa maaliskuussa (1218) panivat sen sijaan Riikalaiset, Liiviläiset ja Lättiläiset toimeen retken pohjoisia Virolaisia vastaan. Salisjoen luona tapasivat he joukon Saarenmaalaisia, jotka heti lähtivät pakoon. Heitä takaa-ajaen saapuivat kristityt Saarenmaan kohdalla oleviin Läänemaan maakuntiin ja hävittivät niitä, polttaen kylät, vangiten ja surmaten asukkaat sekä ryöstäen heidän karjaansa ja muuta omaisuuttansa. Rotaliaa, Rääveliä ja Harjunmaata myöten saapui Virolaisten vanhimpia nyt, nähtävästi Sakkalaisten tappiosta ja kukistumisesta sekä kristittyjen toimeenpanemasta maan hävityksestä masentuneina, Saksalaisten puheille pyytämään rauhaa. Se suotiinkin sillä ehdolla, että voitettut suostuivat maksaamaan vuotuista veroa, ottamaan kristinuskon sekä antamaan panttivankeja ⁴⁾.

¹⁾ H. L. XXI: 4.

²⁾ H. L. XXI: 5.

³⁾ H. L. XXI: 5.

⁴⁾ H. L. XXI: 5.

Samoilla ehdoilla tekivät Järvimaankin asukkaat luultavasti maaliskuussa 1218 rauhan Saksalaisten kanssa. Heidänkin täytyi sitoutua maksamaan alituista veroa, mutta saivat kymmenyksien asemesta vuosittain suorittaa säädetyn viljamäärän ¹⁾).

Mannermaan Virolaisia vastaan olivat Saksalaiset siten menestyksellä taistelleet. Se näyttää saaneen Saarenmaan vielä vapaat asukkaat liikkeelle. Keväällä 1218 retkeilivät he noin tuhannen miehen suuruudessa joukossa Metsäpuolen kirkkokuntaan, jota he julmasti hävittivät. Sieltä tunkeutuivat he, surmaten ja ryöstäen, toiseen Ledegore nimiseen seurakuntaan. Paikkakunnan Godfrid niminen pappi, nähdessään vihollisten lähestyvän, nousi äkkiä hevosien selkään ja kokosi lähiseudun väestön vihollisia karkoittamaan. Vesike Liiviläisten kanssa ja muutamia saksalaisia sotamiehiä Fridlandin linnasta tuli ahdistettujen avuksi. Äkkiä hyökäten Saarenmaalaisten päälle ajoivat he heidät ankaran taistelun jälkeen pakoon ja haavoittivat heistä useita. Saarenmaalaisista kaatui noin sata miestä ja neljäsataa heidän parhaita hevosiaan jäi voittajien saaliiksi ²⁾).

Pohjoiset Virolaiset olivat vielä kukistamatta ja he kokivat Venäläisten apuun turvaten viimeiseen saakka puolustaa vapauttansa. Niitä vastaan käänsivät Saksalaiset apumiehinensä aseensa elokuussa 1218. Silloin lähdettiin retkelle Räävelin ja Harjun Virolaisia vastaan, joiden sanotaan aina olleen kapinallisia ja julmempia kuin muiden ³⁾). Sotavoimat kokoontuivat Sakkalaan tavalliseen sotajoukkojen kokouspaikkaan, johon Albert-kreivin sanotaan rakennuttaneen sillan ⁴⁾). Siellä päätettiin hävittää Räävelin maakunta. Viljannin linnan tultuansa lähettivät kristityt lähettiläitä kutsumaan luoksensa maakunnan vanhimmat, joita vanhan tavan mukaan ajottiin käyttää oppaina eteenpäin mennessä. Lähettiläät palasivat tuoden muassansa Venäläisten ja Saarenmaalaisten tiedustelijoita, jotka he olivat tavanneet kylissä. Niiden toimenä oli nostaa Virolaiset kapinaan Saksalaisia ja Liiviläisiä vastaan ja yhdistää heidän joukkonsa Venäläisiin. Lähettiläät kertoivat, että Venäläi-

¹⁾ H. L. XXI: 6.

²⁾ H. L. XXI: 7.

³⁾ „ — indicta est expeditio contra Revelenses et Harionenses, qui semper adhuc fuerant rebelles et aliis crudeliores “

⁴⁾ „ — ubi locus orationis et colloquiorum esse solet, ubi eciam comes Albertus pontem fieri iussit.“ Vrt s. 79, muist. 2.

set olivat tulossa suurella sotajoukolla Ugandin kautta Liivinmaalle. Kristityt palasivat silloin takaisin Ugandiin päin Puidiseen viepää tietä myöten ja tapasivat 16,000:n miehen suuruisen venäläisjoukon Emäjoen rannalla¹⁾. Siinä syntyi tappelu. Liiviläiset ja Lättiläiset muodostivat jalkaväen, Saksalaiset taistelivat ratsuittansa. Venäläiset pakenivat heti ensi yrityksellä; kolme heidän lippuansa (muiden muassa Novgorodin suuriruhtinaan Svjatoslavin) jäi vihollisten saaliiksi. Saksalaiset ajoivat pakenevia takaa, jolloin Liiviläiset ja Lättiläisetkin nousivat ratsujensa selkään, voidakseen ehtiä nopeammin. Venäläiset järjestivät väkensä soittokoneita rämyyttäen uutta taistelua varten kahden peninkuorman päässä Ugandin ja Sakkalan rajamailla olevan pienen joen rannalla. Novgorodin Svjatoslav ja Pihkovan Vladimir kehoittivat joukkojansa urhoollisuuteen. Saksalaiset asettuivat joen toiselle rannalle, odottaen siinä väkensä kokoontumista. Liiviläiset ja Lättiläiset pakenivat heti jok'ikinen nähdessään vihollisen suuret joukot. Saksalaisiakin pakeni noin puolet, joten niitä, jotka ottivat taisteluun osaa, jäi vaan satakunta miestä. Siitä huolimatta pitivät he hyvin puolensa ja pääsivät eheinä vaarasta, ollen joen toisella puolella ja surmaten taikka karakoittaen ne viholliset, jotka koettivat tulla joen yli. Noin 50 Venäläistä kaatui, toiset lähtivät tiehensä. Novgorodin ruhtinaan sanotaan koonneen väkeä tätä retkeä varten kaksi vuotta ja varustaneen sen maansa paraimmilla aseilla. Saksalaiset pääsivät kahakasta, menetettyänsä vaan pari miestä²⁾.

Kolmen päivän kuluttua kokosivat Venäläiset taas sotavoimansa ja hyökkäsivät Liivinmaalle, hävittivät lättiläiset kylät Imerajoen varrella, polttivat Henrik Lättiläisen kirkon, samoin poltettiin kylät ja kirkot Raupajoella, m. m. Alebrandinkin asunto, joten siis Vladimir Pihkovalaisen tekemä uhkaus kävi toteen (vrt. s. 75). Liiviläisiä ja Idumealaisia surmattiin ja vangittiin, koottu vilja heidän vainioillansa hävitettiin, kylät ja kirkot joutuivat tulen uhriksi. Vladimir Pihkovalaisen poika Jaroslav saapui samaan aikaan toisen sotajoukon kanssa Liivinmaalle, yritti piirittää Vendenin linnaa, mutta meni pian Koivajoen yli, yhdistyäkseen Venäläisten pää-

¹⁾ *Pabst* (Chronik, s. 239) arvelee, että Henrik Lättiläisen mainitsema Puidise on joko Emäjoen itäpuolella oleva virolainen kylä Pühaste taikka etelämpänä saman joen länsipuolella sijaitseva kylä Puide.

²⁾ *H. L.* XXII: 2—3.

joukkoon, hävittäen hankin Liiviläisten, Lättiläisten ja Idumealaisten maata. Riikalaiset kokosivat taas sotavoimansa ja lähtivät Toreidan kautta vihollista vastustamaan. Venäläiset saatuaan tästä tiedon kävivät jälleen Koivajoen yli ja alkoivat toistamiseen Vendeniä piirittää. Ritarit tekivät kuitenkin urhoollista vastarintaa, jonka vuoksi Venäläiset tappiolla lähtivät tiehensä, sitä suuremmalla syyllä, kun kuulivat Liettualaisten samaan aikaan tehneen retken Pihkovaan ja hävittäneen sitä ¹⁾. Saarenmaan, Harjun ja Sakkalan Virolaiset olivat olleet aikeessa ottaa osaa tähän Venäläisten Liivinmaalle tekemään hävitysretkeen, mutta Saksalaisten menestys vaikutti sen, etteivät Virolaiset yleisempään kapinaan ryhtyneet. Ainoastaan Harjunmaan asukkaat tulivat Vendenin edustalle, mutta lähtivät sieltä yhdessä Venäläisten kanssa tiehensä. Saarenmaalaiset taas kävivät Väinäjoen suun seutuja ryöstämässä, hävittäen muun muassa Holmen saarella ²⁾.

Kostaaksensa näitä Venäläisten tuhoja hyökkäsivät Lättiläiset samana vuonna kaksi eri kertaa Venäjälle, polttaen kyliä ja vangiten ihmisiä ³⁾. Vähän myöhemmin olivat Pihkovalaiset lähettälästensä kautta pyytävinään Liivinmaalaisilta rauhaa, mutta millekään perille ei heidän yrityksensä vienyt, sillä seuraavana aikana ovat he Virolaisten kanssa yksissä tuumin jälleen Itämeren maa-kuntia ahdistamassa ⁴⁾.

Kun Saksalaiset sen huomasivat, kokosivat he sotavoimansa helmikuussa 1219 retkelle Virolaisia vastaan. Kristityt kokoontui-

¹⁾ H. L. XXII: 4—6. — Venäläisten lähteiden mukaan Svjatoslav Novgorodilaisten kanssa teki retken Pertujeviin (Vendeniin), jossa etujoukot joutuivat taisteluun Saksalaisten, Liettualaisten ja Liiviläisten kanssa. Novgorodilaiset olivat kaupungin edustalla kaksi viikkoa ja palasivat terveinä kotiinsa saamatta kaupunkia haltuunsa. *Новг. I. Л.*, v. 6727 (s. 210): „Томъ же лѣтъ иде князь Всеволодъ съ Новгородъци къ Перугеву, и устретомъ стороже Нѣмъци, Литва, Либы, и бѣшася; и — — — идоша подъ городъ и стояша 2 недѣли, не взяша города, и придоша сторови“. Перугевъ tarkoittaa Vendeniä ja on johtunut Bertold(Perttu)-nimestä. Vrt. Itämeren Suomalaiset itsenäisyytensä aikana, s. 110. *Akiander* (Suomi 1848, s. 43—44); *Bonnell*, Chronogr., s. 35—36, Commentar, s. 61—62. Venäläisten ja Virolaisten tähänastisista kosketuksista vrt. *Фридр. фонъ Кеппелеръ*, Окончание первоначальнаго русскаго владычества въ прибалтійскомъ краѣ въ XIII столѣтіи, С.-Петербургъ 1900, s. 56 seur.

²⁾ H. L. XXII: 8.

³⁾ H. L. XXII: 7.

⁴⁾ H. L. XXII: 8.

vat Salisjoen luokse, josta jäätä myöten kuljettiin Suontaan linnaan. Siitä saatiin virolaisia oppaita ja niiden johdolla jatkettiin matkaa Räävelin maakuntaan niin kovassa pakkasessa, että useat paelluttivat jalkansa, nenänsä, kätensä tahi jonkun muun ruumiinosan. Muutamat kuolivat myöhemmin tämän retken vaivoista, ja kaikilta, jotka olivat muassa, irtausi jonkun ajan päästä nahka kasvoista. Sotajoukko jaettiin taas kolmeen osaan: Vesike Liiviläisinensä kulki vasemmanpuolista tietä, Lättiläiset asetettiin oikealle puolelle, Saksalaiset olivat keskellä. Vesike johti joukkonsa toisten edelle. Lämmitelläksensä sytyttivät he palamaan ensimmäisen kylän, johonka tulivat. Tulipalo näkyi kauvas lähiseuduille. Virolaiset arvasivat siitä saksalaisen sotajoukon tulleen maahan ja pakenivat piilopaikkoihinsa. Saksalaiset, tullen myöhemmin poltettuun kylään, luulivat että oppaansa oli heidät pettänyt ja surmasivat hänet heti. Aamulla he retkeilivät ympäri maakunnan, polttivat kylät, vangitsivat ja surmasivat asukkaita, ryöstivät karjaa y. m. omaisuutta, m. m. Ladise ja Kultale nimisissä kylissä ¹⁾). Kolme päivää Virolaisten maassa näin meneteltänsä saapuivat he Tallinnan seuduille. Palumatka suoritettiin kymmenen päivän kuluessa jäätä myöten Salisjoelle, jossa saaliit jaettiin ja joukot erkanivat toisistansa. Sotajoukko oli koko palumatkan varuillansa Saarenmaalaisten ja muiden Virolaisten hyökkäyksiä vastaan, joiden pelättiin, tällä kertaa kuitenkin turhaan, ajavan hävittäjiä takaa ²⁾).

Kahdeksantoista vuotta oli siten miltei yhtämittäisissä taisteluissa kulunut siitä, kun Albert-piispa oli Liivinmaalle tullut. Kaikkia mahdollisia sekä aineellisia että henkisiä voimia saksalaisen vallan levittämiseksi oli sen ajan kuluessa lakkaamatta käytetty. Ja paljon olikin saatu aikaan. Liivin kansan itsenäisyydestä oli kerrassaan tehty loppu, ja eteläisellä valloitusalueella oli maa uuden sivistyksen suojassa ainakin osaksi muuttanut muotonsa. Metsät alkoivat jo tasautua viljamaiksi ja tiet yhdistivät uuden vallan tärkeimmät paikat toisiinsa. Monet alkuasukasten linnat oli hävitetty ja niiden kanssa heidän vapautensa päiväkin ainaiseksi mail-

¹⁾ Ladise on nykyinen moisio Laitz (kirjoitetaan asiakirjoissa myös Laidus) Nissin kirkkokunnassa; Kultale (myös muodossa Kulletendorp, Kullate, Kullathe, Ruotsin aikana: Gyilendorf) oli jossakin Tallinnan länsipuolella. *Pabst*, *Chronik*, s. 247.

²⁾ *H. L. XXII: 9.*

leen mennyt. Sillä niiden sijalle oli vähitellen rakennettu uusia kivisiä linnoituksia, jotka jokien varrella ja muissa tärkeissä paikoissa kohoten „sulkiivat maan lujaan syileilynsä“ ja panivat alkuasukasten vapautumisyrityksille voittamattomat esteet. Väinän-suulla oli jo luostari, jonka yhteyteen vähän myöhemmin rakennettiin linna, seurasi sitten ylempänä joen varrella Riian kaupunki ja vielä etäämmällä Holm, Ykskylä, Lenevarden, Kokenhusen — kaikki uudenaikaisia lujia paikkoja, varustettuja torneilla, muureilla, valleilla, kaivannoilla, varastohuoneilla ja rautapukuisilla sotilailla. Koivajoen laaksossa olivat valloittajat samalla tavalla osanneet turvata alueensa lujilla varustuspaikoilla. Siellä kohosivat kukistetun kansan keskellä Segevoidin, Fridlandin ja Vendenin linnat, viimeksi mainittu ritarien tärkein olopaikka ja heidän sotaisten yritystensä lähtökohta ¹⁾. Ja etäämmällekin aina Virolaisten maan pohjoisimpiin ääriin saakka olivat valloittajat askel askeleelta tunkeuneet. Eteläisissä maakunnissa olivat he tulella ja miekalla hankkineet itsellensä tukevan jalansijan. Viljannin virolainen linna oli pantu uuteen kuntoon ja siinä isännöivät jo ritarit yhdessä alkuasukasten kanssa. Ugandi, Sakkala ja Suontaka olivat monta kertaa kukistetut, vaikka tosin vielä tilaisuuden sattuessa ryhtyivät kapinoihin; Rotalian, Järvimaan ja Harjunmaan asukkaat olivat hävityksen pelosta ainakin nimeksi kristinuskoon suostuneet, kaukaiset Virlannin ja Räävelinkin maakuntain vapaat Virolaiset olivat jo saaneet omien rajojensa sisäpuolella nähdä vieraan valloittajan hävitystä ja tuntea sen voimaa. Yksinänsä olivat Saksalaiset Albert-piispan johtamina tähän saakka nämät voittonsa saavuttaneet ja saksalaista valtaa levittäneet, mutta v. 1219 saavat he vaarallisen kilpailijan, jonka esiytymistä Itämeren maakunnissa ja vaikutusta Viron kansan vaiheisiin lähdemme seuraavassa luvussa tarkastamaan.

Vrt. *Th. Schieman*n, m. p., s. 31.

III.

Taistelut Vironmaan omistamisesta Tanskalaisten ja Saksalaisten kesken vv. 1219—22.

Tanskan Itämeren-politiikka. — Valdemar Seierin retki Saarenmaalle v. 1206. — Holsteinin kreivi Albert Liivinmaalla 1217—18. — Saksalaisen vallan tila v. 1218. — Albert-piispan ja Valdemar-kuninkaan välinen sopimus v. 1218. — Valdemarin retki Viroon ja Tallinnan perustaminen v. 1219. — Ritariston retki Järvimaalle v. 1219. — Saksalaiset Virlassissa, heidän retkensä Harjunmaalle ja Saarenmaalaisten tappio siellä v. 1220. — Vihamielisyyttä Tanskalaisten ja Saksalaisten välillä. — Saksalaiset lähetyssaarnaajat Viron itäisissä maakunnissa. — Virlassin ja Järvimaan asukkaat kastetaan kilvalla. — Valdemarin vehkeet Saksalaisia vastaan, hänen ja ritariston välinen sopimus v. 1220. — Ruotsalaisten retki Läänemaalle ja Saksalaisten karkoittaminen sieltä v. 1220. — Albert-piispa luovuttaa Viron ja Liivinmaan Valdemarille v. 1221. — Saarenmaalaiset Tallinnaa ahdistamassa v. 1221. — Jatkuvia rettelöitä Tanskalaisten ja Saksalaisten välillä. — Valdemar-kuningas Saarenmaalla v. 1222. — Hänen sopimuksensa Albert-piispan kanssa v. 1222.

Lukuunottamatta sitä kannatusta, minkä Albert-piispa levittäessään kristinuskoa Itämeren maakuntain pakanain keskuuteen oli taajoilla ulkomaan-matkoillansa osannut yksityisiltä asianharrastajilta itsellensä hankkia, eivät Länsi-Euroopan vallat tuntuvammin ennen v. 1219 olleet tähän työhön ottaneet osaa. Mutta viimeksi mainittuna vuonna ilmaantuu Saksalaisille Itämeren pakanain kääntämis- ja valloitusstyössä mahtava kilpailija, nimittäin Tanskan mainio kuningas Valdemar II, jolle historia on autanut Voittajan liikanimen.

Valdemarin esiytyminen Itämeren itäpuolella ei ole mitään satunnaista. Se on vaan johdonmukainen seuraus niistä seikkailu-

retkistä, joita Skandinavian ja Tanskan kansat ikimuistoisista ajoista olivat niille maille tehneet. Näillä retkillä on kuitenkin enemmän tilapäinen luonne aina Valdemar II:n aikoihin, mutta siitä lähtien alkavat Tanskalaisetkin toimia Itämeren itäiselläkin rannikolla määrätyn suunnitelman mukaan.

Kolmannentoista vuosisadan alussa kuuluivat Itämeren ranta-maat Hallannista alkaen Pommeriin saakka katkeamattomana kaarena Tanskan valtakuntaan. Valdemar Seier loi vallanhimoisen katseensa vielä edemmäksi aikoen jatkaa Suuren Valdemarin ja Knuutti VI:n mainehikkaita valloitusstöitä. Saatuansa rauhan valtakuntansa länsiosiin hän käänsi aseensa itään liittääksensä siellä uuden rannikkoalueen Tanskan entisiin Itämerenmaihiin. Hänen tarkoituksensa näyttää olleen saada tuolla idässä varma jalansija, josta sopisi tehdä vastaisten suurempien valloitusyritysten lähtökohta. Tätä tuumaansa hän ensi kerran koetti toteuttaa tekemällä v. 1206 retken Saarenmaalle, jonka asukkaat usein olivat murhaten ja ryöstäen liikkuneet Tanskan valtakunnan rannikoilla. Varustuksia retkeä varten oli tehty kolme vuotta. Kuningas itse oli yrityksen johtajana, ja mukana retkellä olivat Lundin arkkipiispa Andreas, jonka sanotaan synninpäästön lupauksella merkinneen ristillä „epälukuisan paljouden“ ihmisiä, ja kuninkaan kansleri, Schlesvigin piispa Nicolaus. Paavi oli 13 p. tammik. 1206 antanut erityisen kirjeen, jossa arkkipiispa valtuutettiin vihkimään piispa valloitettavaan alueeseen. Koko yritys jäi kuitenkin tärkeämpiä seurauksia vaille. Retki kyllä tehtiin ja saarelle rakennettiin puinen linna, mutta kun ei sotajoukossa ollut ketään, joka olisi uskaltanut jäädä siihen talveksi puolustamaan paikkaa julmien Saarenmaalaisten hyökkäyksiltä, täytyi linna sytyttää palamaan, ja kuningas purjehti maahansa takaisin ¹⁾.

Tämä retki ei siten tuottanut mitään varsinaisia seurauksia, mutta sillä on kuitenkin tärkeä merkityksensä, sillä siinä ilmaantuu Tanskalaisten ensimmäinen yritys saada jalansijaa Virolaisten keskuudessa. Myöhemmin mainitaan useita seikkoja, jotka tarkoittavat samaa asiaa. Semmoisena on pidettävä jo se, että molemmat

¹⁾ *H. L. X: 13; Liljegren, Diplom. Suecanum I: 124. Vrt Livl. U. B. I: 147 ja 152; R. Hausmann, Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands bis 1227, Leipzig 1870, s. 2—3; Bonnell, Chronogr., Commentar, s. 51—52.*

Valdemar-kuningasta seuranneet piispat jäivät talveksi 1206—07 Riikaan nähtävästi tutustuakseen Itämeren idänpuolisiin oloihin ¹⁾).

Paavi suosi erityisesti näitä Tanskanvallan laajentamis-yrityksiä. Useilla kirjeillä Innocentius III myöhemmin koki poistaa kaiken, mikä voisi estää Valdemarin aikeiden toteutumista. Hän kehoitti kuningasta ja Tanskan kansaa toimimaan pontevasti, kehoitti Saksan keisaria antamaan kuninkaalle apua, varoitti naapureja ahdistamasta Tanskan valtakuntaa hallitsijan poissaollessa ja otti vihdoin v. 1210 Valdemarin ja hänen valtakuntansa apostoolisen istuimen suojelukseen ²⁾).

Seuraavana aikana tulevat Tanskalaisten tarkoitukset yhä selvemmin esille. Kristittyjen ahdingon aikana v. 1217 kävi Albert-piispa Saksanmaalla apujoukkoja keräämässä, ja hänen kehoituksestaan lähti Holsteinin kreivi Albert v. Orlamünde, Valdemariu sisarenpoika, ristosotajoukolla Liivinmaalle kesällä 1217, niinkuin edellisessä on kerrottu. Hän otti alussa innokkaasti osaa Saksalaisten ja Virolaisten välisiin taisteluihin ja oli m. m. läsnä Viljanin tappelussa, jossa Lemmitty ja Kauppo kaatuivat ja jonka seurauksena, niinkuin olemme maininneet, oli Sakkalaisten kukistuminen.

Täten Albert-kreivi kyllä edisti saksalaista valtaa Itämeren maakunnissa, mutta hänen yrityksissään oli samalla sellaistaakin, joka tarkoitti Tanskalaisten etujen valvomista. Innokkaasti puuhaili hän talvella 1217—18 sotaretkeä Saarenmaalle. Hänen kehoituksestaan kokoontuivatkin Liivinmaan sotavoimat useat kerrat tätä tarkoitusta varten, mutta yrityksestä ei tullut sateiden vuoksi mitään. Saksalaisten etuihin soveltuva ei tämä retki ollutkaan, sillä niin kauvan kuin taisteluja kesti mannermaan Virolaisten kanssa, oli mahdoton taivuttaa alammaisuteen vapautta rakastavia ja urhoollisia Saarenmaan asukkaita. Koko retki tarkoitti siten etupäässä Tanskalaisten vallan vahvistamista. Sitä todistaa sekin, että Albert-kreivi, vaikka vielä jonkun aikaa Liivinmaalla oleskeli, nähtävästi toiveissaan pettyneenä ei enää tämän jälkeen ollut osallisena Saksalaisten sotaisissa toiminnaissa, vaan lähti vuoden päästä sotavoimiensa maasta pois ³⁾).

¹⁾ *H. L. X: 13.*

²⁾ *Livl. U. B. III: 15 a; vrt Hausmann, m. p., s. 3—4.*

³⁾ *Hausmann, m. p., s. 10—11.*

Saksalaiset olivat tosin vuosien 1217—18:n retkillä yleensä olleet onnellisia taistellessaan Virolaisia vastaan, mutta voitettujen vastustusvoima oli kuitenkin vielä suuri ja saksalaisen vallan tila huolettava. Ugandi, vaikka monta kertaa ryöstetty ja hävitetty, oli vapaa, Sakkalaiset joka hetki valmiit kapinaan, pohjoinen ja koillinen Vironmaa vielä kukistamatta, ja Saarenmaalta hyökkäsivät pakanat ehtimiseen mannermaalle. Kaiken lisäksi olivat Venäläiset taisteluun valmiina. Näillä kaikilla saattoi olla omat yksityiset harrastuksensa, mutta ainakin se niillä oli yhteistä, että ne vihasivat Saksalaisia.

Näiden kotoisten vihollisten lisäksi tuli ulkonaaisia ikävyöksiä. Liivinmaan kirkko oli perustettu Bremenistä, ja Bremenin arkkihiippakunnan yhteyteen se ensi aikoina kuului, mutta tästä riippuvaisuudesta se vapautettiin Innocentius III:n kirjeellä v. 1213. Bremenin hiippakunta ei kuitenkaan niin vähällä luopunut Liivin kirkosta. Se tahtoi väkivaltaisilla keinoilla pitää sen yhteydessään ja meni niissä niin pitkälle, että v. 1217 kiellettiin pyhiin-vaeltajia Liivinmaalle matkustamasta. Albert-piispan valitusten johdosta kävi paavi asiaan käsiksi, kielsi useat kerrat kovilla sanoilla Bremeniläisiä ahdistamasta Liivinmaan seurakuntaa, mutta siitä huolimatta pitkitettiin rettelöitä sieltä päin ¹⁾.

Asiain näin ollen päätti Albert-piispa hankkia hiippakunnallensa tehokasta apua. Hän itse yhdessä Viron piispan Teodorikin ja samana vuonna Semgallien piispaksi vihityn apotti Bernhardin kanssa kääntyi näet juhannuksen aikana 1218 Tanskan Valdemarin puoleen apua pyytäen Liivin kirkon vihollisia vastaan. Valdemar oli silloin valtansa ja kunniansa kukkulalla. Loistavan seurueen ympäröimä vietti hän par'aikaa Schlesvigissä seuraajansa kruunausjuhlaa, ja Liivinmaalaisten toimet onnistuivat siellä erittäin hyvin. Ihmisten mielet olivat taipuvaisia tekemään ristilupauksia, kuningasta itseänsäkin pyydettiin lähettämään seuraavana vuonna laivastonsa Vironmaalle ja kukistamaan sen asukkaat, jotta he lakaisivat yhdessä Venäläisten kanssa sodalla ahdistamasta Liivinmaan kristityitä ²⁾.

Tällä tavalla pyydettiin Valdemaria kääntämään aseensa Itämeren maakuntiin. Liivinmaan piispat eivät pyyntöä tehdessään

¹⁾ Hausmann, m. p., s. 12.

²⁾ H. L. XXII: 1; Hausmann, m. p., s. 13—14.

aavistaneet, kuinka vaarallisen kilpailijan he hänessä saivat. Valdemar käsittäen, että hänellä nyt oli erinomainen tilaisuus toteuttaa jo kauvan sitten alulle panemiansa itäisiä valloitusaikeita, suostui pyyntöön. „Kun hän huomasi sen suuren taistelun, jota Venäläiset ja Virolaiset Liivinmaalaisia vastaan kävivät, lupasi hän seuraavana vuonna sotajoukolla tulla Vironmaalle sekä Pyhän Neitsyen kunniaksi että omien syntiensä sovituksi. Ja piispat iloitsivat“¹⁾).

Näin kertoo Henrik Lättiläinen, mutta niin helposti ei luvattu apu kuitenkaan ollut saatavissa. Valdemar piti ensisijassa silmällä oman valtansa laajentamista ja vaati Liivinmaan piispoilta edulliset palkintojen lupaukset, ennenkuin hän tositoimeen ryhtyi. Vaikkei mitään kirjallista sopimusta olekaan asiasta olemassa, voitaneen kuitenkin pitää varmana, että Liivinmaan piispain täytyi Tanskan kuninkaalle luovuttaa se osa Vironmaata, jonka hän aijoitulla retkellään valloittaisi²⁾. Tälle sopimukselle Valdemar v. 1218 pyysi ja saikin apostoolisen istuimen vahvistuksen. Paavi myönsi näet hänelle oikeuden liittää valtakuntaansa ne pakanain hallussa olevat maat, jotka hän omalla vaivallaan ja kulullaan saisi haltuunsa³⁾.

Sillä tavalla varustautui Valdemar-kuningas ennen Vironmaalle lähtöänsä. Teodorik, joka jo seitsemän vuotta sitten oli Virolaisten piispaksi vihitty, mutta vielä ei ollut voinut hiippakunnassaan mitään toimia, antautui nyt Valdemarin turviin ja jäi Tanskaan odotamaan kuninkaan lähtöä. Albert taas matkusti Tanskasta Saksanmaalle uusia ristosotureita keräämään, voidakseen hänkin seuraavana vuonna mahtavan sotavoiman kanssa Liivinmaalle koteutua.

Kesäkuussa 1219 Valdemar Seier lupauksensa mukaan saapui suuren sotavoiman kanssa Vironmaan rannikolle. Hänen laivastossaan mainitaan 1500 alusta ja seuralaisina oli hänellä valtakuntansa mahtavimmat miehet, muiden muassa Lundin arkkipiispa Andreas, Schlesvigin piispa Nicolaus, kuninkaan kansleri Aarhusin piispa Pietari, Viron piispa Teodorik y. m. Maallisista mahtavista on mainittu kuninkaan vasalli Rügenin slaavilainen ruhtinas Venzeslav. Tämä loistava seurue nousi maalle Räävelin maakunnassa

¹⁾ *H. L.* XXII: 1.

²⁾ Vrt. *Hausmann*, m. p., s. 15—16.

³⁾ *Livl. U. B.* III, Nachtr. 41 a.

Pohjois-Viron rannikolla erään lahden pohjassa, jossa alkuasukasten vanha linna, virolaisissa muinaistaruissa mainittu Lindanisa eräällä kummulla kohosi. Se revittiin hajalle, ja uutta varustusta ruvettiin rakentamaan sen sijalle ¹⁾. Räävelin maakunnan ja Harjunmaan asukkaat kokosivat sillä välin suuren sotajoukon ja lähettivät vanhimpansa kuninkaan puheille pyytämään rauhaa. Se heille myönnettiin. Antoipa Valdemar vielä lahjojakin tulijoille. Sen jälkeen lähettiläät kastettiin ja saivat palata takaisin kansalaistensa luokse. Alku oli siten kaikin puolin hyvä. Näytti siltä, etteivät alkuasukkaat mihinkään vastustukseen ryhtyisikään. Mutta

¹⁾ „Qui omnes applicuerunt exercitum suum ad Revalensem provinciam, et resederunt in Lyndanise, quod fuerat castrum quondam Revelensium. Et destruentes castrum antiquum, aliud novum edificare ceperunt“. H. I. XXIII: 2. — *Lindanisa*-nimeen, jonka Henrik Lättiläinen mainitsee useamman kerran, on arveltu sisältyvän Kalevan puolison Lindan nimen ja nisä-sanan. Uudemmat tutkimukset eivät tätä selitystä kuitenkaan hyväksy. Käytän tässä tilaisuutta mainitakseni professori Joos. J. Mikkolan arvelut tämän nimen alkuperästä. Hän on hyväntahtoisesti antanut käytettäväkseni tätä kysymystä koskevien tutkimustensa tulokset ja kirjoittaa siitä näin:

On vaikea uskoa, että *Lindanisa* todella olisi yhtä kuin Lindannissä, sillä tuonkaltaisia runollisia kuvia mytologian alalla ei yleensä tavata paikannimisissä — tähtien nimissä kyllä. Paitsi historiallisissa lähteissä esiintyy tämä vanha nimi myöskin Venäläisten eepillisessä runoudessa, kuten P. Miljukov Юбилейный сборникъ въ честь В. О. Миллера Moskova 1900, s 314 s. on huomauttanut, muodossa *Ledenets* „Viron meren“ (Вирянское, Вепряское море) tienoilla. Tässä venäläisessä muodossa voi alkupuoli *led-* vastata alkuperäistä äänneryhmää *lind-*, jolloin tuo venäläinen sana olisi lainattu tavattoman aikaisin, mutta likinnä se kuitenkin liittyisi alkupe-
räiseen muotoon *lid-*. Huomattava on, että suomen *linna*, viroon *linn*, on syntynyt alkuperäisestä muodosta *lidna*, joten sana vieläkin kuuluu vatjan kielessä; niinikään on vepsässä *lidn* ja „kreevinien“ kielessä Liivinmaalla oli myöskin *lidna* (*Setälä*, Äännehistoria, s. 150). Venäläisen bylinan mainitsema *Ledenets* viittaisi siis muotoon *Lidnanisa*. Mitä tulee muotoon *linda-* nimessä *Lindanisa*, niin on huomattava, että vanhemmassa virossa tavataan *lind* = linna. Stahl mainitsee „Stat, Lind, lindast et linnast“ ja niinikään esiintyy Henrik Lättiläisen kronikassa muoto *linde* („castellum Somelinde“, „castrum Agelinde“), kts. *Setälä*, Äännehistoria, s. 151. Alku-
puoli *Linda-* on siis „linna“, mitä taas *-nisa* merkitsee, on vaikeampi ratkaista. Mahdollisesti on se germanilainen lainasana, vrt. muinaisskand. *nes* „niemi“, samaten kuin viroon *nazi* eli *näzi* „kumpu, myöskin kalliosaari“ (*nazi*, gen. *naze* „Hügel“, *nazi*, gen. *na:ja*, myös *näzi* „Klippe, Holm“, *Wiedemann-Hurt*, Estnisch-Deutsches Wörterbuch).

kolmen päivän kuluttua kokosivat Virolaiset koko sotavoimansa ja hyökkäsivät myöhään illalla arvaamatta viideltä eri taholta Tanskalaisten päälle. Taistelu oli ankara. Tanskalaisista sanotaan kaatuneen useita, muiden muassa Viron piispa Teodorik, jonka telttaan Virolaiset hyökkäsivät ja löivät hänet kuolijaaksi, luullen että siinä asui Tanskan kuningas. Venzeslav oli sijoittanut väkensä mainitun kukkulan ja meren väliselle tasankomaalle. Hän alkoi ankarasti taistella sille paikalle hyökkäävien Virolaisten kanssa ja ajoi heidät pakoon, muissakin paikoin Virolaiset silloin alkoivat peräytyä. Tanskalaiset ajoivat heitä yhdistynein voimin takaa ja surmasivat toista tuhatta henkeä. Siten oli Virolaisten vastustus kukistettu, ja tanskalaisen vallan turvaksi nykyiselle Tallinnan mäelle linnan perustus pantu. Kun varustus oli valmiiksi rakennettu, lähti Valdemar Tanskaan syyskuussa 1219 jätettyänsä sotaväkeä valloitus-tansa suojelemaan. Tanskan asioita johtamaan jäivät arkkipiispa Andreas, jonka hiippakunnan piiriin valloitettu alue luettiin kuuluvaksi, ja luultavasti Saksasta syntyperäinen mies Vescelin, jonka Valdemar kaatuneen Teodorikin sijaan oli Viron piispaksi asettanut. Näiden miesten sanoo kronikankirjoittaja yhdessä muun Tanskan väen kanssa kokonaisen vuoden saaneen taistella Räävelin maakunnan Virolaisten kanssa, ennenkuin ne kasteeseen suostuivat ja siten vieraan vallan alammaisiksi taipuivat ¹⁾.

Näin kertoo historia Tallinnan tappelusta. Muinaistaru on siihen omalla tavallaan liittänyt tapauksia, jotka semmoisinaan historialle arvottomina mielestämme kuitenkin todistavat keskiaikaisten ihmisten käsitystä Virolaisten vastustuksen suuruudesta ja heidän kukistumisensa merkityksestä. Valdemarin sanotaan näet heti maalle noustuaan ja Virolaisten suuren sotavoiman nähtyään ajatelleen pelon masentamana pakenemista. Aarhusin piispa Pietari rohkaisi silloin häntä voiton toivoon sillä ehdolla, että hän lupaisi parantaa itsensä, olisi tulevaisuudessa noudattamatta puolisonsa huonoja neuvoja, ei enää vähentäisi piispojen tuloja eikä ottaisi alammaisiltansa suuria veroja. Hädissään kuningas tekikin nämät lupaukset ja määräsi vielä ikuisiksi ajoiksi, että jokaisen 12 vuotta täyttäneen Tanskalaisen pitäisi, jos voitto suotaisiin hänelle, vuosittain Laurinpäivän iltana paastoamisella viettää sen muistoa.

¹⁾ *H. L. XXIII: 2; Annal. Ryenses (Mon. Germ. histor. XVI: 406); Hausmann, m. p., s. 19—20.*

Taisteluun ryhdyttiin sitten. Mutta Tanskalaisten kävi alussa huonosti. Kuumimmassa tappelun telneessä, kun Tanskalaiset jo olivat menettäneet sotamerkkinsä ja aikoivat lähteä pakoon, rukoili arkkipiispa Andreas taistelupaikalta loitompana Mooseksen tavoin kädet ojennettuina ylöspäin. Hänenkin kätensä väsyivät, jonka vuoksi muiden piispain täytyi tulla avuksi ja pitää niitä ylhäällä. Ihmeen tavoin laskeutui silloin ylhäältä taisteleville punainen taidokkaasti kudottu lippu, jonka keskellä näkyi kuvattuna valkoinen risti. Se oli Danebrogen, ja sen ympärille kokoontuen Tanskalaiset saivat voiton. — Tarinalla ei tietysti itsessään ole sen enempää arvoa, mutta se todistaa kuitenkin sitä, että Tallinnan tappelu keskiaikaisten Tanskalaisten käsityksessä oli suuri tapaus. Pelastuminen siitä tapahtui ihmeen kautta, ja sen yhteyteen asetti kansan mielikuvitus myöhemmin suuren kansallisen muistoesineen alkuperän ¹⁾).

Valdemar-kuninkaan oli siten onnistunut valloittaa Vironmaan pohjoisrannikon edullisimmalla paikalla Saksalaisista kerrassaan riippumaton alue. Valloittajan korkea asema, hänen suuri sotaljoukkonsa ja itsenäinen esiytymisensä antavat hänen Vironmaalle tulollensa jo alusta saakka kerrassaan toisen merkityksen, kuin tavallisen ristivaeltajan. Hän hankki itsellensä kaukana saksalaisen vallan pääpaikasta heti tukevan jalansijan, ja tanskalaisen alueen siitä laajemmalle leveneminen oli nyt vaan ajan kysymys. Heti näemmekin Tanskalaisten pyrkivän siitä uusien valloitusten kautta valtaansa ja vaikutustansa Virolaisten keskuudessa laajentamaan. Nuo uudet tulijat, jotka Albert kristinuskon turvaksi oli maahan kutsunut, tulivat pian vaarallisiksi kilpailijoiksi Saksalaisille Vironmaan omistamisesta. Sitä osottavat riittävästi seuraavan ajan tapaukset. Kilvan koettavat molemmat valloittajat voittoa alaa pohjoisella Vironmaalla ja heidän itsekkäistä toimistansa seuraa paljon valtiollisia rettelöitä, joihin ajan mahtavimmat valtamiehet ottavat osaa. Itse taisteluiden esineenä oleva kansa, jota vielä Venäläiset, vaikka toisinaan sen liitossakin ollen, idästäpäin usein ahdistivat, sai tietysti tällaisissa oloissa monta kovaa kokea.

¹⁾ *Annal. Petri Olai* (*Langebek*, *Script. rer. Dan.* I: 182); *Gruber*, *Orig. Livoniae* (*Script. rer. Livon.* I: 231); *Thomas Hiörn* (*Monum. Liv. ant.* I: 96).

Sillä aikaa kun Valdemar Seier pani alulle tanskalaisen vallan Virossa, oli Albert-piispa uusien ristisoturien kanssa kotcutunut kaksivuotiselta ulkomaan-matkaltansa. Hänen huomionsa kääntyi ensin eteläänpäin Kuurinmaata vastaan, jossa Saksalaiset menestyksellä taistelivat Semgallien kanssa. Mutta Liivinmaan ritaristo, joka jo ennen oli piispasta huolimatta omia tarkoituksiansa ajanut ja seuraavana aikana väkivallalla anasti haltuunsa Vironmaan osia, uudisti jo syksyllä 1219 entiset taistelut Virolaisten kanssa. Kostaaksensa Venäläisten edellisenä vuonna tekemiä hävitysretkiä tekivät Lätiläiset kesällä 1219 ryöstöretkiä venäläisiin rajamaihin, ja Pihkovalaiset menettelivät samalla tavalla Lätiläisten maassa. Vendenin ritarit kokosivat sotavoimansa karkoittaakseen nämät viholliset, mutta kun Venäläiset olivat ehtineet poistua, käänsivät he aseensa Virolaisia vastaan. Ensimmäiset kulkivat he Sakkalaan, jonka väestö otettiin mukaan, ja niin tultiin Järvimaalle, joka joutui julman ryöstön ja hävityksen alaiseksi. Hävittäjät puolustivat menettelyänsä sillä, että paikkakunnan Virolaiset olivat auttaneet Räävelin maakunnan asukkaita heidän taistelussaan Tanskalaisia vastaan. Tämä väite oli luultavasti tekosyy, jolla ritarit koettivat salata retken varsinaista tarkoitusta, sitä näet, että tahtoivat estää Järvimaata kerrassaan joutumasta Albert-piispan haltuun. Mutta se osottaa samalla, että Saksalaisten ja Tanskalaisten välinen suhde ei vielä ollut ainakaan julkisesti vihamielinen. Ja tarkoituksensa ritaristo saavuttikin. Järvimaan vanhimmat kokoontuivat näet Rudolf-ritarin luokse, sanoivat (v. 1218) tehneensä rauhan Riikalaisten kanssa, suostuneensa silloin kasteeseen, ja pysyivät Saksalaisia poisfumaan maasta, luvaten pysyä kristittyinä ja täyttää kaikki ennen sovitut velvollisuudet. Panttivankeja saatuaan ritarit sotavoiminensa vetäytyivätkin takaisin ¹⁾.

Järvimaan asukkaat olivat tämän retken aikana kehoittaneet ritaristoa tekemään retken Virlantiin ja luvanneet auttaa sen asukasten kukistamista. Seuraavana talvena kokoontuivatkin Liivinmaan sotavoimat Sakkalaan, jossa Sakkalan ja Ugandin Virolaiset yhtyivät heihin. Albertinkin väkeä oli tällä kertaa muassa. Järvimaalle tultuansa ottivat kristityt sen asukkaista oppaita, muu maakunnan väestö liittyi heihin sekä hevos- että jalkaväkenä. Sitten kuljettiin eteenpäin Virlantiin, „joka on hedelmällinen ja erin-

¹⁾ *H. I.* XXIII: 5—6; Vrt. *Hausmann*, m. p., s. 21—22.

omaisen kaunis maa, miellyttävän näköinen laajojen tasankojensa vuoksi“¹⁾). Kronikankirjoittaja oli itse retkellä mukana ja on kirjoittanut siitä seikkaperäisen kertomuksen. Seudun asukkaat, aavistamatta saksalaisen sotajoukon lähestymistä, elivät huolettomina kylissään ja taloissaan. Kristityt jakautuivat eri osastoihin, joista itsekukin sai määrätyn alan maakuntaa ryöstettäväkseen. „Ja he tapasivat yli koko Virlannin kaiken kansan kylissään, löivät heidät kuolijaaksi isosta pieneen saakka, eivätkä ketään säästäneet, joka miehistä sukupuolta heidän käsiinsä joutui, vangiten vaimot ja lapset, ajaen paljon hevosia ja karjaa, toivat he suuren voittosaaliin“. Saksalaiset sijoittuivat isoon Turme nimiseen kylään, Liiviläiset ja Lättiläiset asettivat majansa („suam mayam“) Avispe nimiseen paikkaan, ja Ugandin asukkaat ryöstelivät ympäristöä Pudiviru-kylästä, Järvimaan asukkaat tekivät tuhoa oman maakuntansa ja Sakkalaiset Räävelin maakunnan rajoilla²⁾). Viisi päivää kesti tätä kauheata hävitystä, jonka ajan kuluessa useita tuhansia Virolaisia sanotaan surmatun. Vihdoin saapuivat piilopaikoistansa Saksalaisten puheille maakunnan vanhimmat rauhaa pyytäen. Luvattuansa suostua kasteeseen he saivatkin rauhan. Joku maakunnan miehistä, m. m. eräs Kyriavan niminen, kastettiin heti; eräs Tabelin oli jo ennen Gotlannissa saanut Saksalaisilta kasteen. Muiden kastaminen jätettiin tuonnetummaksi. Kristityt palasivat takaisin, saatuansa panttivankeja „Virlannin viidestä maakunnasta. Sotajoukkoa seurasi Riikaan „viisi vanhinta Virlannin viidestä maakunnasta“. He toivat muassaan lahjoja ja kastettiin Riiaassa, jättäen koko Virlannin Liivin kirkon haltuun³⁾).

Mainitut retket pohjoiselle virolaisalalle olivat siten olleet Saksalaisille erinomaisen onnellisia. Tanskan kuninkaan Vironmaalle tuoma iso sotavoima oli saanut valloitetuksi vaan pienen alueen, nimittäin Räävelin maakunnan, joka ympäröi Tanskalaisten

¹⁾ „— — intrauerunt Vironiam, que est terra fertilis et pulcherrima et camporum planicie speciosa“.

²⁾ Turme on nykyinen Torman kylä Paidelinnan lounaispuolella; Avispe tarkoittanee nykyistä Avispään kylää Vähän-Maarian seurakunnassa; Pudiviru-nimellä tarkoitettaneen Virlannin eteläosaa, jossa vieläkin on maatila Poidifer (viroksi Puddivere). *Pabst*, *Chronik.*, s. 258.

³⁾ „— — et acceptis obsidibus de quinque provinciis Vyronie, reversi sumus in Lyvoniam — —. Et sequuti sunt quinque seniores de quinque provinciis Vyronie in Rigam cum muneribus suis — —.“ *H. L. XXIII: 7.*

perustamaa linnaa. Sen ja Saksalaisten viimeksi valloittaman maan välissä oli vielä kapea itsenäinen virolaisalue, jonka Saksalaiset nyt päättivät ottaa haltuunsa. Helmikuussa 1220 kokoontuivat heidän sotavoimansa Sakkalaan. Ugandin ja Järvimaan Virolaiset yhtyivät siellä joukkoon. Niiltä saatujen oppaiden johdolla kuljettiin eteenpäin Harjunmaata kohden. Arvalla määrättiin eri kansojen asema: Saksalaiset olivat keskellä vanhan tavan mukaan, Liiviläiset vasemmalla puolen, Virolaiset taas kävivät oikeanpuolimaista tietä myöten.

Nurmikuntaan tultuansa näkivät Saksalaiset eräänä aamuna savua ja tulta nousevan Järvimaalta, jossa Saarenmaalaiset olivat tuhoa tekemässä. Heidän sanotaan arvalla tiedustelleen jumaliensa tahtoa, menisivätkö he taistelemaan Tallinnan Tanskalaisten kanssa vai tekisivätkö retken Järvimaalle. Arpa oli määrännyt viimeksi mainitun seudun hävityksen esineeksi, ja sinne olivat Saarenmaalaiset nyt saapuneet, ryöstäen ja polttaen kyliä minkä kerkesivät. Syynä heidän vihaansa omia kansalaisia vastaan sanotaan olleen sen, että Järvimaan asukkaat olivat antauneet Saksalaisten valtaan ja omistaneet kristinuskon. Saksalaiset kokosivat nyt sotavoimansa ennen mainittuun Karetenin kylään, jossa Saarenmaalaisilla oli „majansa ja kokouspaikkansa“¹⁾. Siinä syttyi ankara tappelu. Nähdessään Saksalaisten lähestyvän kylää hyökkäsivät Saarenmaalaiset huutaen ja kilpiänsä yhteen lyöden heidän päällensä. Kun Saksalaisten päävoima, joka ahtaan tien vuoksi oli jäänyt jäljelle, saapui paikalle, kärsivät Saarenmaalaiset ankaran tappion. He peräytyivät kylään, koettivat siellä puolustautua kiipeillen rakennusten ja puukasojen suojaan. Saksalaiset ajoivat heitä takaa, surmasivat teillä ja huoneissa suuren määrän. Järvimaan Virolaisten vangittujen vaimojen sanotaan vapaiksi päästyänsä yhdessä Saksalaisten kanssa koettaneen Saarenmaalaisia hätyyttää. Kylästä karkoitettuina pakenivat he Järvimaalaisten pyhään lehtoon, mutta kristityt seurasivat heitä sinnekin ja tahrasivat paikan surmattujen pakanain verellä. Vapautetut vangit annettiin Järvimaalaisille takaisin, mutta hevoset ja muun Saarenmaalaisten ryöstämän omaisuuden jakoivat Saksalaiset ja Lätiläiset keskenänsä. Itse taistelupaikalla oli 500 kaatunutta Saarenmaalaista, lukuunottamatta

¹⁾ „Ubi maia eorum et congregatio fuit.“

niitä monia, jotka surma pakoretkellä saavutti. Kristityt menettivät vaan muutamia miehiä ¹⁾).

Liiviläiset ja Virolaiset kulkivat erästä toista tietä eivätkä senvuoksi olleet osallisina Karetenin tappelussa. He samosivat suoraan Harjunmaalle ja hajaantuivat siellä, hävittäen, murhaten ja saalista kooten yli makunnan. Saksalaiset ja Lättiläiset saapuivat samoille seuduille myöhemmin ja valitsivat kokouspaikakseen Lone nimisen kylän maakunnan keskellä. Liiviläisillä oli „majansa“ muualla ja Sakkalan asukkaat menivät Räävelin rajamaille ja ryöstivät vastoin johtajiensa käskyä tanskalaisiakin alueita. Varbolan vanhimmat, peläten että hävitys ulottuisi heidänkin maanääreensä, tulivat pyytämään Saksalaisilta rauhaa. Se heille myönnettiin, kun lupasivat ottaa kasteen ja antaa poikansa panttivangeiksi ²⁾).

Liiviläisten sanotaan tällä retkellä saaneen tavattoman paljon saalista. Harjunmaan asukkaat olivat kätkeneet tavaransa maanalaisiin luoliin, joihin heillä itselläänkin oli tapana hädän hetkenä paeta. Liiviläiset löysivät nämä piilopaikat, sytyttivät tulia niiden suulle ja yöt päivät sillä tavalla pakolaisia tulella ja savulla ahdistaan pakoittivat heidät tulemaan ulos, sekä surmasivat armotta kaikki ijästä ja sukupuolesta välittämättä. Ne jotka eivät piilopaikoistansa lähteneet, vedettiin sieltä puolikuolleina ulos. Noin tuhat Virolaista teurastettiin tällä tavalla. Rahaa, vaatteita ja kaikenlaista muuta omaisuutta sanotaan ryöstäjain saaneen kosolta ³⁾).

¹⁾ *H. L. XXIII: 9.* Liivinmaan riimikronikka (säkeet 1179—1216) kertoo saman retken ja taistelun, mutta sanoo väärin Järvimaan asukasten olleen kristittyjen vastustajina. Taistelun sanotaan tapahtuneen Karidal nimisessä paikassa. Kronikan tuntematon tekijä, joka kirjoitti teoksensa 1200-luvun viime kymmenellä, sanoo taistelupaikalla vielä olevan nähtävänä kaatuneiden Saarenmaalaisten luita:

„Zu Karidal geschach der strit,
uf deme selben velde lit
der Oselêre gebeines vil,
daz sÛche der is nicht glouben wil.“ *Livl. Reimchr.*: 1209—1212.

²⁾ *H. L. XXIII: 9.*

³⁾ „Erat autem preda Lyvonum magna nimis, qui speluncas Hario-nensium subterraneas, ad quas semper confugere solebant, obsidentes et fumos et ignes in ore speluncarum incendentes, nocte ac die suffumigantes, eos suffocabant omnes, tam viros quam mulieres. Et alios iam expirantes, alios semivivos, alios mortuos extrahentes de speluncis, interfecerunt eos, et captivos alios duxerunt, et omnem substantiam eorum

Menestyksellä olivat Saksalaiset siten levittäneet valtaansa pohjoiseen päin. Aina tanskalaisen alueen rajalle ulottuivat nyt heidän valloituksensa, ja hurjat Saarenmaalaisetkin olivat kärsineet tuntevan tappion. Rauhallisesti toinen toisensa rinnalla olivat Tanskalaiset ja Saksalaiset suorittaneet valloituksensa. Edelliset olivat saaneet haltuunsa ainoastaan Tallinnan ja sen lähimmän ympäristön; kaikki muu oli joutunut Saksalaisten valtaan. Silloin rikkoutui yht'äkkiä näennäinen hyvä suhde ja valloittajien itsekkäät, eri suuntiin käyvät tarkoitukset tulivat selvästi esille ¹⁾.

Vastakerrotulla Harjunmaan-retkellään Saksalaiset olivat näet joutuneet kosketuksiin Tanskalaisten kanssa, sillä osan Tanskalaisten valloittamaa Räävelin maakuntaa olivat Sakkalan Virolaiset hävittäneet. Saksalaiset, sen huomattuansa, lähettivät lähettiläitä Tallinnaan ilmoittamaan Tanskalaisten johtajille, mitä viime aikoina oli tapahtunut, kentiesi myös etsimään sovintoa Sakkalaisten hävityksien johdosta. Tanskalaisten puolelta tuli vasta-lähetystö, onnitellen ja kiittäen Saksalaisia pakanain voittamisesta ja kukistamisesta, mutta ilmoittaen samalla, että koko Vironmaa kuului Tanskan kuninkaalle, jolle sen Liivinmaan piispat olivat luovuttaneet, ja vaatien sen nojalla, että Saksalaiset eivät saisi levittää valtaansa niin kauas pohjoiseen sekä että Varbolaisten antamat panttivangit jätettäisiin heidän haltuunsa. Ritariston mestari Folkvin, joka Liivinmaan valtamiehistä yksin oli saapuvilla, vastasi tähän, ettei hän tiennyt mitään Vironmaan antamisesta Tanskan kuninkaalle, väittäen päinvastoin, että Vironmaa, paitsi Räävelin maakuntaa ja Saarenmaata, on Saksalaisten valloituksen kautta saatettu kristinuskoon. Harjunmaan panttivangit lupasi hän kuitenkin Tanskan kuninkaan mieliksi antaa heidän isilleen takaisin, mutta sillä ehdolla, että Saksalaisten oikeudet sen kautta eivät mitenkään tulisi vähennetyiksi. Panttivangit annettiinkin takaisin, ja sotajoukko palasi Liivinmaalle kaiken saaliinsa kanssa ²⁾.

Albert-piispaa eivät täten alkaneet rettelöt vielä suoranaisesti koskeneet, sillä Tanskalaisten vaatimukset tarkoittivat tällä kertaa

et pecuniam et vestes et spolia multa tulerunt. Erant autem suffocatorum promiscui sexus ex omnibus speluncis anime hominum fere mille". *H. L. XXIII: 10.*

¹⁾ Vrt. *Hausmann*, m. p., s. 23.

²⁾ *H. L. XXIII: 10.*

lähinnä ritariston anastamia Pohjois-Viron alueita. Mutta pian joutui hän itsekin Tanskalaisten kanssa huonoihin väleihin. Paavi oli v. 1218, niinkuin olemme ennen kertoneet, oikeuttanut Valdemarin liittämään valtakuntaansa ne maat, jotka hän pakanain kädestä voisi valloittaa. Tämän nojalla koettivat Tanskalaiset pikemmin kuin paremmin kastaa asukkaat niillä seuduin, jotka he tahtoivat valtaansa liittää. Ja Saksalaiset menettelivät samalla tavalla. Kevättalvella 1220 lähettivät he, samaan aikaan luultavasti Vironlaisten kastamisen vuoksi pyrkien hyviin väleihin Novgorodilaisten kanssa, pappeja Sakkalaan ja Viron itäisiin maakuntiin, jossa kristinuskoon asukkaita kääntäen toimivat kronikankirjoittaja Henrik ja edellisestä tunnettu suomalainen Pietari Kaukovalta. Henrikin itsensä kirjoittama kertomus tästä retkestä antaa elävän kuvan siitä tavasta, jolla asukasten kristinuskoon kääntäminen tapahtui.

Lähetysaarnajat kulkivat ensin Ugandin kautta Emäjoelle, jonka pohjoispuolella he alkoivat asukkaita kastaa. Tämän seudun kylistä mainitaan Lovekotte ja Sadegerwe. Viimeksi mainittuun kylään kutsuivat he ympäristön asukkaat ja kastoivat siinä n. 300 henkeä. Samoin sanotaan heidän tehneen muissa kylissä. Sitten tulivat he Vaigan maakuntaan, opettivat ja kastoivat kansaa sielläkin, käyden viimeksi Riolen nimisessä paikassa, „joka oli heidän viimeinen linnansa“. Siinä kastoivat he yhteensä 500 henkeä kumpaakin sukupuolta ja lähtivät sitten Virlantiin. Siihen maakuntaan kuuluvassa Pudyviru nimisessä alueessa otti kansa lähetysaarnajat vastaan. He kastoivat väen 14:ssä kylässä, m. m. Tabelin nimisen paikkakunnan vanhimman, jonka Tanskalaiset myöhemmin hirttivät, koska hän oli ottanut kasteen Saksalaisilta ja antanut poikansa ritaristolle panttivangiksi. Muut Virlantilaiset, Tanskalaisten vainolta uskaltamatta ottaa vastaan Riikalaisten pappeja, kutsuivat Tanskalaiset maahansa ja ottivat kasteen heiltä. Säälien kuvaa hurskas kronikankirjoittaja sitä ristiriitaa, johon maan kovaonniset alkuasukkaat valloittajien saaliinhimon ja valtiollisten riitojen vuoksi joutuivat. „Virlantilaiset uskoivat“, sanoo hän, „että kristityillä oli yksi Jumala, sekä Tanskalaisilla että Saksalaisilla sama, ja yksi usko ja yksi kaste, sekä ottivat epäilemättä kasteen naapureiltansa Tanskalaisilta, luullen ettei siitä mitään erimielisyyttä seuraisi. Mutta Riikalaiset pitivät Virlantia omana omaisuutenansa,

koska se heidän kauttansa oli kristinuskoon saatettu, ja lähettivät ennenmainitut papit sitä kastamaan¹⁾.

Ja nyt alkoivat papit juosta kilpaa yhdestä Virlannin kylästä toiseen saadaksensa asukkaat kastetuiksi ja siten esimiestensä valtaan liitetyiksi. Tanskalaiset, haluten saada Virlannin haltuunsa, lähettivät sinne pappinsa, Saksalaisten mielestä „ikäänkuin vierasta eloa korjaamaan“. Ne kastoivat asukkaat muutamissa kylissä, lähettivät toisiin kansalaisiansa, käskivät pystyttää muka kristillisyyden merkiksi isoja puisia ristiä kaikkiin kyliin, panivat talonpoikia viemään siunattua vettä kyliin ja käskivät pirskoittaa sitä vaimojen ja lasten päälle, koettaen siten ehtiä ennen Riikalaisten pappeja ja omistaa maan Tanskan kuninkaalle. Saksalaiset papit, huomatuansa Tanskalaisten toimet, menivät Järvimaalle, mutta sielläkin oli jo eräs tanskalainen pappi kastamassa. Saksalaisten papit huomauttivat hänelle, että maa, ollen Saksalaisten kautta valloitettu, oli Riian kirkolle kuuluva, menivät mainitun papin kanssa Tallinnaan ja sanoivat arkkipiispa Andreakselle samaa. Arkkipiispa puolestansa väitti, että koko Vironmaa, vaikka tosin Saksalaisten valloittama mutt'ei vielä kukistettu, kuului Tanskan kuninkaalle, jolle sen Riian piispat olivat luovuttaneet. Hän lähetti sanansaattajia Riikaan kieltämään Saksalaisia lähettämästä pappejansa Vironmaalle. Riian piispa taas vastasi, että Vironmaan olivat Saksalaiset jo monta vuotta ennen Tanskalaisten tuloa valloittaneet ja kastaneet, sekä väitti, että Vironmaa Saksalaisten verellä valloitetuna on Riian hiippakunnalle kuuluva²⁾.

Schlesvigissä 1218 tehdyn epävarman sopimuksen seuraukset tulivat nyt esille. Kuningas väitti saaneensa omistusoikeuden koko siihen osaan Vironmaata, jota vielä silloin ei oltu valloitettu. Saksalaiset taas suostuivat jättämään hänelle vaan sen osan, jonka hän itse oli valloittanut. Riitakysymys koski siis sitä seikkaa, oliko Saksalaisilla oikeus Tanskalaisten Vironmaalle tulon jälkeenkin levittää valtaansa vielä silloin vapaiden Virolaisten alalle. Tanskalaiset tämän oikeuden heiltä kielsivät, mutta väittäessään, että koko

¹⁾ *H. L. XXIV: 1.* — Lovekotte on nykyinen kylä Lofkatten Tarton itäpuolella; Sadegerwe-nimi tavataan vielä muodossa Sadjerw maatilainimenä Tarton pohjoispuolella; Rirole on tuntematon paikka, samoin ei enää ole olemassa myöskään Pudyviru nimistä paikkakuntaa. *Pöbst, Chronik*, s. 274.

²⁾ *H. L. XXIV: 2.*

valloittamaton virolaisalue kuului heille, he epäilemättä ulottuttivat vaatimuksensa liian kauvas, varsinkin kun sama alue oli Saksalaisten voimilla kukistettu. Saksalaiset eivät näihin vaatimuksiin alussa taipuneet, mutta kuitenkin täytyi heidän vähitellen peräytyä ¹⁾).

Hyvin tärkeänä syynä Saksalaisten myönnytyksiin oli se, että Valdemarilla oli hallussaan Lyybekin kaupunki, joka melkein yksinomaan siihen aikaan välitti liikettä Saksanmaan ja Liivinmaan välillä. Tämän satamakaupungin merkitys tuli esille heti, kun riita syntyi Vironmaan piispan asettamisesta. Kun ensimmäinen Viron piispa Teodorik oli Tallinnan tappelussa pakanain kädestä saanut surmauiskun, vihki Lundin arkkipiispa hänen jälkeläisekseen erään Vescelin nimisen miehen. Mutta Albert-piispakin oli v. 1217 saanut paavilta oikeuden perustaa uusia hiippakuntia Liivin- ja Vironmaalle sekä vihkiä niihin piispoja. Hän määräsi Viron piispaksi veljensä Hermannin, joka siihen aikaan oli Saksassa. Sekä Tanskalaiset että Saksalaiset olivat siten määränneet eri henkilöt avonaiseen Virolaisten piispantoiimeen, tahtoen kumpikin saada oman miehensä tälle sijalle. Kun Saksalaisten ekdokas aikoi matkustaa hiippakuntaansa, sulki Valdemar häneltä sataman ja pidätti häntä monta vuotta Saksassa ²⁾).

Ja Valdemar meni vastustuksessaan vielä pitemmälle. Saksalainen valta Itämeren maakunnissa oli heikko ja tarvitsi alituisesti lisävoimia Euroopasta. Ristisotureita koottiin Liivinmaalle yhä vieläkin vuosittain. Heikontaakseen kilpailijaansa Valdemar kielsi antamasta Liivinmaalle matkustajille laivoja. Tähän toimeen näyttää kuningas ryhtyneen jo heti Viron-retkeltä palattuansa. Sillä jo 29 p. lokak. 1219 paavi kehoittaa häntä auttamaan Liivinmaalle matkustavia ristiretkeläisiä ja käskee hänen voimainsa mukaan estää kaikkia ihmisiä heitä ahdistamasta. Samaan aikaan hän otti Liivinmaan kirkon ja piispan sekä kaikki ne alueet, jotka tämä silloin taikka vastaisuudessa omisti ja joiden joukossa erittäin mainitaan Vironmaa, apostoolisen istuimen suojelukseen ³⁾). Kuningas ei kuitenkaan menettelyänsä muuttanut, jonka vuoksi paavi seuraavan vuoden (1220) alkupuolella lähetti hänelle toisen ja entistä an-

¹⁾ Vrt. *Hausmann*, m. p., s. 26—27.

²⁾ *H. L. XXIII: 11; Hausmann*, m. p., s. 28—29.

³⁾ *Livl. U. B. I: 45, 46.*

karamman varoituksen. Kirjeessään sanoo paavi ihmettelevänsä, että Valdemar, kun Jumalan avulla joukko pakanoita Liivinmaalla oli kääntynyt kristinuskoon ja vielä suuremman joukon tulevaisuudessa voitiin toivoa kääntyvän, tässä asiassa piti silmällä vaan maallista etuansa saadakseen kääntyneet ja käännettävät pakanat oman valtansa alaisiksi, varsinkin siten, että hän sulki sataman niiltä, jotka aikovat Liivinmaalle matkustaa kristityille apua tuoden. Jo kerran ennen sanoo paavi varoittaneensa kuningasta tästä, mutta huonolla menestyksellä; nyt uudistaa hän muistutuksensa ja kehoittaa kuningasta neuvolla ja työllä auttamaan niitä, jotka ristiretkelle näihin maihin matkustavat ¹⁾). Asiakirjoista ei käy suoraanaisesti selville, minkä verran tämä paavin kirje Valdemariin vaikutti. Siitä päättäen, että ristisotureita ainakin joitakin samana vuonna Liivinmaalle tuli, lienee kuningas tällä kertaa vastustuksesta luopunut ²⁾).

Tällä kannalla olivat Vironmaan asiat, kun Valdemar kesällä 1220 toistamiseen tuli Tallinnaan. Kun hän sai tietää, mitä rettelöitä Saksalaisten ja Tanskalaisten kesken Virolaisten kastamisesta oli tapahtunut, kutsui hän suuttuneena Riian piispan ja ritariston tulemaan luoksensa. Albert ei tahtonut mennä väkivaltaisen Tanskan kuninkaan puheille, vaan etsi turvaa hiippakuntansa ulkopuolelta ja matkusti Saksan kautta paavin puheille riita-asioista sopimaan. Toisin menetteli ritaristo. Sille oli jo 1216 luvattu kolmas osa Vironmaata ja edustajiensa kautta koetti se nyt saada sen haltuunsa. Vendenin Rudolf-ritari tuli seuralaistensa kanssa Valdemarin luokse sekä ryhtyi hänen kanssaan keskusteluihin. Tanskan kuningas esiytyi nyt koko Vironmaan omistajana ja jätti ritaristolle Sakkalan ja Ugandin ynnä „läheiset alueet“. Albert itse ja Viron piispa Herman jäivät tämän jaon mukaan kerrassaan osattomiksi.

Tässä sovinnossa ritaristo siten petti molemmat saksalaiset piispat, joiden oikeus Vironmaahan oli kieltämätön. Valdemarin onnistui tällä tavalla heikontaa saksalaiset vastustajansa, sillä yksi osa niitä, nimittäin ritaristo, saatiin siten muiden Saksalaisten harrastuksensa Virolaisten eteläisiin maakuntiin, joita ei Valdemar-kuningas mitenkään olisi voinut omiin alueisiinsa liittää.

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 52.

²⁾ *Vrt. Hausmann*, m. p., s. 30—31.

Riiaassa sai tämä kuninkaan ja ritariston välinen sovinto mielet kuohumaan. Piispan puolelaiset rupesivat ritariston kanssa keskusteluihin ja heidän onnistuikin saada se eroamaan Tanskalaisen liitosta, lupaamalla sille kolmas osa Vironmaata, mutta pidättämällä kummallekin piispalle heidän ennen määrätty osansa¹⁾.

Saksalaiset koettivat siten puolustaa oikeuksiansa Vironmaahan, mutta eivät kuitenkaan uskaltaneet ryhtyä asevoimalla estämään Tanskalaisia tunkeumasta etelämmäksi. Nähtävästi ei tahdottu vielä käyttää kristittyjen aseita toisiansa vastaan. Tanskalaiset saivat siten vapaasti toimia Pohjois-Virossa. Kastettuansa koko Räävelin maakunnan lähettivät he pappeja myös Harjunmaalle ja liittivät, kastaen sen asukkaat, mainitun alueen oman valtansa piiriin. Käyttäen hyväkseen virolaisten heimojen keskinäistä eripuraisuutta he sitten yllyttivät Harjunmaalaiset ahdistamaan sodalla Järvimaan asukkaita, toivoen viimeksi mainittujen siten luopuvan Riikalaisista ja omistavan tanskalaisen kasteen ja alammaisuuden. Harjunmaalaiset tekivätkin kesällä 1220 yhdeksän eri hävitysretkeä Järvimaalle. Suurin osa Järvimaan asukkaita, jotka jo vuodesta 1218 olivat olleet Saksalaisten alammaisia, taipui nyt Tanskalaisten valtaan, ottaen heiltä kasteen. Samoin tekivät hävityksen ja ryöstön pelosta Virlantilaisetkin, jotka Riikalaiset jo ennen olivat kukistaneet. Siten ulotettiin tanskalainen alue kesällä 1220 aina ritariston maahan saakka. Lundin arkkipiispa vihki nyt erityisen piispan Virlantia ja Järvimaata varten, mutta jätti Räävelin piispalle Harjun maakunnat²⁾.

Saksalaisten valta pohjoisella Vironmaalla lakkasi kerrassaan, kun samana kesänä läntinen osa Läänemaasta joutui Ruotsalaisten valtaan. Ruotsin kuningas Juhana Sverkerinpoika, mukanaan Itä-göötinmaan herttua Kaarle ja valtakuntansa piispat, purjehti näet kesällä 1220 ison sotavoiman kanssa Läänemaalle. Miehitettyään Liholan linnan kulkivat Ruotsalaiset ympäri maakuntaa, kastaen asukkaita ja rakentaen kirkkoja, sekä kävivät Tanskalaisten puheilla Tallinnassakin. Riikalaiset, jotka jo olivat kastaneet kristinuskoon näiden seutujen asukkaat ja määränneet juuri Liholan Hermanpiispan asuinpaikaksi, lähettivät siitä sanan Ruotsalaisille ja kehoittivat heitä olemaan varuillansa Virolaisia vastaan. Jätettyänsä Kaarle-

¹⁾ *H. L. XXIV: 2; Hausmann, m. p., s. 32—34.*

²⁾ *H. L. XXIV: 2.*

herttuan ja Linköpingin piispan Kaarlen, kanslerinsa, ynnä 500 miestä Liholan linnaan, purjehti kuningas takaisin Ruotsiin. Tämä Ruotsalaisten valloitus tuli kuitenkin lyhytikäiseksi. Sillä kuninkaan lähdettyä tulivat Saarenmaalaiset isossa sotajoukossa, ryhtyivät piirittämään linnaa ja sytyttivät sen palamaan. Linnan puolustajat antautuivat vihollisen kanssa taisteluun, mutta kärsivät suuren tappion, jossa muiden muassa heidän johtajansa, sekä herttuan että piispan, surma saavutti. Koko ruotsalainen varustusväki kaatui, lukuunottamatta muutamia harvoja, jotka pääsivät pakenemaan Tallinnaan ¹⁾).

Tanskalaisten sanoo kronikankirjoittaja pitäneen huolta kaa-tuneiden Ruotsalaisten kristillisestä hautaamisesta, mutta samalla koettivat he saada oman vaikutuksensa alaiseksi tämänkin maakunnan, jonka Saksalaiset ensin olivat valloittaneet. Ja muualtakin Pohjois-Virosta saivat Saksalaiset askel askeleelta väistyä. Heidän lähetyssaarnaajansa, Henrik Lättiläinen ja eräs Teodorik niminen nuori pappi, saattoivat vielä syksyllä 1220 Tanskalaisten häiritsemättä kastaa asukkaita Järvimaalla ja sen lähimaakunnissa. Mainitut papit alkoivat toimensa Nurmikunnasta (Palajoen pohjoispuolelta) ja kastoiivat siellä, viipyen isommissa kylissä ja kansaa niissä opettaen, seitsemän päivän kuluessa 300—400 henkeä päivässä. Sitten kulkivat he Järvimaalle, jossa viimeinen Virlannin rajalla oleva ala Loppikunta ²⁾ vielä oli kastamatta. Tanskalaiset olivat kuitenkin jo ehtineet kastaa pohjoisten kyläkuntain väestön siten, että papit olivat itse kastaneet muutamia Virolaisia, jotka sitten vuorostansa pyhällä vedellä kastoiivat omaan kyläänsä asukkaat. Siitä tiedon saatuaan lähetyssaarnaajat menivät Virlantiin ja kastoiivat siellä kolmen kylän asukkaat. Seudulla oli kaunista metsää kasvava vuori, jossa Virolaisten puheiden mukaan oli syntynyt „Saarenmaalaisten suuri jumala“ Taara ja sieltä lentänyt Saarenmaalle. Eräs papeista meni lehtoon ja hakkasi kumoon siinä olevat jumalankuvat; asukkaat ihmettelivät, ettei niistä vertä vuo-

¹⁾ H. L. XXIV: 3. Gruber, Origines Livoniae (*Script. rer. Livon.* I: 248—50); Pabst, Chronik, s. 278—79. Vanhemmat ruotsalaiset lähteet eivät tiedä koko retkestä mitään.

²⁾ Sitä vastannee Henrik Lättiläisen mainitsema *Loppegunde* (myös *Lappegunde*). Vrt. Pabst, Chronik, s. 282.

tanut, ja uskoivat sitä paremmin pappien saarnaa ¹⁾. Viikon täällä oltuansa palasivat papit Mocha nimiseen maakuntaan, kastoivat sielläkin viikon kuluessa 300—500 henkeä päivässä ja hävittivät kansan pakanallisia tapoja. Sieltä Vaigaan mennessään tapasivat he useita kyliä, joissa eivät papit ennen olleet käyneet. Paluumatkalla kastoivat he Emäjoen pohjoispuolella olevassa Jогentagania nimisessä maakunnassa useiden kylien asukkaat. Emäjoen vartta ja Ottepään kautta kulkien tulivat lähetyssaarnaajat takaisin Liivinmaalle ²⁾.

Pahemmin kävi saman Teodorik-papin, kun hän syystalvella 1220 asettui Järvimaalaisten ja Virlantilaisten keskuuteen. Tanskalaiset vangitsivat hänet ja hänen seuralaisensa, ryöstivät hänen omaisuutensa ja lähettivät hänet kurjassa tilassa Liivinmaalle takaisin. Kesällä samana vuonna lähettivät Riikalaiset erään Salomon nimisen papin Rotaliaan, josta Ruotsalaiset oli niin onnettomasti karkoitettu. Asukkaat ottivat hänet ystävällisesti vastaan, sanoivat mielellänsä antaavansa Riian kirkon alammaisiksi, mutta vastustavansa Tanskalaisia. He kokosivat veroakin ja lähettivät sen Salomonin kautta Riikalaisille. Tanskalaiset tulivat sinnekin, ryöstivät kaiken Salomonin omaisuuden ja panivat hänen tyhjänä menemään Liivinmaalle. Ugandissa toimivat myös Riikalaisten papit, esim. Henrik Lättiläinenkin, joka Pihkovan rajamailla, muun muassa Valgatabalve nimisessä kylässä, kastoi asukkaita. Vuoden 1221:n alussa olivat kaikki Vironmaan asukkaat kastetut; muutama papit olivat kastaneet 1,000, toiset 5,000, toiset aina 10,000 asukasta ³⁾.

Valdemar-kuninkaan käskynhaltija koetti siten saada Saksalaiset kerrassaan poistumaan siitä osasta Vironmaata, jonka hän piti Tanskalaisille kuuluvana. Kuningas itse meni vastustuksessaan

¹⁾ — — „sacerdotes — — in confinio Vironie tres villas baptizaverunt, ubi erat mons et sylva pulcherrima, in qua dicebant indigine magnum deum Osiliensium natum, qui Tharapita vocatur, et de loco illo in Osiliam volasse. Et ibat alter sacerdos succidens imagines et similitudines deorum suorum ibi factas, et mirabantur illi, quod sanguis non efflueret, et magis sacerdotum sermonibus credebant.“ *H. L. XXIV: 5.* Tharapita-nimi lieene muodostunut sanoista: Taari abita! (avita). *Pabst* (Chronik, s. 283) arvelee tämän vuoren olleen Vähän-Maarian pitäjässä.

²⁾ *H. L. XXIV: 5.*

³⁾ *H. L. XXIV: 6.*

vielä pitemmälle koettaen saattaa koko saksalaisen siirtokunnan vaikutuksensa alaiseksi.

Kun Albert-piispa ulkomaan-matkallaan oli tullut Lyybekkiin, alkoi Tanskan kuningas vehkeillä siellä häntä vastaan. Sen huomattuaan lähti piispa ystäväinsä avulla salaa kaupungista ja saapui paavin luokse Roomaan. Sinne lähetti Tanskan kuningaskin lähettiläitä, joiden sanotaan vastustaneen Albertin asian menestymistä. Roomasta apua saamatta Albert kääntyi siihen aikaan Italiassa oleskelevan keisari Fredrikin puoleen apua pyytäen Tanskalaisia, Venäläisiä y. m. Liivin kirkon vholhollisia vastaan. Keisarilla oli siihen aikaan muita tärkeitä tehtäviä, hän mietti retkeä Palestinaan y. m., jonka vuoksi hän ei voinut piispan asiaa ruveta ajamaan. Hän kehoitti Albertia sovinnolla ratkaisemaan rettelöt sekä Tanskalaisten että Venäläisten kanssa. Albertin täytyi siis tyhjin toimin palata Italiasta Saksaan, ja sielläkin häntä kehoitettiin sopimaan Tanskan kuninkaan kanssa. Valdemar oli taas kieltänyt Lyybekkiläisiä antamasta laivoja Liivinmaalle matkustaville ristisotureille. Liivinmaan piispa sai persoonallisestikin kokea, mitä tämä määräys merkitsi. Hän ei päässyt lähtemään Liivinmaalle. Ainoaksi pelastukseksi jäi hänelle etsiä sovintoa mahdollavan kuninkaan kanssa. Samoin kuin kolme vuotta aikaisemmin, lähti hän alussa v. 1221, mukanaan veljensä Herman, Tanskan kuninkaan puheille, jätti sekä Viron- että Liivinmaan Valdemarin haltuun, kuitenkin sillä ehdolla, että tähän sopimukseen olisi saatava Riian hengellisten, muiden piispan puolenpitäjain, Riian kaupunkilaisten sekä Liiviläisten ja Lätiläisten suostumus¹⁾.

Tämä sovinto tehtiin maaliskuun lopulla 1221, ja sen jälkeen pääsi piispa seuralaisinensa palaamaan Liivinmaalle. Valdemar oli siten päässyt voitolle, mutta hänen voimansa oli liian heikko, ylläpitämään Liivinmaalla sitä valtaa, jonka hän täten oli saavuttamaisillaan. Sen sai hän huomata jo keväällä 1221.

Ei mikään virolainen heimo ollut Tanskalaisille niin vihamielinen kuin Saarenmaalaiset. Jo heti kun tanskalainen siirtokunta Vironmaahan oli perustettu, olivat Saarenmaalaiset aikoneet tehdä retken Tanskalaisten uutta linnaa vastaan, mutta arpa määräsi silloin Järvimaan heidän hyökkäyksensä esineeksi. Kesällä 1220 olivat he kerrassaan hävittäneet ruotsalaisen siirtolan Läänemaalta ja

¹⁾ H. L. XXIV: 4; Hausmann, m. p., s. 35—38.

huhtikuussa 1221 tulivat he laivastollaan Tallinnan edustalle ja rupesivat sitä piirtämään. Saarenmaalaisten hyökkäyksen johdosta myöskin mannermaan Virolaiset: Räävelin, Harjun ja Virlannin asukkaat, nousivat kapinaan. Tallinnalaiset saivat taistella heidän kanssaan kaksi viikkoa vaihtelevalla onnella. Sattuma pelasti piiritetyt. Kun laivoja näkyi mereltä lähestyvän, luulivat pakanat, että Valdemar tuli kansalaisiansa auttamaan, ja lähtivät laivoilla tiehensä. Kova kosto kohtasi kapinantehneitä. Tanskalaiset hirttivät Räävelin ja Harjunmaan vanhimmat, jotka olivat olleet vihollisten kanssa yksissä tuumin, ja ottivat mainittujen maakuntain asukailta 2—3 kertaa isomman veron kuin ennen sekä määräsivät heidän suoritettavakseen vielä muitakin rasituksia. Sorron kanssa yltyi Virolaisten viha Tanskalaisia vastaan, ja kronikankirjoittaja sanoo heidän miettineen keinoja karkoittaaksensa Tanskalaiset maastansa ¹⁾).

Vastakerrottujen tapausten jälkeen toukokuussa 1221 palasi Albert Saksasta, tuoden muassansa jonkun verran uusia ristisotureita. Itse hän myös toi tiedon viimeisestä sopimuksestansa Tanskan kuninkaan kanssa. Se herätti yleistä tyytymättömyyttä. Kirkonmiehet, Riian porvarit, Liiviläiset ja Lättiläiset, yleensä kaikki olivat pahoillansa siitä, että Viron- ja Liivinmaa oli luovutettu Tanskan kuninkaalle, ja uhkasivat ennen lähteä pois Liivinmaalta kuin palvella Tanskan kuningasta. Tallinnassa oleskeleva arkkipiispa Andreas oli Saarenmaalaisten viime retken johdosta tullut huomaamaan, ettei hän omilla voimillaan voisi pitää Virolaisia alamaisuudessa. Hänkin asettui Riikalaisten puolelle, peläten muuten joutuvansa yksin taistelemaan pakanain kanssa. Albert ja ritariston mestari miehinensä menivät Tallinnaan, he saivat arkkipiispalta lahjoja, arkkipiispa lupasi saattaa Liivinmaan taas vapaaksi ja kehoitti sekä Tanskalaisia että Riikalaisia yksissä tuumin taistelemaan Venäläisiä ja pakanoita vastaan. Siihen suostuivat Riikalaiset mielellään. Sakkalan ja Ugandin maalliset oikeudet annettiin niinkuin ennenkin ritaristolle, mutta kaikki hengellinen valta siellä oli Riian piispalle kuuluva. Andreas-piispa palasi tämän jälkeen Tanskaan ²⁾).

¹⁾ *H. L. XXIV: 7; Hausmann, m. p., s. 38–39.*

²⁾ *H. L. XXV: 1.*

Vaikka jonkunlainen sovinto Tanskalaisten ja Saksalaisten kesken siten olikin saatu toimeen, kyti vielä entinen viha ja kauteus valloittajien kesken. Se tuli näkyviin jo kesällä 1221. Eräs tanskalainen ritari, nähtävästi mainitusta sopimuksesta tietämättä, saapui silloin Riikaan, ottaaksensa vastaan Valdemarin nimessä voudintoimen siellä. Yleinen tyytymättömyys puhkesi ilmi tämän vaatimuksen johdosta. Liiviläiset, Lätiläiset ja Saksalaiset vastustivat hänen vaatimustansa yksimielisesti, eivätkä saksalaiset kauppijaat antaneet hänelle luotsiakaan, kun hän lähti purjehtimaan Gotlantiin ¹⁾.

Vaikka Lundin arkkipiispa oli luvannut saattaa asiat Saksalaisille edullisemmalle kannalle ja vaikka tanskalainen vouti oli kaupungista karkoitettu, eivät Riikalaiset kuitenkaan olleet asemastansa varmoja. Varsinkin lienevät Riian porvarit olleet huolissaan Valdemarin asettamasta voudista, sillä hän oli asemansa kautta samalla heidän tuomarinsakin. He kokoontuivat kesällä 1221 Liiviläisten ja Lätiläisten kanssa Toreidaan ja tekivät keskenänsä liiton „sekä Tanskan kuningasta että muita vihamiehiänsä vastaan“. Nämät „muut vihamiehet“ lienevät tarkoittaneet ritaristoa, jonka käytös viime aikoina oli Saksalaisissa herättänyt oikeutettua epäluuloa. Ainakin on mainittu, että ritarit vastustivat tätä sopimusta ja panivat vankeuteen muutamia liiviläisiä vanhimpia, jotka siinä olivat osallisina olleet ²⁾.

Saksalaisten ja Tanskalaisten väliset rettelöt jatkuivat yhä. Varsinkin oli Läänemaa riidanalainen alue. Kun talvella 1221 Riian kauppamiehet tavaroinensa matkustivat Rotaliaan, sanoivat Tanskalaiset, että maa on heidän, ottivat kauppijaat vangiksi ja veivät heidät Tallinnaan. Turhaan lähettivät Albert-piispa ja ritariston mestari sanansaattajia Tallinnaan vaatien vangittujen vapauttamista. Vasta sittenkun Saksalaiset uhkasivat lähettää sotajoukon Tanskalaisia vastaan, laskettiin kauppamiehet vapaiksi ³⁾.

Valdemar-kuningas ei ollut vielä vahvistanut arkkipiispa Andreaksen Riikalaisten kanssa tekemää rauhaa. Kuitenkin lienee hän saanut tiedon Saksalaisten vastustuksesta ja Saarenmaalaisten retkestä Tallinnaan, joka retki nähtävästi oli ollut pääsyynä niihin

¹⁾ H. L. XXV: 2; *Hausmann*, m. p., s. 40—41.

²⁾ H. L. XXV: 3; *Hausmann*, m. p., s. 41—42.

³⁾ H. L. XXV: 5.

myönnytyksiin, jotka Andreas Riikalaisille oli tehnyt. Hurjia Saarenmaalaisia kukistaakseen tuli kuningas toistamiseen Saarenmaalle isolla sotajoukolla kesällä 1222. Häntä seurasi retkellä muiden muassa Lauenburgin kreivi Albert. Vastaisten sotaisten yritysten lähtökohdaksi alettiin heti rakentaa kivistä linnaa. Saarenmaalaiset koettivat tehdä vastarintaa, mutta joutuivat tappiolle taistellesaan kuninkaan ja Albert-kreivin yhtyneitä sotavoimia vastaan. Riikalaisissa näyttää tämä Valdemarin valloitusyritys herättäneen levottomuutta. Sillä jos kuninkaan onnistui saada tukeva jalansija Saarenmaalla, olisi hänen siitä verraten helppo pitää Riian kaupunkia vaikutuksensa alaisena. Albert-piispa ritariston mestarin, muutamien Liiviläisten y. m. seuralaistensa kanssa saapuivat jonkunlaisena Liivinmaan asukasten lähetystönä kuninkaan puheille Saarenmaalle. Kronikankirjoittaja sanoo Valdemarin olleen iloisissaan vierasten tulosta ja keskustelleen siitä sovinnosta, jonka mukaan Liivinmaa oli hänelle lahjoitettu. Saksalaiset eivät olleet samaa mielipidettä, vaan vaativat Liivinmaan asukasten puolesta, että hän luopuisi sellaisista vaatimuksista ja jättäisi maan vapaasti Pyhälle Neitsyelle. Kuningas keskusteli nyt omien neuvonantajiensä kanssa ja vihdoin taipui hän jättämään koko Liivinmaan kaikkine siihen kuuluvine alueineensa ja oikeuksineensa piispalle, sekä ritaristolle Sakkalan ja Ugandin, jotka hengellisessä suhteessa tulivat ennen tehdyn sopimuksen mukaan kuulumaan Riian piispan hoitopiiriin. Ritaristo puolestansa lupasi kuninkaalle uskollisuutta, sitoutuen puolustamaan häntä ja hänen alustalaisiansa Venäläisiä ja pakanoita vastaan. Tehdyn sovinnon vahvistukseksi jäivät Albertin veli Teodorik ja muutamat ritarit Valdemarin pyynnöstä uuteen linnaan. Saatuansa linnan valmiiksi ja jätettyänsä siihen varustusväkeä palasi Valdemar Tanskaan luultavasti syyskesällä 1222¹⁾.

Tanskalaisten ja Saksalaisten kesken oli vuosikautisten häiriöiden ja riitojen jälkeen siten saatu aikaan rauha. Suurin osa Vironmaata jäi sopimuksen mukaan Valdemar-kuninkaan haltuun. Pysyväiseksi ei tämä asiain tila kuitenkaan voinut tulla. Albert-

¹⁾ *H. L. XXVI: 2; Hausmann, m. p., s. 43 seur.* — Tanskalainen linna, jonka vallista vielä on jäännöksiä nähtävänä, sijaitsi Saarenmaan ja Hiidenmaan välisen salmen rannalla. Kansa kutsuu sitä vanhaksi linnaksi. *J. W. L. v. Luce, Notizen zur topographischen Geschichte der Insel Oesel (R. M. V: 466).*

piispa oli sen ainoastaan pakosta hyväksynyt, ja Riian hiippakunnan sekä muiden piispojen puolelta esitettiin, niinkuin tuonnempana saamme nähdä, lähimmässä tulevaisuudessa vaatimuksia, jotka tarkoittivat piispain vallan ulottamista Vironmaankin alueelle. Ennenkuin vallanpitäjät kuitenkaan ehdivät panna toimeen uutta saaliinjakoa, sattui tapaus, joka uhkasi tehdä lopun kaikesta jaettavasta. Toistensa kilvalla olivat valloittajat kristinuskon levittämisen nimellä, mutta liian selvästi omia vallanhimoisia ja itsekkäitä pyyteitensä ajaen, anastaneet yhden alueen toisen jälkeen Vironkansan maasta ja ryhtyneet siellä harjoittamaan sekä hengellistä että aineellista sortoa. Nimenomaan syytetään ritariston jäseniä jo tähän aikaan siitä, että he pahoin pitelivät ja kohtuuttomasti rasittivat alkuasukkaita ¹⁾. Kun koko mannermaa nyt oli valloitettu ja Saarenmaalaistenkin alueella kansan vapauden sortumisen merkkinä jo kohosi yksi noita linnoja, joilla valloitustyö kaikkialla viimeisteltiin, näytti tällä hetkellä siltä, että koko kansan vastustusvoima oli lopussa. Mutta se oli ainoastaan näennäistä. Entinen vapaudenrakkaus kyti vielä Vironkansan sydämessä. Mitenkä se tilaisuuden tarjoutuessa syntyi ilmituleen ja nostatti asukkaat kaikessa Vironmaassa muukalaisten sortoa ja väkivaltaa vastustamaan, siitä kerromme seuraavassa luvussa.

¹⁾ *Raynaldi*, *Annal. ecclesiastici*, 1222, § 40: „Tum graviter in Templarios invehitur, qui Livones recenter ad Christum traductos — — — magno cum eorum offensione vexarent et inique alia perpetrarent.“ *Hausmann*’in (Ringen etc, s. 48, muist. 2) mukaan.

IV.

Virolaisten kapina ja kukistuminen 1222—24; Tanskalaiset menettävät alueensa.

Tanskalaisten tappio Saarenmaalla 1222. — Mannermaan Virolaisten kapina. — Sakkalan ja Ugandin asukkaat vapautuvat 1223. — Virolaisten varustautuminen ja liitto Venäläisten kanssa. — Tallinnan piiritys 1222—23. — Ritariston kukistamisyrietykset. — Virolaisten tappio Imerajoella. — Sakkalaisten kukistus 1223. — Venäläisten retki Liivinmaalle ja Tallinnan piiritys v. 1223. — Venäläinen ruhtinas Vjačko Tartossa. — Ritariston retki Järvimaalle ja Harjunmaalle. — Tanskan vallan heikkous. — Uusi maiden jako. — Tarton valloitus 1224 ja sen seuraukset. — Ugandin ja Sakkalan olojen järjestäminen. — Vilhelm Modenalainen Liivinmaalla 1225—26. — Rettelöitä Pohjois-Viron omistamisesta. — Saarenmaalaisten kukistus 1227. — Henrik Lätiläinen. — Uusia taisteluja Pohjois-Virossa ja tanskalaisen vallan loppu 1227. — Albert-piispan kuolema 1229.

Valdemar-kuningas oli, niinkuin edellisessä luvussa mainitsimme, aluksi murtanut Saarenmaalaisten vastustuksen. Mutta urhoollinen ja sotaisa Saaren kansa ei ollut niin vähällä kukistettu. Mannermaan Virolaisten kohtalosta tiesi se liian hyvin, mitä merkitsivät valloittajien pakanain maahan rakentamat linnat, ja kohdisti kaikki voimansa siihen, että se omasta maastansa saisi hävitetyksi sen vallanalaisuuden merkin, joka sinnekin nyt oli pysytetty.

Kuninkaan maasta-lähtö tuli yleisen kapinan merkiksi. Saarenmaalaiset kokoontuivat vielä samana syksynä kaikista kylistään Tanskalaisten uutta linnaa hävittämään. He kutsuivat Läänemaan Virolaiset avuksensa ja panivat lähettiläitä menemään kansalaisensa luokse Varbolaan. Ne olivat Tallinnan tanskalaiseen valtaan

kuuluen kukistajiltansa saaneet jonkun piirityskoneen. Sitä tarkastivat Saarenmaalaiset, palasivat sitten omaan maahansa ja rakensivat itsellensä samanlaisia kokonaista 17 kappaletta. Lakkaamatta syytivät he näillä koneilla viisi päivää kiviä linnaa vastaan. Linnalaisilla ei ollut tarpeellisia suojapaikkoja keskitekoisessa varustuksessaan. Molemmiin puolin kaatui väkeä, mutta piirittäjät eivät lakanneet linnaa ahdistamasta. Ja linnan puolustajien täytyikin antautua. He saivat vapaasti lähteä pois ja poistuivat maasta koottuaan omaisuutensa laivoihinsa. Seitsemän Tanskalaista ja Albert-piispan veli Teodorik jäivät Saarenmaalaisen panttivangeiksi, muut purjehtivat Tallinnaan ¹⁾).

Siten kärsivät Tanskalaiset tuntevan tappion, mutta Saarenmaalaisen kapina merkitsi paljon enemmänkin, sillä se oli alkuna Vironmaan yleiseen vapautussotaan.

Karkoitettuaan Tanskalaiset omalta alueeltansa ja hävitettyänsä heidän rakentamansa linnan niin perinpohjin, ettei siihen, kuten kronikankirjoittaja sanoo, jäänyt „kiveä kiven päälle“, lähettivät näet Saarenmaalaiset sanansaattajia heimolaistensa luokse mannermaalle. Kehuen karkoittaneensa kristityt maasta kehoittivat he mannermaankin Virolaisia vapautumaan muukalaisten vallasta, kuvaillen heille, että Tallinnan helposti voisi valloittaa. Lisäksi opettivat he kansalaisiansa rakentamaan piiritys- ja muita sotakoneita. Kehoitusta noudatettiin, ja niin „alkoivat onnettomuudet maassa“. Saarenmaan, Harjunmaan ja Läänemaan Virolaiset liittoutuivat vuoden 1223:n alussa, saivat Varbolan linnan haltuunsa, surmasivat keskuudessaan asuvat papit ja Tanskalaiset sekä kehoittivat lähettilästensä kautta Virlantilaisiakin kapinaan yhtymään. Mutta Virlannin ja Järvimaan asukkaat, jotka kronikankirjoittajan tiedonannon mukaan „ovat yksinkertaisempia ja alhaisempia, kuin muut Virolaiset“, eivät tuumaan suostuneet, vaan kokosivat papinsa ja lähettivät heidät Tallinnaan. Mainitutkin maakunnat myöhemmin kuitenkin kapinaan yhtyivät, vaikka vielä jonkun aikaa tanskalainen vouti saattoi oleskella Järvimaalla ²⁾).

Siten oli koko tanskalainen Vironmaa jo täydessä kapinassa ja pian yhtyivät siihen Viron saksalaisetkin alueet. Sakkalan Virolaisia asui yhdessä saksalaisten ritarien kanssa Viljannin linnassa.

¹⁾ *H. L.* XXVI: 3.

²⁾ *H. L.* XXVI: 4.

Ne tarttuivat arvaamatta aseisiin eräänä sunnuntaina, 29:nä päivänä tammikuuta 1223, vangitsivat linnassa olevat ritarit, surmasivat, käyttäen aseinaan miekkoja, keihäitä ja kilpiä, saksalaiset sotilaat ja kaupppamiehet. Sitten riensivät he kirkkoon, jossa pappi Teodorik kapinasta tietämättä paraikaa piti jumalanpalvelusta, miehittivät kirkon ovet, surmasivat voutinsa ja hokuttelivat muutkin, rauhaa luvaten, kirkosta ulos. Lupauksestansa huolimatta panivat he kahleisiin kaikki kirkossa olevat ja jakoivat keskenänsä heidän rahansa, hevosensa ja muun omaisuutensa. Surmattujen ruumiit heitettiin täällä, niinkuin muissakin paikoissa kapinan aikana, kentille koirien ja petojen revittäviksi. Osa kapinallisia meni nyt Palajoen rannalla olevaan ritariston linnaan. Sielläkin nousivat Virolaiset kapinaan. Saksalaiset, jotka joutuivat kapinoitsijain käsiin, saivat surmansa, niiden joukossa seudun pappikin. Siten kostettuansa Saksalaisille omassa maakunnassaan lähtivät Saksalaiset Järvimaalle, vangitsivat sikäläisen voudin y. m. Tanskalaisia ja kuljettivat heidät Viljannin linnaan. Siellä surmattiin vangit kauhealla tavalla, heidän sisälmyksensä revittiin ulos, ja vihan vimmassa sanotaan Virolaisten paistaneen voudin sydämmen, jakaneen sen keskenänsä ja syöneen tullaksensa siten urhoollisemmiksi kristittyjä vastaan¹⁾. Voudintoimi näyttää olleen erittäin vihattu, sillä sen viran hoitajia kohtaan Virolaisten raivo muuallakin kapinan aikana etupäässä kohdistui.

Pantuansa toimeen nämät verityöt lähettivät Viljannin vanhimmat sanan Ottepäähän, kehoittaen senkin seudun Virolaisia yhtymään yleiseen kapinaan. Tarttolaisille he lähettivät tekojensa todistukseksi verisen miekan sekä surmattujen Saksalaisten vaatteita ja hevosia. Ugandin Virolaisetkin noudattivat kehoitusta, tekivät kapinan hekin helmikuussa 1223, panivat kahleisiin ritariston jäsenet, surmasivat voutinsa, saksalaisia sotamiehiä ja kauppijaita sekä ryöstivät ja jakoivat heidän omaisuutensa. Tartossa oleskeli siihen aikaan eräs lihava pappi, Hartvig niminen. Hänen kuljettivat kapinantekijät linnan ulkopuolelle, asettivat hänet lihavan härän selkään ja tiedustelivat jumalainsa tahtoa, uhraisivatko he papin vaiko härän. Arpa lankesi niin, että härkä oli uhrattava, ja pappi sai henkensä pitää²⁾.

¹⁾ *H. L. XXVI: 5—6.*

²⁾ *H. L. XXVI: 7.*

Siten oli yht'äkkiä koko Vironmaa noussut kapinaan ja niin hyvällä menestyksellä, että Tallinna oli koko maassa ainoa paikka, mikä vielä oli kristittyjen käsissä. Mutta paljon vaikeampi Virolaisille oli vapauden säilyttäminen, kuin kristinuskon hävittäminen maastaan, sillä selvää oli, että kristityt koettaisivat ensi tilaisuudessa korvata tilapäisen tappionsa. Tämän käsittäen etsivät Virolaiset ulkoapäin apua, koettaen siten vahvistaa asemaansa. He kutsuivat näet Novgorodin ja Pihkovan Venäläiset avuksensa, sijoittivat heitä Tarton, Viljannin ja muihin linnoihin, antoivat heille hevosia, rahaa ynnä muuta Saksalaisilta ryöstämäänsä omaisuutta. Muutenkin koettivat kapinantehneet varustautua vapautensa säilyttämistä varten. He panivat linnansa kaikkialla kuntoon, rakensivat piirityskoneita ja jakoivat keskenänsä ritareilta ryöstämänsä jouset, harjoitellen itseänsä ja varsinkin Venäläisiä, jotka eivät vielä olleet tottuneet näillä aseilla ampumaan, niiden käyttämiseen. Sen ohessa uudistettiin pakanuus kaikkialla. Virolaiset ottivat jälleen entiset vaimonsa, joista he kristinuskoon kääntyessään olivat luopuneet, kaivoivat vainajiensa ruumiit haudoista ja polttivat ne vanhan tavan mukaan, huuhtoivat itsensä, asuntonsa ja linnansa vedellä ja vastoilla, luullen siten pääsevänsä kasteesta vapaiksi ja perinpohjin hävittävänsä kristinuskon ¹⁾.

Sakkalaiset ryhtyivät keskusteluihin Riikalaisten kanssa ja ilmoittivat lähettilästensä kautta taipuvansa rauhaan, mutta kieltäytyivät ottamasta kristinuskoa „niin kauvan kuin maassa olisi yhden vuodeenkaan vanha taikka edes kyynäränkään korkuinen poika olemassa“ ²⁾. Tätä ilmoittaessaan vaativat he takaisin panttivangeiksi annetut poikansa, luvaten puolestansa vaihtaa niihin heidän hallussaan olevia vangittuja ritareita ja kauppamiehiä. Se että Saksalaiset näihin ehtoihin suostuivat, todistaa heidän epätoivoista asemaansa, sillä laskemalla vapaiksi Virolaisten antamat panttivangit he samalla luopuivat viimeisestäkkin alammaisuuden taikkeesta, mikä heidän käsissään valloitetujen puolelta vielä oli ³⁾.

„Kaikissa Vironmaan ääriissä syttyi nyt sota“, sanoo Henrik Lättiläinen. Kapinalliset eivät pitäneet riittävänä sitä turvaa, jonka

¹⁾ H. L. XXVI: 8; vrt. *Hausmann*, m. p., s. 48—49.

²⁾ „— — — dicentes pacis quidem se reformationem diligere, sed numquam se deinceps fidem christianam, donec puer unius anni vel cubiti remaneret in terra, recepturos.“

³⁾ H. L. XXVI: 9.

heille tarjosi heidän linnoihinsa sijoittunut venäläinen varustusväki. Tarkoitus oli saada Venäläiset ryhtymään suurempaan yritykseen ja heidän avullansa kerrassaan vapautua Saksalaisten ja Tanskalaisten vihatusta vallanalaisuudesta. Senvuoksi lähtivät Sakalan vanhimmat, jotka Virolaisten vapautumisyrityksessä näyttävät esiytyneen johtavina henkilöinä, kullalla ja lahjoilla varustettuina Venäjälle kehoittamaan venäläisiä ruhtinaita julkiseen taisteluun Liivinmaan vallanpitäjiä vastaan. Venäläiset olivatkin taipuvaisia liittoutumaan Virolaisten kanssa. Ainä kaukaiseen Suzdalin ruhtinaskuntaan saakka ulottuivat kapinoitsijain välittelyt¹⁾.

Niinkuin jo mainitsimme, oli Tallinna vielä kristittyjen kässissä. Sitä rupesivat Virolaiset nyt yhteisin voimin ahdistamaan. Saarenmaan, Läänemaan, Varbolan, Järvimaan ja Virlannin asukkaat, siis kaikki Tanskan valtaan kuuluvat Virolaiset, kokoontuivat näet talvella 1222—23 Tallinnaa piirittämään. Piirityksen sanotaan kestäneen kauvan. Jos Tallinna olisi joutunut Virolaisten käsiin, olisi tanskalaisen vallan viimeinen jäännös tullut hävityksi. Hetken tärkeyden näyttävät Tanskalaiset käsittäneenkin. He ponnistivat viimeiset voimansa paikkaa puolustaakseen, mutta hätä tuli päivä päivältä suuremmaksi. Ollen perin väsyksissä ja melkein toivottomina piiritetyt saivat avukseen sekä tanskalaista että saksalaista väkeä, hyökkäsivät ulos linnasta ja pääsivät taistelussa voitolle. Virolaisten täytyi siten tappiolla lähteä tiehensä. Voittajien sanotaan saaneen melkoisen määrän karjaa, hevosia y. m. omaisuutta²⁾.

Mutta siinä olikin kaikki, mihin Tanskalaiset tällä kertaa pystyivät. Linnansa ulkopuolelle he eivät uskaltaneet lähteä kapinallisia kukistamaan. Keskinäinen eripuraisuus esti kapinan alussa Saksalaisiakin pontevammin toimimasta. Yksityiset ryöstöretket, joita eri tahoilta tehtiin, eivät paljoa merkinneet. Lätiläisten mainitaan käyneen hävittämässä Ugandin rajakylä, sikäläiset Virolaiset ryöstivät samalla tavalla lätiläisalueen läheisiä maakuntia; tekipä ritaristokin jonkun pienemmän hävitysretken Ugandiin, mutta yritys rajoittui vaan muutamien kylien hävitykseen ja polttamiseen³⁾.

¹⁾ H. L. XXVII: 3; vrt. *Hausmann*, m. p., s. 49—50.

²⁾ H. L. XXVI: 11; *Hausmann*, m. p., s. 50.

³⁾ H. L. XXVI: 12.

Ritaristo oli menettänyt suurimman osan aluettansa, kun Virolaisten eteläiset maakunnat, Sakkala ja Ugandi, olivat päässeet itsenäisiksi. Pelastaakseen asemansa ja saadakseen uhatun valtansa takaisin käsitti se tarvitsevansa muiden Liivinmaan valtanpitäjien apua, sillä kapina oli jo saanut sen muodon ja laajuuden, että se oli ainoastaan kaikkien kristittyjen yhteisillä voimilla mahdollinen kukistaa. Yhteisen vaaran uhatessa oli pakko saada sovitetuksi vanhat riitakysymykset. Vironmaan jako ritariston ja piispojen kesken joutui taas käsittelyn alaiseksi. Ja ritaristo puolelsta luovutti nyt Riian ja Viron piispoille kummallekin kolmannen osan Vironmaata, tyytyen itse samoin kolmanteen osaan. Sakkalaan ja Nurmikuntaan tekivät Saksalaiset nyt alussa vuotta 1223 yhdistetyin voimin retken, kutsuttuaan Liiviläiset ja Lätiläiset avukseen. Viljannin linnan luokse kerääntyivät kristityt, mutta Virolaiset hyökkäsivät linnastansa ja taistelivat urhoollisesti vastustajainsa kanssa. Siitä kristityt hajosivat ympäri maakunnan, hävittäen sitä, surmaten ja vangiten asukkaita, keitä vaan käsiinsä saivat. Palajoella olevan linnan luokse kokoontuttiin taas ja siinä taisteltiin vihollisten kanssa kolme päivää. Sillä välin kävi osa kristittyjen sotajoukkoa hävittämässä Nurmikuntaa. Kaikki vangitut miehet mestattiin, mutta tämänkin retken seuraukset rajoittuivat vaan maakunnan hävitykseen ja julmuuksien toimeenpanemiseen, joilla ei ollut mitään yleisempää merkitystä ¹⁾).

Tästä retkestä kävi riittävästi selville, että Liivinmaan yhdistyneetkin voimat olivat liian heikot Virolaisia kukistamaan. Siihen tarvittiin taas vierasta apua. Albert-piispa oli jo syksyllä 1222, nähtävästi ennen kapinan alkua, matkustanut Saksaan. Saatuaan siellä tiedon kotoisista suurista tapauksista koki hän, käsitteäen vaaran suuruuden, kerätä apujoukkoja. Paavi kävi taaskin asiaan käsiksi, kehoittaen kristityitä taisteluun Itämeren maakuntain pakanoita vastaan ja luvaten sinne matkustaville ristisotureille samat edut, kuin niille, jotka lähtivät puolustamaan Palestinan pyhää maata. Näin tavoin saatiin kansaa kokoon, niin että keväällä 1223 Semgallien piispan Bernhardin johdolla melkoinen ristiarmeija saapui Liivinmaalle. Se muodosti asiain tilassa käänteä ²⁾).

¹⁾ *H. L. XXVI: 13: Pabst, Chronik, s. 312.*

²⁾ *Hausmann. m. p., s. 51—52.*

Sakkalan ja Ugandin Virolaiset olivat sillä välin koonneet sotavoimansa ja tehneet julman hävitysretken Imerajoen ympäristölle ja lähiseuduille. Trikatua, Metsäpuoli, Toreida y. m. läheiset paikkakunnat joutuivat kovan hävityksen alaisiksi. Ryöstetyt kylät ja kirkot sytytettiin lopuksi palamaan. Lättiläiset ajoivat Virolaisia takaa, surmasivat heistä muutamia, muiden muassa Viljannin venäläisen päällikön, ja palasivat saaliinensa takaisin. Kun sanoma näistä hävityksistä saapui Riikaan, lähtivät ritarit saksalaisten kauppiaasten, Liiviläisten ynnä muiden seurassa Toreidaan, mutta viholliset olivat jo ehtineet vetäytyä niiltä seuduin pois. Kristityt alkoivat ajaa vihollista takaa niin nopeasti, että useat, varsinkin jalkaväki, vaivoista väsyneenä palasivat Riikaan. Toiset jatkoivat matkaa ritariston mestarin Folkvinin johdolla, heihin yhtyivät Vendenin ja Segevoidin ritarit, sen lisäksi liiviläis- ja lättiläisjoukkoja. He ajoivat Virolaisia takaa ja voittivat heidät perinpohjin ankarassa taistelussa Imerajoella. Ennen sinne tuloansa olivat Virolaiset hävittäneet Henrik Lättiläisen omaisuuden ja viljan sekä pitäneet hänen kirkkoansa tallina. Seitsemättä sataa Virolaista surmattiin, sitä paitse hukkuu paljon väkeä Imerajokeen, toisia kuoli metsissä. Suuret määrät hevosia, karjaa y. m. saalista jäi voittajien käsiin ¹⁾).

Tämä ensimmäinen voitto kiihoitti Saksalaisia uusiin yrityksiin. Heidän rohkeutensa ja luottamuksensa näyttää siitä kasvaneen. Seuraavassa heinäkuussa koottiin kristittyjen voimat uudelle retkelle. Riikalaiset, ritariston väki, Lättiläiset ja Liiviläiset kokoontuivat laivoilla, ratsahin, jalkaisin, mikä milläkin tavalla kulmien, tavalliseen lähtöpaikkaan Imerajoelle, johon kaikkiansa kertyi 8,000 miestä. Sieltä lähdettiin Viljannin linnaa piirittämään. Sinne tultuansa rakensivat kristityt „pienempiä koneita ja paterelleja“, tekivät vahvan ja korkean puisen tornin, työnsivät sen linnan kaivannon päälle, voidakseen sen suojassa altapäin kaivaa varustusta. Virolaiset häiritsivät piirittäjien työtä, taistellen useita päiviä heidän kanssansa ritareilta anastamillansa jousilla ja rakentamillansa heittokoneilla ynnä muilla aseilla. Ankaraa taistelua kesti 15 päivää. Linnassa oli ihmisiä ja eläimiä tungokseen saakka, kaatuneiden ruumiit jäivät hautaamatta ja niistä syntyi ankara rutto. Tautien, kuumuuden, nälän ja janon näännyttäminä täytyi Virolaisten, kun linna jo toistamiseen oli sytytetty tuleen,

¹⁾ H. L. XXVII: 1.

15 p. elokuuta antautua. He saivat vapaasti hajautua kyliinsä, luvattuansa ottaa kristinuskon, siinä pysyä ja antaa rikoksistansa Saksalaisille hyvitystä, mutta linnassa olevat Venäläiset hirtettiin kaikki linnan edustalle peloittavaksi esimerkiksi muille Venäläisille. Kun rauha siten oli tehty, asettuivat kristityt linnaan ja jakoivat keskenänsä kapinallisten kaiken omaisuuden. — Pohjoisempana Palajoen varrella olevan linnan saivat Saksalaiset myös samalla retkellä haltuunsa vähällä vaivalla. Masentuneina Viljantilaisten kohdalosta antautuivat sen puolustajat piirittäjien armoille, saivat hekin säilyttää henkensä, mutta menettivät linnaan kootun karjan, jossa mainitaan härkiä, lampaita, hevosia, sekä kaiken muun omaisuutensa ¹⁾).

Vasta nyt, kun Sakkala kristittyjen yhteisillä voimilla oli kukistettu ja siten mannermaan Virolaisten vastustusvoima melkoisessa määrässä heikontunut, saapui Liivinmaalle se venäläinen apujoukko, jota pyytämään Virolaiset kapinan alussa olivat lähettäneet lähetystön. Suzdalin ruhtinas Jurij, mahtavin Venäjän tämänaikaista ruhtinaista, lähetti kapinallisten avuksi veljensä Jaroslavin lukuisan sotajoukon kanssa; häneen yhdistyivät Novgorodilaiset ja Pihkovan ruhtinas Vladimir väkensä kanssa, joten karttui kaikkiansa 20,000 miestä. Ne tulivat syyskuussa 1223 Tarton seuduille. Tarton Virolaiset lähettivät Venäläisille suuria lahjoja ja jättivät heidän käsiinsä ne ritarit ja muut Saksalaiset, jotka olivat vankeina Tartossa. Myöskin antoivat he auttajillensa hevosia ja aseita. Venäläiset miehittivät Tarton ja Ottepään linnat. Heidän tarkoituksensa oli, sanoo Henrik, saada Ugandi ja koko Vironmaa pysyväisesti valtaansa. Venäläisten pyyteet eivät siten tarkoittaneet varsinaisesti Virolaisten avustamista, vaan he pyrkivät levittämään valtaansa Vironmaahan ja siten hankkimaan tunnustusta sille oikeudellensa, jonka he pakanuuden aikaisten valloitusretkiensä nojalla muka väittivät itsellään tähän maahan olevan. Yhdessä Ugandilaisten kanssa hyökkäsivät he Liivinmaalle Puidiseen, joka paikka oli jossakin Virtsjärven seuduilla. Siellä olivat Saarenmaalaiset heitä vastassa. Heissä kyti vanha vihansa Tanskalaisia vastaan ja he kehoittivat Venäläisiä ensin valloittamaan Tallinnan. Sen tehtyänsä voisivat he helpommin ahdistaa Liivinmaata. Myöskin tiesivät Saarenmaalaiset kertoa, että Riiassa oli paljon ristisotureita, valmiina torjumaan Venäläisten ja Virolaisten hyökkäyk-

¹⁾ *H. L.* XXVII: 2.

siä. Venäläisten johtavat miehet seurasivatkin tätä neuvoa, ja siten poistui se suuri vaara, joka uhkasi Saksalaisten valtaa, jos tämä mahtava sotavoima olisi samonnut eteläänpäin. Sen sijaan marssi nyt venäläinen sotajoukko Liivinmaalta Sakkalaan. Tämä maakunta joutui ankaran hävityksen alaiseksi, kun Venäläiset näkivät, että maakunta oli jo Saksalaisten vallassa, ja saivat tietää, että heidän kansalaisiansa oli hirtetty Viljannissa. Ne Virolaiset, jotka entisistä taisteluista olivat jääneet henkiin ja säilyneet ruhtolta, saavutti nyt surma; toiset pelastuivat pakenemalla erämaihin. Sieltä marssivat Venäläiset pohjoisemmaksi, kutsuivat avukseen Järvimaan, Virlannin, Varbolan ja Saarenmaan asukkaat ja ryhtyivät piirittämään Tallinnaa. Piiritystä kesti neljä viikkoa. Venäläiset ja Virolaiset ahdistivat Tanskalaisten linnaa piirityskoneilla, joiden mallin he olivat Saksalaisilta oppineet, mutta ei yritykseen sittenkään onnistunut. Piirittäjien täytyi tyhjin toimin palata takaisin, saamatta muuta aikaan, kuin maakunnan hävityksen. Myöhäistä vuodenaikaa lukuunottamatta vaikuttivat piirityksen lakkauttamiseen ehkä rahatkin. Ainakin mainitsevat venäläiset aikakirjat, että piirittäjät retkellään saivat paljon kultaakin ¹⁾.

Suurin sotajoukko, mikä Liivinmaalla vielä oli liikkunut, oli siten tyhjin toimin maasta poistunut. Ainoastaan Ugandi jäi Venäläisten valtaan. Sen säilyttämisestä ja varustamisesta pitivät he erityistä huolta. Vielä samana vuonna lähettivät näet Novgorodilaiset kristittyjen murhaajana Kokenhusenissa v. 1208 edellisestä tunnetun Vjačkon Vironmaalle, antaen hänelle rahaa ja 200 miestä. Hänelle lupasivat he Tarton herruuden sekä muutkin Viron maakunnat, jotka hän saisi haltuunsa. Tarton Virolaiset ottivat tämän venäläisen herran ilolla vastaan, ja lähiseudulta mak-

¹⁾ *H. L. XXVII: 3.* — Venäläiset lähteet tietävät kertoa, että Jaroslav teki „koko maakunnan kanssa“ retken Kolyvaniin (Tallinnaan), kävi sotaa koko eudilaista maata vastaan, toi mukanaan epälukuisen määrän vankeja, ei valloittanut kaupunkia, mutta sai sen sijaan paljon kultaa. *Нов. I Л., v. 6731 (s. 214):* „Приде князь Ярославъ отъ брата, и иде съ всею областію въ Колываню, и новоева всю землю Чюдскую, а полона приведе бешисла, иъ города не взяша, злата много взяша, и придоша вси съдрави.“ *Vrt. Тр. Л., v. 6731, Востр. Л., v. 6730 (Полн. собр. Р. Л. I: 216, VII: 129); Akiander (Suomi 1848, s. 44); Bonnell, Chronogr., s. 41, Comment., s. 59 seur.; Pabst, Chronik., s. 239; Hausmann, Das Ringen, s. 53—54; фонъ Кейслеръ, Окончаніе первоначальнаго русскаго владычества, s. 68 seur.*

settiin hänelle veroa. Se tapahtui pakostakin, sillä jos ei veroa hyvällä maksettu, sanotaan Vjačkon lähettäneen sotajoukkonsa ryöstämään ympäristön virolaisalueita Sakkalaan, Järvimaalle ja Virilantiin saakka. Sillä tavalla teki tämä venäläinen ylimys Liivimaalaisille paljon vahinkoa ¹⁾).

Sillä välin oli ritaristo ennen Vjačkon tuloa koettanut vähillä voimilla saada haltuunsa Tarton linnan, mutta se ei onnistunut. Sikäläisten Virolaisten kanssa kesti taistelua viisi päivää, mutta koko yrityksestä ei muuta seurannut kuin maakunnan hävitys. Järvimaalle tekivät ritarit samana syksynä myös ryöstöretken rangaistuksensa sen asukkaita siitä, että ne Tanskalaisia vastaan taistellen olivat kristittyjen vihollisiin liittyneet. Ritariston tarkoitus tällä, niinkuin seuraavillakin retkillä, oli nähtävästi se, että se tahtoi yksin saada haltuunsa ne Vironmaan alueet, jotka ennen olivat Tanskalaisten valtaan kuuluneet. Murhasta ja hävityksestä säikähtyneet Järvimaan asukkaat kokoontuivat vihdoin hävittäjien luokse sekä lupasivat pysyä Saksalaisille ja kristityille uskollisina. Sen jälkeen ritaristo palasi takaisin ²⁾).

Vielä samana vuonna tekivät Saksalaiset isomman onnellisen retken Virolaisten maahan. Joulujuhlan jälkeen 1223 lähtivät nimittäin Riikalaiset yhdessä ritariston, Liiviläisten ja Lättiläisten kanssa liikkeelle, kokoontuen Astijärvelle. Ensin ajottiin käydä Tarttoa ahdistamaan, mutta päätös muutettiin, ja kokoontunut sota-voima lähti pohjoiseenpäin auttamaan Tanskalaisia, jotka jo kauvan olivat olleet kovassa hädässä ympäristön Virolaisten ahdistamina. Nähtävästi vaikutti tähänkin päätökseen ritariston mielihalu saada haltuunsa entisiä tanskalaisia Vironmaan osia, sillä siten saattoi ritaristo valloittajan oikeudella vaatia niitä myöhemminkin omikseen. Saksalainen sotajoukko saapui Harjunmaalle ja ryhtyi siellä piirittämään Lonen linnaa. Saksalaiset rakensivat heitto- ja muita piirityskoneita sekä vahvan puisen tornin, jonka he kuljettivat linnan lähelle, voidakseen sen suojassa kaivaa varustuksen perustuksia ja helpommin ahdistaa ylhäällä olevaa vihollista. Jousimiehet ja heittokoneiden hoitajat surmasivat useita linnan puolustajia, monet niistä kuolivat paitse sitä ruttoon. Alta-päin kaivettiin linnaa, niin että koko varustus oli jo putoamaisillaan alas. Tanskalaisetkin tulivat piirittäjiä avuksi ja kaksiviik-

¹⁾ H. L. XXVII: 5.

²⁾ H. L. XXVII: 4.

koisen piirityksen jälkeen täytyi linnalaisten antautua. Linna poltettiin, kaikki Virolaisten omaisuus, jonka joukossa mainitaan olleen hevosia, karjaa, vaatteita ja rahaa, joutui Saksalaisten saaliiksi, vangitut ihmiset jätettiin Tanskalaisille ja he saivat palata kyliinsä takaisin. Vähällä vaivalla saivat Saksalaiset myöskin haltuunsa seudun kolme pienempää linnaa. Maakunnan asukkaat lähettivät heille veroa ja paljon „vaippoja“¹⁾. Järvimaan ja Vir-lannin asukkaat, joita Saksalaiset samalla retkellä aikoivat ahdistaa sodalla, tekivät myöskin rauhan, antoivat panttivankeja ja lupasivat olla kristinuskoa häpäisemättä. Tanskalaiset, kertoo kronikankirjoittaja, rupesivat heitä yhä kovemmin vainoomaan ja sodalla ahdistamaan, kun he olivat Saksalaisten valtaan taipuneet²⁾.

Saksalaiset, etenkin ritaristo, olivat siten ottaneet haltuunsa suurimman osan vanhoja tanskalaisia alueita. Saksalaisilla voimilla oli nämät maat jälleen kuulijaisuuteen saatettu, eivätkä voittajat taipuneet antamaan maan entisille omistajille muuta kuin Harjunmaan ja Tallinnan. Tanskalaiset eivät pystyneet asevoimalla oikeuksiansa puolustamaan, sillä tähän aikaan oli Tanskan valtakuntaa kohdannut onnettomuus, joka kerrassaan murti sen lyhytaikaisen mahtavuuden. Valdemar Seier joutui näet vankeuteen 7 p. toukok. 1223, eikä valtakunnassa ollut ketään, joka olisi voinut hänen sijansa täyttää.

Tanskan Itämerenvalta kukistui silloin, ja Vironkin tanskalaiseen alueeseen vaikutti kuningasta kohdannut onnettomuus varsin tuntuvasti. Tallinnalaiset jäivät oman onnensa nojaan. Heidän olisi pitänyt kukistaa uppiniskainen ympäristön väestö, jonka asuma maa-ala oli melkein yhtä suuri, kuin Tanskan niemimaa. Siihen olisi ollut paljon sotavoimia tarves, mutta niitä ei ollut saatavissa. Valdemar itse oli tosin suurella menestyksellä perustanut valtansa Virossa, mutta sitä ylläpitääkseen oli hän koettanut säästää niin paljon kuin mahdollista kotimaansa voimia. Hän käytti näet tähän tarkoitukseen melkein yksinomaan saksalaista väkeä. Voidakseen käyttää Liivinmaan saksalaisia voimia omiin tarkoituksiinsa oli hän koettanut synnyttää eripuraisuutta sikäläisten Saksalaisten keskuudessa. Sitä tarkoitti myös hänen Saaren-

¹⁾ „Et tradiderunt se tria illa castra adiacentia in manus Rigen-sium, mittentes eis tributa et waypas quam plures in eadem expeditione.“

²⁾ *H. L.* XXVII: 6.

maalla tekemänsä sovinto Saksalaisten kanssa, Lyybekin sataman sulkeminen y. m. Kun kuningas joutui vangiksi, tuli valtakunnan heikkous selvästi ilmi. Tanska ei pystynyt edes torjumaan lähimpiäkään vihollisiaan, saati vastustamaan Itämeren maakuntain kaukaisia kilpailijoita. Kaiken tämän lisäksi tuli vielä Virolaisten kapina, Venäläisten tekemät hävitysretket ja ritariston maan-anastukset itse Vironmaalla. Tanskalainen siirtokunta oli siten huutavassa hädässä. Lyybekin satama oli taas vapaa, ja Saksalaiset, etenkin ritaristo, uhkasivat rajoittaa kilpailijainsa alueen niin pieneksi, kuin mahdollista, kentiesi kerrassaan karkoittaa heidät maasta.

Tanskan kuninkaan valta oli siten murrettu ja Tanskalaisten vaikutus Vironmaalla vallan vähäiseksi supistunut. Liivinmaan saksalaiset mahtimiehet jakoivat nyt Viron valloitetut maakunnat sekä Tanskalaisten kanssa että keskenänsä voidakseen yhteisin voimin tehokkaammin kukistaa vastustajansa niissä maan osissa, jotka viime kapinan johdosta vielä olivat itsenäisiä. Tässä jaossa annettiin Räävelin ja Harjunmaan maakunnat Tanskalaisille. Ugandi ja Sakkala tuli Viron saksalaisen piispan Hermannin osaksi. Hän oli vihdoon keväällä 1224, Valdemarin jouduttua vankeuteen, päässyt koteutumaan Saksasta Liivinmaalle. Sakkalan jätti hän lääninä ritaristolle. Järvimaan ja Virlannin suhteen ei mitään varmaa päätöstä tehty. Läänemaa „seitsemän kihlakunnan kanssa“ määrättiin Riian hiippakunnalle. Sikäläisten Virolaisten sanotaan olleen iloisissaan siitä, että he pääsivät Riian hiippakunnan yhteyteen, ja suorittaneen kahden vuoden verot, jotka olivat jääneet maksamatta Tanskalaisten kanssa käytyjen taistelujen aikana. Tämän jaon kautta oli ritariston täytynyt paljon vähentää vaatimuksiaan. Se oli ennen koettanut saada haltuunsa suurimman osan Vironmaata, nyt joutui sen käsiin ainoastaan Sakkala, sekin Viron piispan Hermannin myöntämänä läänityksenä¹⁾.

Tällä tavalla sovinnon tehtyään Liivinmaalaiset nyt yhteisin voimin ryhtyivät Ugandin Virolaisia kukistamaan. Herman-piispa asetui vastaiseksi Ottepähän, jonka väestön Henrik sanoo mielellään taipuneen hänen valtaansa. Mutta Vjačko hallitsi yhä Tartossa, ahdistuen siitä seudun Virolaisten kanssa koko ympäristöä. Lättiläiset, Liiviläiset ja ritaristokin tekivät keväällä 1224 joitakin

¹⁾ *Hausmann*, Das Ringen, s. 56 seur.; *H. L.* XXVIII: 2; *Livl. U. B.* 1: 61—64.

yrityksiä valloittaaksensa mainitun linnan, mutta ne eivät onnistuneet ¹⁾. Piispat kokivat lähettää sanansaattajia venäläiselle ruhtinaalle, pyytäen häntä erkanemaan kapinallisista Virolaisista. Mutta Vjačko väitti saaneensa Novgorodilaisilta Tarton ja sen lähiseudut ikuiseksi omaisuudeksi vapauttaakseen ne Saksalaisten vallasta, eikä kehoitusta noudattanut. Hänen suojaansa kokoontuivat kaikenlaiset rikokselliset ja kirkon vastustajat Sakkalasta ynnä muista läheisistä maakunnista. Tartto oli Vironmaan linnoista tähän aikaan vankin ja parahiten varustettu, ritarit aikansa olivat panneet sen hyvään kuntoon, koonneet sinne jousia ynnä muita aseita, jotka kapinoitsijat olivat ryöstäneet. Vjačkolla oli linnassa apuna venäläistäkin sotaväkeä. Hänen miehensä varustautuivat paraimmalla tavalla, rakennellen kaikenlaisia puolustuskoneita, Saksalaisten hyökkäyksiä kestäämään ²⁾.

Viron heikko kirkko oli siten sangen arveluttavassa tilassa. Sitä auttaaksensa kutsui Albert-piispa ritariston jäsenet, ulkomaiset kauppiaat ja Riian porvarit sekä kaikki Liiviläiset ja Lättiläiset kesällä 1224 aseisiin Ugandilaisia vastaan. Iso sotajoukko koontui siten Rastijärvelle ³⁾. Hengellisillä juhlamenoilla rohkaistiin siinä mielet edessä olevaan vaikeaan tehtävään, ja paras osa sotaväkeä lähetettiin edeltäkäsinkin Tarttoon. Se saapui sinne seuraavana päivänä. Osa väkeä ryhtyi heti linnaa piirittämään, toiset kulkivat ympäri maakuntaa ryöstöretkillä aina Virlannissa saakka, kooten ympäristöstä kolmen päivän kuluessa lampaita, härkiä ynnä muuta, mitä sotajoukko tarvitsi. Piispat Albert ja Herman taas saapuivat saksalaisen pääjoukon kanssa Tarton edustalle 15 p. elokuuta, eli samana päivänä, jolloin Viljannin linna edellisenä vuonna oli valloitettu.

Piirittäjät asettivat telttansa linnan ympärillä oleville kentille sekä ryhtyivät heti rakentamaan heittokoneita ja muita pienempiä piirityskapineita. Isoista puista laativat he taidokkaasti puisen tornin, joka oli yhtä korkea kuin itse linnakin ja saatettiin siirtää tarpeen vaatiessa vallia likemmäksi. Tähän työhön kului kahdeksan päivää. Torni kuljetettiin vallihaudan päälle, ja puolet

¹⁾ H. L. XXVIII: 1.

²⁾ H. L. XXVIII: 3.

³⁾ Rastigerwe tarkoittaa luultavasti pientä Restjärw nimistä järveä Valkan kaupungin ja Karrolan kirkon välillä Emäjoen eteläpuolella. *Pabst, Chronik*, s. 224.

sotajoukosta komennettiin vallin alustaa kaivamaan. Työ edistyi niin nopeasti, että jo seuraavana päivänä iso osa vallia vyöryi kaivantoon. Sitten siirrettiin torni likemmäksi itse linnaa. Vjačkon puheille lähetettiin lähetystö, hänelle ja hänen väällensä luvattiin vapaa lähtö linnasta sekä oikeus kuljettaa pois kaikki heidän omaisuutensa, jos hän Virolaisten liitosta luopuisi. Mutta Vjačko odotti apua Novgorodista eikä senvuoksi antaumiseen suostunut. Venäläisiä kuljeskelikin ympäristöllä maata hävittämässä. Osa kristittyä sotavoimaa lähti heitä ahdistamaan, mutta ei tavannut vihollista linnan lähistöllä. Kaikenlaisilla piirityskoneilla ahdistettiin linnassa olevia yötä päivää, jousimiehet surmasivat heitä ja heittokoneilla syydettiin tulikuumia rautakappaleita ja kiviä linnaan. Paljon sanoo kronikankirjoittaja piiritettyjen hämmästyneen, kun näkivät, että muutamat piirittäjistä valmistivat iilimadon ja sianpään muotoisiin rautavarustuksiin päättyviä ryntökoneita ¹⁾, toiset kasasivat linnan ympärille puita, joita taas toiset vuorotansa sytyttivät palamaan. Piiritettykin rakentelivat paterelleja ja muita ampumakoneita, käyttivät jousia ja muita aseita piirittäjiä vastaan. Levähtämättä kaivettiin varustuksen perustuksia ja torni siirtyi linnaa yhä lähemmäksi. Useita vuorokausia taisteltiin tällä tavalla taukoamatta. „Väsyneille ei suotu mitään lepoa. Päivin taisteltiin, öisin soiteltiin ja huudettiin.“ Liiviläiset ja Lätiläiset viettivät yönsä nukkumatta, huutaen ja lyöden miekkoja ja kilpiä yhteen, Saksalaiset päryyttäen rumpuja ja huiluja sekä muita soittokoneita soitellen, Venäläiset huutaen ja käyttäen omia koneitansa ²⁾).

Rukoushetkenä kokoontuivat Saksalaiset yhteen ja päättivät surmata kaikki linnassa olevat, arvellen että Virolaisille ennen linnojen valloituksissa suotu vapaus sekä se, että heidän henkensä oli säästetty, oli kiihoittanut heitä vaan kovempaan vastarintaan. Sille, joka ensiksi tunkeutuisi linnaan, luvattiin palkinnoksi paljon kunniaa, paitse sitä paras hevonen ja arvoltansa korkein vanki, mikä linnasta saataisiin. Vjačko päätettiin kuitenkin hirttää „korkeimpaan oksaan“. Tämä päätös vahvistettiin Pyhän Neitsyen

¹⁾ — — „instrumenta, que ericios et porcos vocant, preparant“ — —.

²⁾ „Nulla requies conceditur fessis, diebus pugnans, noctibus ludos et clamores exercent. Lyvones cum Letthis concussione gladiatorum cum clypeis conclamantes; Theuthonici in tympanis et fistulis et ceteris instrumentis musicis, Rutheni cum suis instrumentis et clamoribus noctes omnes insomnes ducunt.“

kautta vannotulla valalla. Seuraavana aamuna käytiin pyhän messun jälkeen piiritystyöhön käsiksi uusilla voimilla. „Puita kasaetaan kokoon, mutta kaikki työ on turha sentähden, että jumalallisen koston aika ei ollut vielä tullut. Yhdeksännellä hetkellä sytyttävät Virolaiset linnassa isoja tulia, tekevät laajan aukon varustukseen, josta he laskevat liukumaan alas tulirovioilla täytettyjä rattaita ja ohjaavat niitä tornia kohden, syytäen puukasoja sen päälle. Mutta urhoolliset aseilla varustetut kristityt hajoittavat tulen, särkevät rattaat, sammuttavat liekkien uhkaavan tuhon ja puolustavat torniansa. Sillä välin sotajoukosta toiset kantaen puita sytyttävät sillan tuleen, niitä vastaan syöksevät kaikki Venäläiset portille.“ Albert-piispan veli Johannes, „pitäen tulta kädessään, alkoi ensin nousta vallille“. Hän ja hänen palvelijansa pääsivät ensiksi vallin päälle. Muu sotajoukko seurasi viipymättä näitä kahta. „Toinen auttoi toistansa vallin yli linnaan, toiset hyökkäsivät sisälle aukon kautta, josta linnalaiset olivat laskeneet tulisia rattaita, edelliset valmistivat sijaa jälkeensä tuleville, miekoilla ja keihäillä karkoittaen Virolaiset vallilta. Sittenkun useat Saksalaiset jo olivat linnaan tulleet, saapuivat sinne myöskin Lätiläiset ja Liiviläisistä muutamat. Ja heti alkoivat he surmata kansaa, sekä miehiä että naisiakin, eivätkä heitä säästäneet, kunnekkahottivat surmattujen lukumäärän tuhanteen saakka. Venäläiset, puolustauduttuaan mitä kauvimmin, pakenivat vihdoin voitettuihin ylhäältä vallilta linnan sisälle; sieltä heidät tuotiin ulos ja surmattiin yhdessä ruhtinaansa kanssa noin 200. Sotajoukosta yksi osa ympäröi linnan joka taholla sallimatta kenenkään paeta. Ne jotka linnan sisältä saattoivat päästä pakoon, joutuivat niiden käsiin, jotka olivat ulkopuolella.“ Kaikista linnassa olevista miehistä jäi siten jäljelle elävänä yksi ainoa, Suzdalin suuriruhtinaan vasalli. Hän sai myöhemmin ritaristolta hyvän hevosen voidakseen viedä Venäjälle sanan tästä tapahtumasta. Voittonsa johdosta kristityt viettivät juhlan. Sitten ottivat he voitettujen kaiken omaisuuden, tekivät elossa olevat vaimot ja lapset vangiksi ja sytyttivät lähtiessään koko linnan tuleen. Novgorodin Venäläiset yrittivät isolla sotavoimalla Pihkovan kautta tulemaan piiritettyjen avuksi, mutta saivat tyhjin toimin palata takaisin, kun linna jo oli valloitettu ja sen puolustajat surmatut ¹⁾.

¹⁾ *H. L. XXVIII: 5—6.* — Venäläiset lähteet mainitsevat myöskin lyhyesti Tarton valloituksen ja Vjačkon surman; vrt. *Hos. I II, 6732* (s. 214).

Syyskuussa 1224 oli Virolaisten kapina siten kukistettu kaikissa maan ääriissä. Maahan palasi pitkällisen verisen sodan jälkeen rauha, ja valloittajat saattoivat nyt alkuasukasten vastustusta pelkäämättä mielensä mukaan ruveta maan oloja järjestämään ja keskenänsä saaliista jakoa tekemään. Virolaisten viimeisen epätoivon yritys menetetyn vapauden takaisin saamiseksi oli turhaan rauvennut huolimatta siitä, että kaikki heimot tällä kertaa olivat yksissä tuumin toimineet.

Tarton valloitus vaikutti masentavasti Virolaisiin ja muihinkin ympäristön kansoihin. Saarenmaalaiset vapauttivat Albertin veljen Teodorikin, joka kapinan alussa v. 1222 oli heidän käsiinsä joutunut, ja lähettivät hänet Liivinmaalle. Läänemaan Virolaiset, jotka ennen Tarton valloitusta tehdyssä jaossa olivat Riian hiippakuntaan yhdistetyt, tulivat Riikaan ja antautuivat nyt Albertpiispan alammaisiksi sekä suorittivat kahdenkertaisen veron, joka kahtena viime vuonna oli jäänyt maksamatta. Varbolan asukkaat lähettivät myös veroa ja lahjoja Riikaan, mutta Saksalaiset, tahdon välttää enempiä rettelöitä Tanskalaisten kanssa, eivät mitään varmaa päätöstä heidän suhteensa tehneet. Sen sijaan ottivat he empimättä haltuunsa Läänemaan „seitsemän maakuntaa“, pitäen oikeutensa niihin varmana, koska ne eivät milloinkaan olleet Tanskalaisten valtaan kuuluneet. Järvimaan ja Virlannin asukkaat, saatuansa sanoman Tarton valloituksesta, lähettivät niinikään hevosia ja muita lahjoja Riian Saksalaisille ¹⁾.

Herman-piispa lähti talvella 1224 usein ritarien kanssa hiippakuntaansa Ugandiin ja rupesi siellä Ottepään linnaa rakentamaan. Siihen hän sijoitti ritareita ja antoi neljälle heistä lääniksi yhden kyläkunnan itsekullekin ²⁾. Muitakin Saksalaisia sijoitti piispa „hyvin useita“ linnaan puolustamaan sitä pakanoita vastaan ja opettamaan Virolaisille kristinuskoa. Virolaiset itse, ollen vielä epäluulonalaisia alammaisia, eivät saaneet linnassa asua. Pappeja kutsui Herman myös hiippakuntaansa, määräsi heille pitäjät sekä antoi viljaa ja peltuja palkaksi. Virolaiset suostuivat piispan kehoituksesta vuosittain maksamaan kymmenykset. Samoin täytyi pappien ja maallisten läänitysmiesten sitoutua suoritamaan piispalle veroa ja muuten uskollisesti täyttämään „sitou-

¹⁾ *H L. XXVIII: 7.*

²⁾ „— donans unicuique eorum provinciam, id est kylegundam unam, in feudo.“

muksensa“, joihin luultavasti kuului sotaväen asettaminen maakunnan esimiehen käskystä. Veljensä Rotmarin nimitti Herman hiippakuntansa tuomioprovastiksi, määräsi hänelle 24 kylää sekä „riittävästi tuloja ja pelloja“. Piispan istuimeksi tuli Tartto. Paikkakunnan vasta rakennettava kirkko — sama, jonka muhkeat jäännökset vielä kohoavat Tarton mäellä — tehtiin tuomiokirkoksi ¹⁾).

Ritariston jäsenet taas panivat toimeen uuden järjestyksen Sakkalassa, jonka he edellisen mukaan olivat Herman-piispalta läänitykseksi saaneet. Maakunnan pääpaikkana pysyi vast'edeskin Viljannin linna, johonka ritarit nyt sijoittuivat, ryhtyen sitä varustamaan ja miehittämään. Heidänkin sanotaan asettaneen pappeja pitäjiin, määränneen heille maa-alueita ja tuloja sekä ottaneen Virolaisilta kymmenykset. Joka suhteessa sanoo Henrik heidän myös ottaneen korvausta Sakkalan ja Ugandin asukkailta kapinan aikana kärsimistänsä vahingoista. Vaigan maakunnan he myös jakoivat Herman-piispan kanssa. Puoli siitä tuli kuulumaan Ugandiin, toinen puoli taas Nurmikunnan ja Mocha-maakunnan kanssa ritaristolle ²⁾).

Myöskin Novgorodin ja Pihkovan Venäläisten lähettiläitä tuli Riikaan nähtävästi vuoden 1225:n alussa rauhaa pyytämään. Riikalaiset suostuivatkin pyyntöön ja myönsivät Venäläisille heidän vanhan oikeutensa periä veroa Tolovan lättiläisalueelta, jonka asukkaat Venäläiset alkujaan olivat kastaneetkin. Mainitun seudun Lättiläiset, jotka kuuluivat Riian hiippakuntaan, jakoi Albert ritariston kanssa, ottaen niistä itse kaksi kolmatta osaa, yksi kolmas osa jäi ritareille ³⁾).

Siten palasi pitkällisen sotatilan jälkeen Liivinmaalle joksikin aikaa ulkonainen rauha ja järjestys. Mitenkä uudet olot aikalaisten mieliin vaikuttivat, näkyy parahiten siitä kuvauksesta, joka niistä Henrik Lättiläisen kronikassa on meille säilynyt. Hurskas pappi arvosteli asioita valloittajien kannalta, eikä hänen voitonriemuansa häirinnyt se tosiasia, että kokonaisten kansojen vapaus oli ainaiseksi hävinnyt siihen uuteen asiain tilaan, jota hän jälkimaailmalle kuvasi ja jonka perustamiseen hän itse oli ottanut osaa. Hänen useilla raamatunlauseilla kaunistetut sanansa sattuvat näin:

¹⁾ H. L. XXVIII: 8; *Pabst, Chronik*, s. 337—38.

²⁾ H. L. XXVIII: 9; vrt. *Livl. U. B.* I: 62.

³⁾ H. L. XXVIII: 9; *Pabst, Chronik*, s. 339; *Livl. U. B.* I: 70.

„Kun oli valloitettu Tarton linna, kaikista vahvin, sekä kaikki Virolaiset ja Venäläiset ruhtinaansa kanssa surmattu, jou-
tuivat naapurimaat ja kaikki kansat, jotka ympäristöllä asuivat, Riikalaisten ja Saksalaisten vuoksi suureen pelkoon. He lähetti-
vät kaikki lähettiläitä ja lahjoja Riikaan, sekä Venäläiset että Läänemaan Virolaiset ja Saarenmaalaiset, Semgallit ja Kuurilaiset, ja myöskin Liettualaiset, etsien rauhaa ja ystävyyttä, sillä he pel-
käsivät, että Saksalaiset tekisivät heille samaa, kuin olivat Tart-
tolaisille tehneet. Ja Riikalaiset ottivat heidät vastaan ja soivat rauhan kaikille, jotka sitä heiltä pyysivät, ja maa oli levossa hei-
dän kasvojensa edessä. Virolaiset kävivät ulos linnoistansa, ra-
kensivat uudestaan poltetut kylänsä ja kirkkonsa, samoin lähtivät Liiviläiset ja Lättiläiset metsissä olevista lymypaikoistansa, joissa he sotien aikana jo sangen monet vuodet olivat piileskelleet, itse-
kukin koteutui kyläänsä ja viljelysmaillensa ja he kyntivät ja kyl-
vivät kaikessa rauhassa, jota eivät olleet nauttineet neljäänkymme-
neen vuoteen senvuoksi, että Liettualaiset ja muut kansat sekä ennen Jumalansanan saarnaamista Liivinmaalla että pakanain kasta-
misen jälkeen eivät milloinkaan olleet suoneet heille rauhaa ja turvallisuu-
tta. Nyt he saivat levätä rauhassa, iloiten pelloillansa ja töissäänsä, eikä kenkään heitä peloittanut. Ja perehdyttyänsä enemmän kristinuskoon tunnustivat he Jesuksen Kristuksen Juma-
lan pojaksi, joka onnettomien sotien, paljon verenvuodatuksen ja onnettomuutten jälkeen on armahtanut kansansa tähteitä, suoden sille rauhaa ja turvallisuu-
tta. Ja kaikki kansa lepäsi Herran suojassa, ylistäen Häntä, joka on ylistettävä ijankaikkisesti ¹⁾).

Henrik Lättiläisen kertomuksesta päättäen Liivinmaan olot siten näyttivät hyviltä ja onnellista tulevaisuutta lupaavilta. Uusia häiriöitä oli kuitenkin tulossa, vaikka ne juuri sillä hetkellä eivät selvästi näyttäyneet. Kaikkialla oli vaarallinen kapina saatu kukistetuksi, ja valloittajat olivat jotenkuten sopineet myös kukistetun alan jakamisesta. Tanskalaisten hallussa oli ainoastaan Tal-
linna ja Harjunmaa, Albert-piispa oli ainakin väliaikaisesti otta-
nut haltuunsa Läänemaan, Viron piispa Herman hallitsi Ugandia ja järjesteli sikäläiset olot, ritariston varsinaisena alana oli Sak-
kala, sen lisäksi sillä oli omasta mielestään valloittajan oikeus nii-
hin maakuntiin, jotka ennen Virolaisten viime kapinaa olivat ol-

¹⁾ H. L. XXIX: 1.

leet Tanskalaisten vallassa. Kuitenkin pyrkivät Tanskalaiset yhä eteenkinpäin saamaan näitä alueita haltuunsa. Ja siitä seurasi ennen pitkää uusia selkkauksia.

Sekä vallanpitäjien keskinäisissä riitakysymyksissä että heidän ja valloitetujen välisissä suhteissa oli vielä olemassa monta selvittämätöntä seikkaa, jotka ainoastaan ulkonaisen korkeimman vallan välityksellä lopullisesti olivat ratkaistavissa. Käsittäen, ettei hän itse eikä mikään muukaan kotimainen mahti voisi moninaisia sekavia riidanaiheita maasta poistaa, kääntyi Albert paavinistuinten puoleen, pyytäen sitä riitojen ratkaisijaksi. Jo Tarton valloittamisen vuonna (1224) hän nimittäin tässä tarkoituksessa lähetti erään Mauritius nimisen papin Roomaan pyytämään Liivinmaalle erityistä paavillista lähettilästä, joka jonkun aikaa maassa oleskellessen ja siten riitakysymyksiin ja oloihin perehtyen voisi niissä välittäjänä esiytyä. Silloinen paavi Honorius III suostuikin tähän pyyntöön ja nimitti 31 p. jouluk. 1224 paavilliseksi legaatiksi eli lähettilääksi Liivinmaalle ja muihin lähimaihin kanslerinsa Modenan piispan Vilhelmin, jolla Itä- ja Pohjois-Euroopan kirkollisten olojen järjestämisessä on suuret ansiot¹⁾. Kesän alussa 1225 saapui hän seuralaisinensa Liivinmaalle ja osotti siellä olonsa aikana monipuolista tarmokasta tointa. Henrik Lättiläisen kertomuksen ja muiden lähteiden mukaan mainitsemme tässä pääkohdat tämän italialaisen miehen laajalle ulottuvasta vaikutuksesta Itämeren maakunnissa.

Ensin oleskeli Vilhelm jonkun aikaa Riiassa, saarnasi usein kokoontuneille Liiviläisille ja muulle kansalle, joka keräytyi häntä kuulemaan. Paremmiin oppiaksensa tuntemaan maan oloja hän sitten Albert-piispan ynnä muiden etevien seuralaisten kanssa lähti matkalle, kulkien Toreidan ja Metsäpuolen maakuntain kautta Idumeaan. Useissa paikoin Liiviläisten maassa sanotaan hänen opettaneen kansaa ja neuvoneen sille kristinuskon opinkappaleita. Virolaisten alueella seurue ensin kävi Ugandissa Ottepään linnassa. Sielläkin Vilhelm opetti Virolaisia, kehoitti heitä elämään sovinnossa saksalaisten herrainsa kanssa ja kielsi erittäin viimeksi mainittuja liiallisesti rasittamasta vasta-kääntyneitä. Ugandista matkaa jatkettiin Sakkalaan. Viljannin linnassa, joka edellisen mukaan oli ritarien hallussa ja heidän toimestansa vahvasti varustettu, kertoivat sen omistajat paavin lähettiläälle, mitä kaikkea he

¹⁾ *H. L.* XXIX: 2; *Livl. U. B.* I: 69, 72.

olivat saaneet Virolaisten uppiniskaisuuden vuoksi kärsiä. Vilhelm kutsutti nyt Virolaiset, sekä miehet että naiset, kirkkoihin, matkusti heidän luoksensa ja varoitti heitä tästälähin enää häpäisemästä kristinuskoa. Samoin kehoitti hän ritareita kohtelemaan alustalaisiansa lempeydellä sekä olemaan kohtuullisia varsinkin kymmenyksien ottamisessa, jotteivät Virolaiset liiallisen rasituksen vuoksi kristinuskosta luopuisi.

Viljannin linnaan saapui myöskin Vilhelmin puheille Tanskalaisten lähettiläitä Tallinnasta. Heidän sanotaan olleen iloissaan paavin lähettilään saapumisesta ja kertoneen hänelle, mitenkä he olivat saaneet sotia käydä ja muutenkin paljon kärsiä. Näiden kärsimysten joukossa lienevät myöskin tulleet mainituiksi ne valloitetun maan luovutukset, jotka Tanskalaisten oli täytynyt Saksalaisten hyväksi tehdä. Viljantiin tulivat saapuville myöskin Läänemaan Virolaisten edustajat. He valittivat pitkällisiä taisteluitansa Tanskalaisia ja Saarenmaalaisia vastaan. Saadaksensa turvaa näiltä vihollisiltansa he nyt tarjosivat paavin lähettiläälle maansa. Ja Vilhelm suostui tarjoukseen, ottaen paavinistuimen haltuun Läänemaan, samoin kuin myöhemmin muut riidanalaiset alueet. — Saksalasta seurue palasi takaisin Trikatuan ja Tolovan lättiläisalueiden kautta. Täälläkin mainitaan Vilhelmin kaikkialla opettaneen kansaa ja erittäin kiittäneen Vendenin Lättiläisiä siitä, että he aina olivat Saksalaisille uskollisina pysyneet ja kristinuskoa muille kansoille levittäneet. Heidän herrojansa Vendenin ritareita kehoitti hän kohtelemaan kansaa lempeästi. Samanlaisia varoituksia saivat muutkin ritarit ja Saksalaiset yleensä. Matkaltansa, jolla hän viimeksi kävi Segevoldin Liiviläisiä opettamassa ja pakanuudesta varoittamassa, palasi Vilhelm Riikaan takaisin luultavasti elokuussa 1225¹⁾.

Vilhelm oli siten maassa liikkuen koettanut sen oloihin perehtyä ja ihmisten riitaisia välejä hyvällä sovittaa. Epäkohdat ja rettelöt eivät kuitenkaan niin helposti olleet poistettavissa. Keskenänsä riitelevät Liivinmaan asukkaat, vieläpä ympäristön kansatkin, jotka ennen olivat olleet huonoissa väleissä Saksalaisten kanssa, koettivat paavin lähettilään puoleen kääntyen saada asiansa selvitettyiksi ja saattaa maan olot siten rauhalliselle kannalle. Vilhelmin Riassa olo vastakerrotulta matkalta palattuansa, vieläpä koko hänen Itämeren maakunnissa vierailunsa, muodostui jonkun-

¹⁾ *H. L.* XXIX: 3.

laiseksi oikeudenistunnoksi, jonka vaikea tehtävä oli saattaa onnelliseen loppuun sekä vallanpitäjien että yksityisten väliset moninaiset riitakysymykset. Saksalaisia, Liiviläisiä ja Lättiläisiä koontui hänen ympärilleen oikeutta etsimään ja Vilhelmin sanotaan heidän riitansa ratkaisse. Novgorodin ja muiden rajakaupunkien Venäläisetkin panivat Riikaan lähettiläitä saadaksensa vahvistetuksi Saksalaisten kanssa tekemänsä rauhan, ja tyytyväisinä palasivat hekin maahansa takaisin; näyttääpä olleen puhetta siitäkin, että Vilhelm persoonallisesti heidänkin maassaan kävisi ¹⁾). Semgallien päällikkö Vesthard tuli myös Vilhelmin kutsumuksesta Riikaan. Häntä koetti legaatti pitkällisellä puhuttelulla saada kristinuskoon kääntymään, mutta asia jäi tuonnetuksi. Lähetyssaarnaajan suostui Vesthard kuitenkin ottamaan maahansa. Kaikenlaista kansaa sanoo Henrik Lättiläinen ympäristöltä kokoontuneen paavillista legaattia katsomaan. Niiden joukossa oli edellisesti tunnettu Gersiken ruhtinas Vsevolodkin.

Vaikeampi oli Vilhelmin sovittaa riidanalaiset Vironmaan olot. Matkallaan oli hän ottanut Läänemaat, joiden omistamisesta Tanskalaiset ja Saksalaiset niin paljon olivat rettelöineet, paavinistuimen haltuun, mutta asia ei ollut sillä ratkaistu. Vironmaan tanskalaiset piispat, peläten ainaiseksi menettävänsä nämät alueet, riensivät Vilhelmin luokse Riikaan etujansa valvomaan. Mutta samaan aikaan saapuivat sinne myöskin Läänemaan Virolaisten edustajat, antautuen nyt niinkuin ennenkin paavinistuimen vallan alaisiksi, luvaten ottaa pappeja maahansa ja täyttää muut kristinuskon tuottamat velvollisuudet sillä ehdolla, että saisivat turvaa Tanskalaisia ja Saarenmaalaisia vastaan. Saarenmaalaiden edustajia mainitaan myös olleen Riassa saapuvilla. Vilhelm uudisti nyt entisen päätöksensä, otti Läänemaalaiset toistamiseen apostoolisen istuimen turviin sekä lähetti sanansaattajia sekä Tanskalaisien että Saarenmaalaiden — he näyttävät toimineen yksissä tuumin Tanskalaisten kanssa — luokse, kehoittaen heitä elämään sovussa Läänemaan Virolaisten kanssa ja noudattamaan hänen käskyjään ²⁾).

Tehtyänsä nämät säädökset Riassa lähti Vilhelm (elokuussa 1225) matkalle ylöspäin pitkin Väinäjoen vartta, käyden Holmen saarella, Ykskylässä, jossa hänen toimestaan vietettiin muistojuhla

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 95.

²⁾ *H. L.* XXIX: 4.

Meinhardin kunniaksi, Lenevardenissa, Ascheradenissa ja Kokenhusenissa. Viimeksi mainitussa paikassa opetti hän kristinuskoa Saksalaisille, Venäläisille ja Seloneille, joiden kaikkien sanotaan asuneen yhdessä, sekä varoitti täälläkin etenkin Saksalaisia sortamasta vasta-kääntyneitä ¹⁾).

Tältä matkalta palattuansa Riikaan sai Vilhelm havaita, ettei taistelu Vironmaan omistuksesta, jonka hän säädöksillään oli koettanut saada taukoamaan, niin vähällä ollut loppuun suoritettu. Korvataksensa sitä vahinkoa, jonka he Läänemaan menettämisen kautta olivat kärsineet, alkoivat Tanskalaiset oman käden oikeudella vahvistaa valtaansa muissa maakunnissa, jotka ennen olivat olleet heidän hallussaan. He miehittivät Virlannin linnat ja kokivat voimiensa mukaan turvata omistusoikeutensa siiheen maahan. Täällä heitä vastusti paitse saksalaista ritaristoa, jonka toimesta maa viimeisen kapinan aikana oli kuulijaisuuteen saatettu, myöskin seudun virolainen väestö. Maakunnan vanhimmat, pysymättä omin voimin Tanskalaisia vastustamaan, pyysivät avuksensa Ugandin saksalaisia piispanvasalleja, jotka, niinkuin edellisessä olemme kertoneet, Virolaisten kapinan jälkeen siellä olivat saaneet läänityksiä, m. m. Ottepään linnankin.

Saksalaiset noudattivatkin kehoitusta, hyökkäsivät nähtävästi Johannes v. Dolen nimisen ritarin johdolla kaikkine väkinensä syksyllä 1225 Virlantiin, miehittivät siellä olevat linnat, karkoittivat niistä Tanskalaiset sanoen, että mainittu maa oli alkujaan Saksalaisten kautta valloitettu ja siis heille kuuluva. Kun Vilhelm tästä sai tiedon, kutsui hän (talvella 1225) mainitut Saksalaiset luoksensa ja pakoitti heidät pannaan uhalla jättämään puheenalaisen maan paavinistuimen huostaan. Samoin lähetti Vilhelm lähettiläitä Tallinnaan ja pakoitti samalla uhalla Tanskalaisetkin jättämään paavillisen istuimen haltuun kaikki riidanalaiset maakunnat. Tanskalaiset lupasivatkin kuulijaisuutta ja jättivät Vilhelm lähettiläille Virlannin, Järvimaan, Harjunmaan ja Läänemaan, lähettäen vielä varmuudeksi Riikaan sinetillä varustetun luovuttamiskirjan. Nyt lähetti Vilhelm omia miehiänsä, pappeja y. m. Virlantiin, karkoitti sieltä Saksalaiset ja Tanskalaiset, ottaen siten mainitun maakunnan haltuunsa ²⁾).

¹⁾ *H. L.* XXIX: 5.

²⁾ *H. L.* XXIX: 6; *Livl. U. B.* I: 88; *Hausmann*, *Das Ringen*, s. 65—66.

Tammikuun alussa vuonna 1226 lähti Vilhelm useain hengellisten ja maallisten miesten kanssa näitä uusia alueita tarkastamaan. Matka kävi Liivinmaan ja Lättläisten alueiden kautta Sakkalaan. Levähdettyänsä Viljannissa kaksi päivää, matkusti hän Järvimaalle, opetti seudun Virolaisia, joiden sanotaan lukuisina saapuneen hänen puheilleen Karetenin kylään, ja jatkoi sieltä matkaa Virlantiin. Siellä hän opetti kansaa Agelinden linnassa ja Tarvanpäässä¹⁾. Sinne tulivat Vilhelmin kutsumuksesta Tanskalaistenkin lähettäjä, ja nyt tehtiin rauha ensin Saksalaisten ja Tanskalaisten kesken ja sitten Virolaisten kanssa kaikista maakunnista. Sieltä matkusti Vilhelm Virlannin eteläisimpään osaan, „Tabeliinin maakuntaan“ (vrt. s. 95), johon kaikki Virlannin vanhimmat kokoontuivat oppimaan kristinuskoa. Piispa otti heidät paavilliseen suojelukseseen ja määräsi heille vanhimpia ja tuomareita heidän omasta keskuudestaan. Palattuansa ensin takaisin Tarvanpäähän lähti Vilhelm Tallinnaan, jossa Tanskalaiset, Ruotsalaiset y. m. ottivat hänet ystävällisesti vastaan. Kun Vilhelm alkoi vaatia Tanskalaisilta heidän hallussaan panttivankeina olevia Virlantilaisten poikia, eivät Tanskalaiset olleet taipuvaisia niitä antamaan. Pannalla uhattuina täytyi heidän kuitenkin piispan vaatimukseen suostua, ja panttivangit lähetettiin Virlantilaisille takaisin. Varbolankin edustajat tulivat Tallinnaan, pyrkivät paavin suojelukseseen hekin, mutta joutuivat Tanskalaisten pyynnöstä muiden Harjunmaalaisten kanssa Tanskalaisten vallan alaisiksi. Mutta Läänemaa, Virlanti ja Järvimaa jäivät entisen päätöksen mukaan paavillisen istuimen haltuun. Tallinnan Virolaisia kehoitti Vilhelm elämään sovinnossa Tanskalaisten kanssa. Tallinnasta palasi hän Sakkalan kautta Riikaan, mutta lähetti pappeja, nimittäin edellisestä tunnetun Pietari Kaukovallan ja kronikankirjoittajan Henrikin, Läänemaalle asukkaita kastamaan. He kävivät Suontaan maakunnassa sekä Puenkalle ja Majanpathe (toisin Majanpata) nimisissä tuntemattomissa paikoissa, kastaen ne seudun asukkaat, jotka vielä olivat kastamatta²⁾.

Palattuansa matkaltansa Riikaan Vilhelm koki monilla uusilla säädöksillä maan oloja järjestää ja poistaa epäkohtia, joita pitkän sotatilan aikana oli kylläkin paljon karttunut. Varsinkin oli ritaristo tottunut väkivaltaisesti esiytymään sekä muita vallan-

¹⁾ Agelinde on tuntematon paikka. Vrt. *Pabst*, *Chronik*, s. 350.

²⁾ *H. L.* XXIX: 7.

pitäjiä että alustalaisiansa kohtaan, joten alkuasukasten persoonallinen vapaus varsinkin ritariston alueella jo tähän aikaan lienee ollut vaarassa. Sitä todistaa se seikka, että Vilhelm maassa liikkuessaan kaikkialla kehoitti varsinkin ritareita kohtelemaan alkuasukkaita lempeästi. Maan väestön yhä huononevan tilan etenkin riidanalaisissa maakunnissa on arveltu olleen syynä siihenkin, että hän otti nämät alueet paavinistuimen erityiseen suojelukseseen. Kirkot ja oikeudenhoito olivat myös rappiolle joutunut. Sekä maan aineellista että henkistä tilaa parantaakseen Vilhelm maaliskuussa 1226 piti Pyhän Maarian kirkossa Riiaassa yleisen kokouksen, kutsuen siihen kirkonmiehet, ritarit, Riian porvarit y. m. yhteisistä asioista keskustelemaan. Ennen maasta lähtönsä antoi hän koko joukon asetuksia, joiden tarkoituksena oli järjestää Riian kaupungin, piispain, ritariston y. m. vallanpitäjien keskinäisiä suhteita, turvata kirkkojen ja papiston asemaa ja etuja sekä yleensä aikaansaada rauhaa ja järjestystä entisen häiriötilan sijaan. Paavin käskynhaltijaksi Virlantiin, Järvimaalle ja Läänemaalle hän, itse Liivinmaalta poistuen, nimitti kappalaisensa, maisteri Johanneksen ¹⁾).

Rauha, jonka Vilhelm säädöksillään oli koettanut saada aikaan, ei tullut pitkälliseksi. Hän ei ehtinyt vielä Liivinmaalta lähteä, ennenkuin entinen häiriötila jälleen alkoi. Se oli vanha kysymys Vironmaan omistamisesta, joka jälleen oli rettelöiden syynä. Niitä alueita, jotka maisteri Johannes paavinistuimen puolesta oli saanut hoitaakseen ja joihin hän oli jonkunlaisen seurueen kanssa sijoittunut, ympäröivät kaikkialla ahnaat naapurit, pyrkien itselukin saamaan niitä haltuunsa. Pohjoisessa olivat Tanskalaiset; kaakkoispuolella Tarton hiippakunnan vasallit, jotka jo ennen Ottepäästä olivat koettaneet ottaa Virlannin haltuunsa; lännessä hurjat Saarenmaalaiset, jotka aina olivat valmiit maakuntaa hävittämään, viemään siitä saalista ja vankeja, mutta jotka pienten laivojensa ja saarensa edullisen aseman turvin tähän saakka onnellisesti olivat vapautensa säilyttäneet. Näiden kaikkien lisäksi tuli vielä saksalainen ritaristo, joka koki saada itsellensä itsenäisen alueen eikä ajan pitkään voinut tyytyä Sakkalan maakuntaan, joka sillä tätä nykyä oli hallussaan. Asiain näin ollen oli selvä, että puheenalaiset paavinistuimelle omistetut alueet eivät kauvan voisi itsenäisyyttänsä säilyttää. Riita leimahtikin ilmi jo ennenkuin Vil-

¹⁾ H. L. XXIX: 8, XXX: 2; *Livl. U. B.* I: 78, 79, 82—89; *Schiemann*, *Russland, Polen u. Livland* II, s. 42—43.

helm Modenalainen oli ehtinyt Liivinmaalta poistua. Kaikkialta hyökkäsivät jotenkin samaan aikaan vallanhimoiset kilpailijat maisteri Johanneksen alueisiin. Mitä Vironkansa näiden ja seuraavien sisäisten taistelujen aikana on kärsinyt, ei ole mainittu asiakirjoissa, mutta selvää on, että se on saanut kovaa kokea, sillä eri puolueiden voiman muodostivat tietysti heidän alustalaisensa, s. o. maan väestö.

Ensimmäisen väkivaltaisen hyökkäyksen näyttää tehneen Johannes v. Dolen — sama mies, joka Ottepään Saksalaisia johti heidän edellisellä Virlannin-retkellensä. Arvellen ehkä, että Vilhelm jo oli Liivinmaalta lähtenyt, hän hyökkäsi Virlantiin, nähtävästi toukokuussa 1226 ja otti haltuunsa erään siellä olevan linnan. Mutta Vilhelm olikin vielä Väinänsuulla, odotellen sopivaa tuulta, jotta voisi purjehtia Gotlantiin. Saatuansa asiasta tiedon hän rankaisi väkivallantekijää kirkon pannalla ja lahjoitti erään hänen läänityksensä Riian kaupungille ¹⁾.

Tämä oli Vilhelm Modenalaisen viimeinen toimi Liivinmaalla. Heti sen jälkeen toukokuussa 1226 hän lähti purjehtimaan Gotlantiin. Merellä hän tapasi Saarenmaalaisen laivaston. Vanhan tapansa mukaan olivat nämät merirosvot käyneet ryöstöretkellä Ruotsissa ja palasivat nyt kotiinsa kuljettaen saalista ja vangittuja muassaan. He olivat Ruotsissa polttaneet kirkkoja, surmanneet pappeja ja muutenkin häväässeet kristinuskoa. Ryöstämiänsä naisia ja neitosia sanoo kronikankirjoittaja heidän ottaneen vaimokseen, kaksi, kolme ja useampiakin itsekunkin, sekä myyneen toisia Kuurilaisille ja muille pakanoille. Visbyssä kehoitti Vilhelm kaikkia kristityitä lähtemään ristiretkelle Saarenmaalaisia vastaan, luvaten syntien aneet matkalle lähteville. Saksalaiset noudattivatkin tätä kehoitusta, mutta Gotlantilaiset ja Tanskalaiset kieltäytyivät yrityksestä. Saksalaiset kauppijat hankkivat hevosia y. m. varustuksia ja melkoinen joukko heitä saapui Riikaan ²⁾.

Osan täten kertyneitä voimia oli Vilhelm määrännyt Virlantiin sijaisensa Johanneksen avuksi, ja apua hän tarvitsikin. Sillä

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 88.

²⁾ *H. L.* XXX: 1; vrt. Itämeren Suomalaiset itsenäis. aikana, s. 136. — Palkinnoksi siitä avusta, jonka Visbyn kauppamiehet Liivinmaalaisille tekivät taistellessaan Saarenmaalaisia y. m. vihollisia vastaan, otti Honorius III 17 p. tammik. 1227 heidän kaupunkinsa apostoolisen istuimen erityiseen suojeluksen. *Livl. U. B.* I: 94.

Johannes v. Dolen lienee vastustusta jatkanut, ja paitse sitä ahdistivat nyt Tanskalaisetkin paavinistuimen haltuun otettuja alueita. Kun he hävittivät ja ryöstivät Läänemaata, ryhtyi Johannes taiseluun heidän kanssansa. Hänen sotilaansa, ajaen rauhan häiritsijöitä takaa, surmasivat heitä 50 ja sulkiivat toiset 50 Majanpata nimiseen linnaan. Piiritetyt laskettiin kuitenkin kolmen päivän päästä vapaiksi, „koska he olivat kristittyitä“. Riikalaisten välityksellä saatiin rauha tällä kertaa toimeen, sillä Saarenmaalaisia vastaan, jotka näyttävät toimineen yksissä tuumin Tanskalaisten kanssa, ajottiin nyt yhteisillä voimilla tehdä sotaretki¹⁾.

Tämä yritys toteutettiin alussa vuotta 1227. Tammikuussa kutsuivat Riikalaiset kaikki kristityt aseisiin Saarenmaalaisia vastaan. Sotavoimat kokoontuivat Pernunjoen ranualle²⁾. Retkellä mainitaan osallisina olleen Saksalaiset, Riikalaiset, Liiviläiset, Lätiläiset ja Virolaiset, joiden joukossa ei kuitenkaan liene ollut tanskalaisen alueen väestöä. Johtajina olivat vanha Albert-piispa itse, paitse sitä otti retkeen osaa Semgallien piispa ja ritariston suurmestari Folkvin. Jäätä myöten lähdettiin Saarenmaalle. „Sotajoukko oli suuri ja mahtava, käsittäen lähes 20,000 miestä, jotka eri osastoihin jakautuen ja erityisinä lippukuntina hevosineen ja rekineen meren jälle laskeutuen aikaansaivat aseiden kalskeen, rekien ratinan, miehien ja hevosten liikkeen ja melun kautta ankaran ukkosen tapaisen jyminän. Miehet ja hevoset näet siellä täällä lankeilivat ja taas nousivat ylös jäällä, joka oli sileätä niin kuin lasi, kun etelätuulen nostama sade vähää ennen oli sen kastellut ja pakkanen senjälkeen sileäksi jättänyt.“ Yhdeksäntenä päivänä saapui sotajoukko vaivaloisen matkan jälkeen Muhumaalle ja majautui saarella olevan linnan edustalle. Sen puolustajat vetäytyivät, oltuaan pienemmässä kahakassa kristittyjen kanssa linnan edustalla, varustukseensa takaisin ja lähettivät sanan piispalle, luvaten suostua kristinuskoon. Heidän vakuutuksiansa ei kuitenkaan uskottu. Seuraavana päivänä koettivat kristityt nousta linnan vallille ja väkiryynnäköllä ottaa varustuksen haltuunsa, mutta

¹⁾ H. L. XXX: 2.

²⁾ „— convocantes omnes ad fluvium, qui Mater aquarum dicitur.“ „Mater aquarum“ tarkoittaa tässä Pernunjokea, jolla muissakin asiakirjoissa on toisinaan nimenä Emäjoki (Emihoch, Emmagekke, Emiyeke) ja jonka mukaan Pernun kaupungillakin on vanha nimensä Embeck. *Pabst, Chronik*, s. 359.

heidän täytyi linnasta heitettyjen kivien ja keihäiden haavoittamina peräytyä. Silloin rakensivat he itselleen heittokoneita, joita sanotaan olleen piiritetyilläkin. Näillä koneilla ampuivat he kiviä muureja vastaan, valmistivat ryntökoneen (porcum) ja kaivoivat sen avulla linnan perustusta, kunneikka pääsivät vallin puoliväliin. Ryntökoneen sijalle asetettiin nyt puinen torni, jota pitkin kiiveten piirittäjain onnistui nousta korkeammalle. Sieltä heittivät jousimiehet ja muut aseelliset nuolia, keihäitä, kiviä y. m. linnalaisten päälle. Kuudentena päivänä kävi taistelu yhä ankarammaksi, piirittäjät repivät rautaisilla koukuilla vallin yläosasta kappaleittain irti isoimmat hirret, niin että osa vallia jo hajosi maahan. „Kristittyjen sotajoukko riemuitsee, he huutavat, rukoilevat avukseen Jumalaa; nuokin toiset huutavat, iloiten Taarassaan. He kutsuvat avukseen lehdossa olevaa puujumalaansa, nämät taas Jesusta, jonka nimeä ylistäen he urhoollisesti kohoavat ylemmäksi, saapuvat jo vallin huipulle, mutta myöskin nuo toiset karkoittavat heidät mitä urhoollisimmasti takaisin“¹⁾. Yksitellen kiipeilivät kristityt sileäksi jäänyttä vallin ulkopintaa myöten varustuksen huipulle. „Se joka ensimmäisenä nousi, joutui monien keihääniskujen ja kivenheittojen alaiseksi, ja varmaan itse Jumala säilytti hänet vahingoittumattomana niin monien raivoavien vihollisten keskellä. Sillä noustessaan ylös, työnsi hänet heti vihollisten joukko takaisin, ja kun hän toistamiseen ja monta kertaa nousi, karkoittavat hänet viholliset yhtä usein, kuin hän koettaa kiivetä ylös, kunneikka vihdoin sama Saksalainen, väistäen pitkällä miekallaan vihollisten keihäät, ikäänkuin Jumalan enkelin nostamana pääsi vallin äärimmäiselle harjalle, joka oli vihollisten päiden yläpuolella, ja saadaksensa suojaa vihollisten keihäiltä asetti kilven jalkojensa alle sekä taisteli seisoen kilpensä päällä yksinänsä vihollisia vastaan, siksikuin Jumala lähetti toisen ja kolmannen. Kolmas, saatuaan iskun, vyöryi korkeudesta alas. Nuo kaksi puolustautuivat siitä huolimatta vihollisten paljoutta vastaan, ja heidän takanansa viisi Saarenmaalaista nousee saman vallin huipulle, heittäen keihäitä heidän päälensä; ensimmäinen niistä keihäällä kolhittuna ja saatuaan Saksalaisilta miekaniskun putosi alas ja kuoli, toiset lähtivät silloin pakoon.“ Muita Saksalaisia tuli pian taistelevien avuksi; useat

¹⁾ „Gaudet exercitus christianorum, exclamant, Deum exorant. Clamant et illi, gaudentes in Tarapitha suo. Illi nemus, hii Iesum invocant, — —.“ *H. L. XXX; 4. Vrt. Pabst, Chronik, s. 361.*

heidstä haavoittuivat, toiset peri surma Virolaisten kanssa taistellessa, mutta lopulta onnistui heidän kuitenkin karkoittaa vastustajansa ja saada varustuksen ylin osa haltuunsa. „Nousu linnaan oli sangen vaikea senvuoksi että vuori oli korkea ja jäätynyt ja muuri vuoren päällä kivistä tehty sileäksi, niinkuin jää, ettei jalka mistään saanut tukea.“ Tikapuita ja nuoria myöten kiipeillen piirittäjät kuitenkin pääsivät perille. Linna valloitettiin helmikuun alussa, sen puolustajista ei päässyt yksikään pakoon, ne surmattiin taikka vangittiin kaikki tyyni. Paljon saalista, muun muassa hevosia ja karjaa, saivat voittajat. Itse linna sytytettiin lopuksi palamaan. „Saarenmaalaisten linnan nielee tuli, mutta riemuiten ryöstävät kristityt voittosaaliinsa“, sanoo Henrik kertomuksensa lopussa ¹⁾.

Kun Muhumaan linna oli valloitettu, ryhtyivät kristityt (helmikuussa 1227) piirittämään keskellä Saarenmaata olevaa Valtian linnaa, joka oli vahvemmin varustettu, kuin paikkakunnan muut „kaupungit“ ²⁾. Piirittäjät rakensivat piirityskoneita sekä kokosivat isoja kuusia ja mäntyjä, tehden niistä ryntötornin. Liiviläiset, Lättiläiset ja Virolaiset kuljeskelivat sillä välin ympäristöllä, ryöstellen hevosia, „erinomaisia härkiä“, viljaa ja muuta tavaraa sekä sytytellen kyliä palamaan. Virolaiset, kun eivät linnassa olevan väestön paljouden vuoksi voineet kestää kristittyjen heittokoneita ja jousimiesten nuolia, pyysivät rauhaa ja kastetta, nähdessään piirittäjien vankat varustukset. Heidän pyyntöönsä suostuttiinkin ja voitetut antoivat ylimysten pojat (pueri nobilium) panttivangeiksi. Albert-piispa itse opetti niistä ensimmäisen, muut papit kastoiivat toiset ja menivät linnaan, „saarnataksensa Kristusta ja karkoittaakseen Taaran, joka oli Saarenmaalaisten jumala“ ³⁾. Kolmena päivänä kastettiin monta tuhatta henkeä Valtian linnassa, jonka keskellä oleva kaivo vihittiin ja pyhään toimitukseen tarvittava vesi otettiin siitä. Muistakin Saarenmaalaisten linnoista ja kihlakunnista tuli lähettiläitä pyytämään rauhaa ja kastetta. Heidän käskettiin laskea vangitut Ruotsalaiset vapaiksi. Siihen taipui-

¹⁾ H. L. XXX: 4.

²⁾ „Et est Waldia fortior urbs inter alias urbes Osilianorum, — —.“ H. L. XXX: 5.

³⁾ „*** — presbiteri — — in urbem — — ducuntur, ut Christum predicent, ut Tharaphitam, qui deus fuit Osilianorum, eiciant.“ H. L. XXX: 5.

vatkin pakanat, ja papit kastoivat heidät heidän omissa linnoissaan. Kastetut sitoutuivat maksamaan voittajille veroa ¹⁾).

Saarenmaalaisten kukistukseen päätyy Vironkansan valloitus-sodan historian ensimmäinen jakso. Kaikki virolaiset heimot ovat silloin itsenäisyytensä menettäneet ja heidän vapautensakin supistuu yhä vähemmäksi niissä metelisissä ja vallattomissa oloissa, joita Itämeren maakuntain historia seuraavana aikana on täynnä. Varsinkin viime vuosien tapaukset näyttävät masentaneen Vironkansan vastustusvoiman pitkiksi ajoiksi. Vasta toistasata-vuotisen sorron ja mielivallan jälkeen sen vapauden ja itsenäisyyden tunne vielä kerran puhkeaa kauvan kyteneen vihan raivolla ilmikapinaan, mutta mihinkään onnelliseen tulokseen se ei silloinkaan vie, sillä sitä seuraa Vironkansan vaiheiden surullisin ajanjakso: lähes puolen tuhatta vuotta kestävä orjuuden aika.

Itämeren maakuntain historiassa on tämän viimeisen virolaisen heimon kukistuminen tärkeä tapahtuma, eikä se ole merkitystensä vailla koko Pohjois-Euroopankaan oloille. Saksalainen valta Itämeren itäpuolella tuli senkautta turvatuksi, ainakin mitä maan alkuväestön suurempaan vastustusvoimaan tulee, ja ulko-kehyksiltäänkin, vaikka tosin vielä eteläänpäin leveten, pysyy se pääasiassa sellaisena, jommoiseksi se tähän aikaan on muodostunut. Itämeren kauppa saattoi tulevaisuudessa kehittyä vapaammin, kun tämän ajan pelättävät merirosvot, nuo hurjanrohkeat Saaren asukkaat, oli saatu kristinuskoon kääntymään, heidän rosvo-linnansa hävitetty ja yhteiskunnallinen järjestys alkanut tyynnyttää heidän vastustamatonta seikkailuhaluansa. Skandinavian ja Tanskan rannikot pääsivät vihdoin rauhaan siitä vitsauksesta, jonka alaisina ne historiantakaisista ajoista saakka olivat Itämeren itäpuolella asuvien pakanain, etenkin saarenmaalaisten merirosvojen ryöstöretkien vuoksi olleet. Tässä suhteessa aikaansai Saarenmaalaisten kukistuminen ajanmukaisen parannuksen ja oli alkuna varsinkin Itämeren kaupan ja meriliikkeen säännölliselle kehitykselle,

¹⁾ *H. L. XXX: 5, 6. Livl. Reimchr.* (1665—1684) kertoo, että kristityt Muhumaan linnan valloituksessa surmasivat ainakin 2,500 miestä, vaimoa ja lasta yhteensä. Yksi ainoa mies pääsi linnasta pakenemaan. Pannen evässäkin selkäänsä kuljeskeli hän pyhissä-vaeltajan tavoin edestakaisin ja pääsi vihdoin pujahtamaan pakoon, vieden onnettomuuden sanoman Saarenmaalaisille, jotka siitä masentuneina helposti saatiin antautumaan.

mutta Vironkansalle itselleen tuotti se onnettomuutta ja uusia kärsimyksiä.

Saarenmaan valloitusretkeen lopettaa Henrik Lättiläinen, Jumalan Äitiä ylistäen, mainion kronikkansa. Todennäköisesti eli hän vielä neljättäkymmentä vuotta, mutta ei enää kertomustansa jatkanut. Syynä siihen oli mahdollisesti Albert-piispan kuolema sekä ne sekavat ja surulliset olot, jotka täyttivät Itämeren maakuntain koko seuraavan aikakauden historian. Entisten johtavien miesten poistuminen tapausten näyttämöltä ja uusien vallanpitäjien verisiin väkivallantekoihin saakka kiihtyvä eripuraisuus masensi ehkä hurskaan papin mielen ja pani hänen äänensä jälkimaailman edessä vaikenemaan. Olkoonpa siihen syynä mikä tahansa, se vahinko, minkä siitä Itämeren suomalaisten kansain entisyyden tutkiminen on kärsinyt, on kaikessa tapauksessa korvaamaton. Henrik Lättiläisen verraton ansio kronikoitsijana oli se, että hän papintoimessa vaikuttaen eri seuduilla ja varsin paljon eri aikoina oleskellen nimenomaan useissa paikoin Vironmaata uskollisesti merkitsi muistoon mitä hän itse näki ja kuuli ja laati siitä tavallista suuremmalla stilistisellä taidolla kertomuksen. Vallanpitäjien keskinäisiin mieliä kiihoittaviin poliittisiin riitakysymyksiin hän ei mielellään sekaantunut ja mainitsee niitä silloin tällöin vaan ohimennen. Jälkimaailma on hänelle kiitollinen siitä, sillä kohdistuen huomionsa etusijassa siihen, missä määrässä kristinuskko pääsi levenemään Itämeren pakanallisten kansojen keskuuteen, on hän kronikkaansa koonnut runsaan määrän kukistettavien alkuasukasten sekä aineellista että henkistä tilaa valaisevia arvokkaita historiallisia tietoja, joita ei mistään muualta näin vanhoilta ajoilta ole saatavissa. Kirjailijatoimestaan ja sen tarkoituksesta on hän itse lausunut muutamia sanoja, jotka tässä saakoot sijan. Kronikkansa viimeistä edellisen luvun päättää hän nimittäin näin:

„Monia ja mainehikkaita tekoja on totisesti tapahtunut Liivinmaalla siihen aikaan, jolloin kansat kääntyivät Jesuksen Kristuksen uskoon, mutta niitä kaikkia ei ole mahdollista kirjoittaa taikka muistoon mainita ilman että se lukijoille kävisi ikäväksi. Mutta tämä vähä on kirjoitettu saman meidän Herramme Jesuksen Kristuksen ylistykseksi, joka tahtoo uskonsa ja nimensä leviättäväksi kaikille kansoille, ollen avustajana ja vahvistajana Hän itse, jonka kautta tällaisia tekoja on aikaansaatu. Joka on aina suonut omiensa Liivinmaalla saavuttaa niin monia ja suuria ja

mainioita voittoja pakanoista, ja aina enemmän miesten vähyden kuin suuren lukumäärän kautta — —. Ja jottei se ylistys, mikä Hänelle niin suurista teoista on tuleva, vastaisuudessa joutuisi unhotukseen huolimattomien laiminlyömisestä kautta, näytti sopivalta esimiesten ja kumppanien pyynnöstä koota se vaatimattomaan kirjoitukseen ja jättää semmoisena jälkeentuleville, että hekin antaisivat kunnian Jumalalle ja panisivat toivonsa Häneen, eivätkä unhottaisi Jumalan töitä, vaan kysyisivät Hänen käskyjäänsä. Sillä tähän ei ole pantu mitään muuta, kuin minkä me melkein kaikki omilla silmillämme näimme, ja mitä emme itse olleet näkemässä, olemme saaneet tietää niiltä, jotka olivat näkijöitä ja osanottajia¹⁾.

Henrikin antamien rikkaitten tietojen johdolla on Itämeren suomalaisten kansain kukistussodan vaiheita ollut verraten helppo seurata. Hänen äänensä on tästälähin vaiti, historialliset lähteet käyvät entistänsä vaillinaisemmiksi ja tapausten yleinen sekavuus himmentää sitäkin vähäistä valoa, mikä seuraavan ajan kirjaanpanoissa koskee suomalaisten kansain synkkiä kohtaloita. Tapah-

¹⁾ „Nichil autem hic aliud superadditum est, nisi ea, que vidimus oculis nostris fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderunt et interfuerunt.“ *H. L. XXIX: 9.* — On suurella todennäköisyydellä oletettu, että se „Henricus plebanus de Papendorpe“, joka mainitaan pari kertaa Liivinmaan myöhemmissä asiakirjoissa, on Henrik kronikankirjoittaja. Mainittu henkilö esiintyy Gregorius IX:n kirjeessä 20 p:ltä marrask. 1234 niiden Liivinmaan hengellisten miesten joukossa, jotka paavi silloin haastaa todistajiksi ritaristoa ja muita Liivinmaan vallanpitäjiä vastaan nostetussa oikeudenkäynnissä (*Hildebrand, Livonica, s. 49*). Sama henkilö mainitaan myös todistajana eräässä riitajutussa v:lta 1259. Riian piispan ja ritariston kesken oli siihen aikaan syntynyt eripuraisuutta Salisjoen ja Astijärven seuduilla olevista maa-alueista. „Dominus Hinricus plebanus de Papendorpe“ todisti silloin, että kun hän oli pappina Suontaan kirkkokunnassa, ulottuivat Liiviläisten maa-alueet Salisjoen pohjoispuolella olevaan Orajokeen saakka, ja vielä siitäkin vähän pohjoisemmaksi pitkin meren rannikko. Mainituksessa Orajossa sanoo hän itsekin usein kalastaneensa ja pyytäneensä nahkijaisia Liiviläisten kanssa. Hänen todistuksessaan ovat vanhimmat tarkat tiedot Liiviläisten ja Virolaisten valloituksen aikuisista rajoista. Muuten käy todistajan kertomuksesta selville, että hän tarkoin tuns Albert-piispan aikaiset olot ja ne maanjaot, jotka silloin ja myöhemmin paavillisten legaattien aikoina pantiin toimeen. Hän on oletettu Henrik Lättiläiseksi varsinkin sen nojalla, että ketään muuta Henrik nimistä pappia ei valloituksen ajalta tunneta. — Riitaa koskevan asiakirjan on *M. Perlbach* julaissut (*R. M. XIII: 21—23*). Vrt. *G. Berkhof's* huomautukset (*R. M. XIII: 41* seur.).

tumien kirjalliset muistomerkit ovat nimittäin valloittajien tekemiä ja ensikädessä aijotut ikuistamaan heidän toimiansa. Alkuasukkaat esiintyvät niissä niin sanoakseni vasta toisella sijalla.

Entinen riitakysymys Viron maakuntien omistamisesta, joka Saarenmaalle tehtävän retken vuoksi oli vähäksi aikaa syrjäytynyt, tuli taas esille, kun yhteinen vihollinen oli kukistettu. Maisteri Johannes, jonka paavinistuimen puolesta tuli Viron maakuntia hallita, lienee tuntenut asemansa epävarmaksi, vaikka hän kymmenyksii y. m. läänittämällä oli koettanut hankkia itsellensä luotettavia puolenpitäjiä ¹⁾. Saarenmaalaisten kukistumisen jälkeen ei hänellä luultavasti ollut ristisotureitakaan käytettävänä. Ja Tanskalaiset, joiden vastustus Riikalaisten väliytymisellä oli saatu poistetuksi, lienevät taas uudistaneet entiset vihollisuutensa. Nämät seikat olivat luultavasti syynä siihen, että Johannes jo v. 1227 jätti ritaristolle, piispoille ja Riian kaupungille yhteisesti Virlannin, Järvimaan ja Läänemaan samoilla ehdoilla, kuin hän ne itse oli Vilhelmiltä ottanut vastaan ²⁾.

Siten joutuivat Saksalaisille ne Vironmaan alueet, jotka Vilhelm Modenalainen oli ottanut paavinistuimen haltuun. Mutta samalla perivät Saksalaiset myöskin kaiken sen vihamielisyyden, minkä mainittujen maakuntien menettäminen Tanskalaisissa oli herättänyt. Asemansa puolesta Sakkalan omistajana ja muutenkin voimiinsa nähden oli saksalainen ritaristo se, joka Liivinmaan vallanpitäjistä eniten tuli vaikuttamaan näiden Viron maakuntien oloihin. Muut niiden omistamisessa osalliset olivat joko liian etäällä taikka muuten estetyt niihin paljon sekaumasta. Tanskalaiset ja Liivinmaan vallanpitäjät, varsinkin ritaristo, näyttävät jo v. 1227 olleen ilmiriidassa keskenänsä. Riidanalaisen kysymyksen loppupäätös oli helppo arvata. Tanskalaisten valta Vironmaalla oli heikko, ja emämaassa oli taistelu Valdemar-kuninkaan ja hänen monien vastustajiensa kesken kuumimmillaan, joten sieltä ei ollut mitään apua toivottavissa. Lyybekin kaupungin asukkaat, ollen Tanskan kuninkaan vastustajia hekin, lähettivät saatuaan tiedon Saksalaisten ja Tanskalaisten välisestä eripuraisuudesta Itämeren maakunnissa kirjallisen kehoituksen Liivinmaan Saksalaisille ja Saarenmaalaisille, kehoittaen heitä yhtymään liittoon yhteistä vi-

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 145.

²⁾ *Livl. U. B.* I: 117; *Hausmann*, *Das Ringen*, s. 72 seur.

hollista vastaan. Kehoitus teki toivotun vaikutuksen, kuten näkyy eräästä säilyneestä kirjeenkalkelmasta. Saarenmaalaiset, jotka tosin jo olivat kukistetut, mutta joiden tämänaikainen voima ja merkitys käy selville siitä, että ainoastaan heidät kaikista Itämeren maakuntain alkuasukkaista erityisellä kirjeellä tahdottiin saada liittoon osallisiksi, ja jotka yksinänsä koko maassa omistivat merivoiman — sellaista ei ollut Saksalaisillakaan — suostuivat nyt liittoutumaan Tanskalaisia vastaan, vaikka he edellisten taistelujen aikana toisinaan näyttävät toimineen heidän kanssaan yksissä tuumin ¹⁾.

Samaan aikaan, jolloin Tanskan suurvalta heinäkuussa 1227 murtui Bornhöveden tappelussa, ryhtyi Liivinmaan ritaristokin, kartutettuaan voimiansa ristosotureilla ja luultavasti Tarton hiippakunnan vasalleillakin, yhä ankarampaan taisteluun Tanskalaisia vastaan. Hyökäten Järvimaalle ja Virlantiin, joiden maakuntien linnat nähtävästi olivat tanskalaisen varustusväen hallussa, ritaristo väkivallalla anasti ne haltuunsa. Erittäin mainitaan ritarien valloittaneen ja hävittäneen Virlannissa olevat Agnileti ja Goldenboret nimiset linnat ²⁾. Tie oli nyt avoinna Pohjois-Viron muihinkin maakuntiin. Ritarit lähtivät sinne vastustusta tapaamatta ennenkuin Tallinnassa, jonka he maisteri Johanneksen kehoituksesta päättivät ottaa haltuunsa. Linnan edustalla koettivat Tanskalaiset tehdä vastarintaa, mutta voitettuina täytyi heidän sulkeutua varustukseensa. Piirityksen kautta saivat ritarit linnan haltuunsa; sen puolustajista osa kaatui taistelussa, toiset joutuivat omaisuutensa kanssa voittajain valtaan ja pääsivät myöhemmin lunnaita suorittamalla vapaiksi. Linna joutui siten ritariston käsiin, tanskalaiset piispat ja heidän seuralaisensa saivat lähteä kotimaahansa. Tallinnasta ottivat valloittajat haltuunsa neljännen osan, rakensivat siihen oman erityisen linnansa, varustaen sen muureilla, torneilla ja syvillä kaivannoilla. Muu osa Tallinnaa jäi

¹⁾ Mainitussa kirjeessä, joka lienee v:ltä 1227, kirjoittavat Liivinmaan saksalaiset vallanpitäjät Lyybekkiläisille: „Sciatis etiam, quod Osiliani litteras vestras bene receperunt et vobis auxilium praestare et nobis per omnia obedire promiserunt, et unam pacem et unum bellum servare nobiscum elegerunt.“ *Livl. U. B.* I: 98; vrt. *Hausmann*, *Das Ringen*, s. 75—77; *Schiemann*, m. p., s. 44—45.

²⁾ *Livl. U. B.* I: 145. Agnileti on nähtävästi sama paikka, kuin *H. L:n* (XXIX: 7) mainitsema Agelinde (vrt. edellisessä s. 133). Goldenboret on niinkään tuntematon paikka.

toistaiseksi Virlannin, Harjunmaan ja Räävelin maakuntain vasallien haltuun ¹⁾).

Tanskalaisten valta Itämeren maakunnissa oli siten lopussa. Ritaristo oli ottanut haltuunsa koko pohjoisenkin Vironmaan, tosin nimellisesti paavin puolesta, mutta itse teossa koetti se niin pian kuin mahdollista saada anastamansa maat paavinistuimesta riippumattomaksi itsenäiseksi alueeksi. Se näytti onnistuvankin, sillä Saksan kuningas Henrik VII, keisari Fredrik II:n poika, vahvisti jo v. 1228 ritaristolle ikuisiksi ajoiksi omistusoikeuden Räävelin maakuntaan ja Tallinnaan sekä Järvimaahan, Harjunmaahan ja Virlantiin ²⁾). Kun mainitut alueet hengellisenkin hoidon puolesta asetettiin ritariston ylijohdon alaisiksi, tulivat kirkon edut loukatuiksi. Vas-taisten taistelujen aihe kirkonmiesten ja ritariston välille jäi siten olemaan. Sen lisäksi koettavat Tanskalaiset ennen pitkää saada valtansa Vironmaalla uudistetuksi. Vallanpitäjien riitainen väli jatkuu siten yhä, ja rettelöitä, väkivaltaa, ajoittaisin sisällisiä sotiakin, on Liivinmaan historia seuraavinakin vuosikymmeninä täynnä.

Albert-piispan päivät kuitenkin päättyivät, ennenkuin uudet taistelut puhkesivat ilmi. Saarenmaan valloitus oli viimeinen sotainen yritys, johon hän otti osaa. Sen jälkeen hän oleskeli Riiassa, käyttäen aikansa laajan hiippakuntansa sielunhoidon ja kirkollisten olojen järjestämiseen. Siellä tapasi hänet kuolema 17 p. tam-mik. 1229.

On täydellä syyllä sanottu, että Albert-piispan aikaa voidaan pitää Liivinmaan historian sankariaikana. Se mikä silloin yhdessä miespolvessa saatiin aikaan Itämeren maakunnissa, todistaa sel-laista voimaa ja kykyä, jota ei enää myöhemmin näiden maiden historiassa ole tavattavana. Ristiretkien aikakauden iloinen roh-keus, tarmokas toimintakyky ja hurskas uskonnollinen innostus vai-kutti silloin Itämeren itärannikonkin syrjäisillä seuduilla, ja niiden voimasta muodostui siellä kolmen vuosikymmenen kuluessa kerras saan uusi asiain tila ja yhteiskunnallinen järjestys. Länsimaisen kristikunnan yhteyteen liitetty alue, vaikka se tosin vielä etelään-päin laajeni, oli kuitenkin nyt jo pääosaltaan saavuttanut sen alan,

¹⁾ *Livl. U. B.* I: 145, 146, 147; *H. Hildebrand*, *Livonica*, vornämlich aus dem 13 Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv, Riga 1887, N:o 21, § 14, 15 (s. 42—43); *Hausmann*, *m. p.*, s. 79—81.

²⁾ *Livl. U. B.* I: 100.

mikä sillä myöhemminkin on. Ja ne yhteiskunnalliset voimat ja laitokset, jotka näillä mailla määräävät seuraavien aikojen kehityksen, ovat niinkään jo Albert-piispan eläessä joutuneet vaikuttamaan. Itse oli hän johtavana sieluna kaikessa eikä ole häntä syyttä sanottu Liivinmaan etevimmäksi valtiomieheksi. Joka tahtoo tutustua Itämeren maakuntain tämänaikaisiin oloihin, lukekoon Henrik Lättiläisen mainion kronikan. Se tekee mestarillisella tavalla selkoa tapahtumista ja teoista, mutta siinä on sen lisäksi tuulahdus tämän aikakauden johtavaa henkeä. Hurskas kirjoittaja oli sitä itse täynnä, ja sitä henkii hänen kertomuksensakin. Ja vielä parempi on, että hän on teokseensa koonnut ja siten jälkimaailmalle tallentanut verrattoman paljon arvokkaita tietoja maan alkuasukkais-takin, joiden vapautta ja kansallisuutta vastaan hän itse yhdessä aikakautensa kanssa taisteli.

Übersieht.

Die Ostseefinnen während der deutschen Eroberung.

1159—1229.

Von

A. H. Virkkunen (Snellman).

Die vorliegende Untersuchung bildet die Fortsetzung einer früher von demselben Verfasser veröffentlichten Arbeit „Die Ostsee-finnen zur Zeit ihrer Unabhängigkeit“ (Zeitschr. d. Finnischen Altertumsgesellschaft XVI) und behandelt die Kämpfe der an der Ostseeküste wohnenden Völker finnischen Stammes, der Liven, Esten und Kuren, gegen die in das Land eindringenden Deutschen und die Gestaltung ihrer Lebensverhältnisse bis zum Tode des Bischofs Albert 1229. Die Darstellung zerfällt in vier Kapitel, von denen das erste die Kämpfe gegen die Liven und deren Unterwerfung, das zweite die Kämpfe zwischen den Deutschen und den Esten bis zum Jahre 1219 schildert; das dritte Kapitel berichtet über die Kämpfe, die die Dänen und Deutschen 1219—22 um den Besitz Estlands ausfochten, das vierte beschäftigt sich mit dem Aufstand der Esten und dessen Unterdrückung in den Jahren 1222—24 und setzt danach auseinander, wie die Dänen ihr Gebiet vollständig verloren.

I.

Nachdem Verfasser über das Wohngebiet der an der Ostküste der Ostsee ansässigen Völkerschaften während des 12.

Jahrhunderts gehandelt, worin er sich der Ansicht Bielensteins anschliesst, und die Einteilung der von den Liven und Esten bewohnten Landstriche in die verschiedenen Provinzen nach den Angaben Heinrichs des Letten geschildert hat, hebt er hervor, dass die finnischen Völker zu Beginn der deutschen Eroberungen im allgemeinen nicht im Verhältnis der Botmässigkeit zu den Nachbarvölkern gestanden haben. Eine Ausnahme machen die an der Düna wohnenden Liven, die den Fürsten von Polozk zum Zeichen ihrer losen Untertanenschaft einen Tribut zahlten; von Pleskau aus hatte sich die russische Macht gleichfalls nach Westen bis in die nächste Nachbarschaft der Liven, bis an das lettische Gebiet von Tolova ausgebreitet, von dem die Russen noch in viel späteren Zeiten Tribut erhoben. Das Gebiet der Esten war dagegen zu Beginn der deutschen Eroberung noch von der russischen Herrschaft ganz unberührt (S. 2—5).

Von der Ausbreitung des Christentums in den Ostseeprovinzen vor der Ankunft der Deutschen finden sich keine Spuren ausser der Angabe Adams von Bremen, dass im 11. Jahrhundert im Lande der Kuren eine Kirche erbaut worden sei. Tiefgreifendere Folgen hat dieser Bekehrungsversuch jedoch nicht gehabt, denn im Süden der Ostseeprovinzen, in Kurland sowohl wie anderwärts, herrscht zur Zeit, wo die Deutschen ihre ersten Kreuzzüge dorthin unternehmen, finstres Heidentum. So verhält es sich vor der deutschen und dänischen Eroberung auch in Estland, obwohl in einigen Urkunden aus den 1170er Jahren ein Mönch namens Fulco als Bischof der Esten genannt wird; doch ist es zweifelhaft, ob dieser je unter den Esten gewirkt hat. Ebenso wenig existieren historische Belege dafür, dass die Russen vor der Ankunft der Deutschen die griechisch-katholische Lehre unter diesen Völkern verbreitet hätten, wiewohl die Sprachen der letzteren einige russische Lehnwörter für kirchliche Begriffe aufweisen. Die Bekehrung der Völker der Ostseeprovinzen ist somit das Verdienst der Deutschen und Dänen (S. 5—6).

Die Deutschen — der Hauptmasse nach Bremer Kaufleute — haben sich nach der Annahme des Verfassers wahrscheinlich 1159 an der Mündung der Düna festgesetzt. Der vorteilhafte Handel lockte dann immer mehr Deutsche herbei, und vor dem Jahre 1184 kam mit ihnen auch Meinhard, der Missionar und erste Bischof der Liven (S. 7).

Von Meinhard's Missionstätigkeit unter den Liven, von dem Bau der ersten Kirchen und Burgen des Landes, von der Wirksamkeit des Mönchs Theodorich im livischen Gebiet Toreida, von dem Plünderungszug der Semgallen nach Livland und dem Abfall der Liven vom Christentum sowie von Theodorich's Reise nach Rom und deren Ergebnissen erzählt Verfasser im Anschluss an die Nachrichten bei Heinrich dem Letten (S. 8—12).

Meinhard starb 1196. Als sein Nachfolger auf dem Bischofsstuhl, Berthold, am 24. Juli 1198 im Kampfe gegen die Liven umgekommen war, fielen die Liven offenkundig vom Christentum ab und beschlossen die ganze deutsche Kolonie zu vernichten, indem sie damit begannen die Priester und andere im Lande ansässige Fremde zu verfolgen. Von der Arbeit, die Meinhard begonnen hatte, war im Lande der Liven alsbald nichts mehr übrig. Energisches Vorgehen allein vermochte den Widerstand der Heiden zu brechen. In dieser entscheidenden Stunde wurde zum Leiter der livländischen Kirche ein Mann bestellt, der Fähigkeit, politisches Verständnis und Tatkraft genug besass, um die christliche Kirche unter den Heiden der Ostseeprovinzen wiederaufzurichten. Es war Albert v. Buxhövdn, ein Bremer Kanonikus, der Anfang 1199 zum Bischof von Livland geweiht wurde. Durch sein nachdrückliches Handeln und sein politisches Verständnis ist er der Begründer und Organisator der christlichen Kirche und der deutschen Macht in den Ostseeprovinzen geworden, zugleich aber hat er den Grund zu der Knechtschaft gelegt, die viele Jahrhunderte hindurch das Unglück der Bewohner dieser Lande gewesen ist (S. 12—17).

Durch das Schicksal der früheren Bischöfe gewarnt, zog Albert nicht ungerüstet in sein neues Episkopat ein, sondern zuerst machte er sich nach Gotland, Dänemark, Magdeburg auf und sammelte überall Kreuzfahrer zum Schutze seines Bistums. Es ging dies um so leichter von statten, als sowohl Philipp von Schwaben wie Innozenz III. zu derselben Zeit die nach Livland ziehenden Kreuzfahrer unter ihren mächtigen Schutz nahmen. Im Frühling 1200 stach Albert mit 23 Schiffen nach Livland in See. Nach geringem Widerstand liessen sich die Liven an der Düna und die von Toreida taufen, und ihre Ältesten, u. a. der später berühmt gewordene Kauppo, stellten ihre Söhne als Geiseln (S. 16—17).

Alberts erster Aufenthalt in Livland hinterliess auch sonst dauernde Spuren. Er sah ein, dass er, wenn er der deutschen Macht und der christlichen Kirche unter den Heiden ein sicheres Fundament geben wollte, auch fernerhin der Unterstützung der Völker Europas bedurfte. Daher verschaffte er sich durch Entsendung Theodorichs nach Rom von Innozenz III. im Jahre 1201 die Vollmacht in den europäischen Ländern einen Kreuzzug gegen die Feinde der livländischen Kirche zu predigen. Gleichzeitig erwarb er von den Liven ein Stück Land für die erst anzulegende Stadt Riga. Die Papst verlieh derselben besondere Vorrechte und verbot den christlichen Kaufleuten den Hafen der Semgallen, wie die Mündung des Flusses Aa in Kurland genannt wurde, zu besuchen. Im Sommer 1201 wurde mit der Erbauung der Stadt begonnen, und noch in demselben Jahre wurde sie zum Bischofssitz erhoben (S. 18—19).

Um dieselbe Zeit legte Albert auch den Grund zu einer anderen Einrichtung, deren Folgen für die spätere Geschichte der Ostseeprovinzen von ungeheurer Tragweite sind. Die nach Livland kommenden Kreuzfahrer blieben gewöhnlich nur ein Jahr dort. Um die tapferen Krieger in dem fremden Lande längere Zeit zu halten und sie daselbst auch direkt anzusiedeln, begaun Albert in Übereinstimmung mit dem damaligen allgemein in Europa herrschenden Brauch Lehen an sie auszuteilen. Auf diese Weise entstand in den Ostseeprovinzen nach und nach ein ständiger erblicher Lehnsadel, der nicht nur für die Interessen der Kirche, sondern auch für seinen privaten persönlichen Besitz gegen das Heidentum stritt (S. 20).

Zu demselben Zweck gründet Albert im Jahre 1201, gleichfalls in Befolgung des allgemein europäischen Beispiels, den geistlichen Ritterorden der Schwertbrüder, dessen Mitglieder sich auf Lebenszeit verpflichteten die Kirche und ihre Interessen zu verteidigen und das Christentum immer weiter auszubreiten. Diese Ritterschaft entsprach einer Art stehenden Heeres (S. 20—21).

So hatte Albert im Laufe eines Jahres viel geleistet. Seine energischen Massnahmen blieben nicht ohne Erfolg. Immer mehr bewaffnete Glaubenskämpfer wanderten in das Land ein, und auch auf die Heiden der Umgegend scheint die neue Lage der Dinge, die in so kurzer Zeit an der Düna geschaffen worden, Eindruck

gemacht zu haben. Ein Beweis hierfür ist, dass die Liven, Kuren, Litauer und Semgallen um diese Zeit den Frieden mit den Deutschen suchten (S. 21—22).

Das Verhältnis der Bewohner der Ostseeprovinzen und ihrer östlichen Nachbarn zueinander ist am Ausgang des 12. Jahrhunderts dasselbe wie vorher. Von Zeit zu Zeit unternehmen die Russen Plünderungszüge in die Gebiete der Finnen, bemerkenswertere Folgen aber haben dieselben auch jetzt nicht. Während die Deutschen ihr Bekehrungs- und Eroberungswerk an der Düna in Angriff genommen hatten, scheinen die Russen ihre Vorstösse hauptsächlich gegen das Gebiet der Esten gerichtet zu haben. So sprechen die russischen Chroniken von gemeinsamen Plünderungszügen der Fürsten von Nowgorod, Pleskau und Polozk in das Land der Esten in den Jahren 1190—92, wo u. a. die Burgen von Dorpat und Odenpäh eingenommen wurden. An der Düna scheinen die Beziehung zwischen den Russen und den Deutschen anfänglich nach allen Seiten hin gute gewesen zu sein. Als aber der deutschen Kreuzpredigt alsbald die bewaffnete Eroberung folgte und das neue Riga weitgehende Handelsprivilegien erhalten hatte, durch die der Handelsverkehr mit Gotland und dem Westen im ganzen und grossen erstickt wurde, entstanden bereits 1203 offene Feindseligkeiten seitens der Russen (S. 22—24).

Dank dem tatkräftigen Einschreiten des Bischofs Albert wurden diese Gefahren indessen abgewandt. Er zog aus den verschiedenen europäischen Ländern fortgesetzt neue Glaubenskämpfer nach Livland und pflegte daneben nach wie vor die Verbindungen mit Rom. Dorthin entsandte er 1203 den früher bereits ein paarmal vom Papst empfangenen Theodorich und den Liven Kauppo. Ein Ergebnis dieser Reise dürfte Innozenz' III. Bulle vom 12. Okt. 1204 gewesen sein, in der der Papst u. a. Geistlichen und Laien, welche gelobt hatten eine Pilgerfahrt nach Jerusalem anzutreten, erlaubte stattdessen nach Livland zu ziehen, um zu Gunsten der dortigen Gemeinde zu wirken (S. 25—26).

In der Tat bedurfte die livländische Kirche neuer Hilfstuppen. In den Jahren 1204—05 unternahmen die Litauer einen Angriff auf Livland, und zu derselben Zeit machten auch die Liven an der Düna einen Aufstand, unterstützt von dem

russischen Fürsten Wladimir von Polozk und den Fürsten von Gersiken und Kokenhusen, die in die Landstriche an der Düna einfielen. Die Deutschen trugen in diesen Kämpfen jedoch den Sieg davon und brachen in den Jahren 1205—1206 den Widerstand der Liven an der Düna und fürs erste auch derjenigen von Toreida. Von diesen Ereignissen sowie von der Missionstätigkeit der Deutschen in dem unterworfenen Gebiet erzählt Verfasser S. 26—34 nach Heinrich dem Letten.

Der Schluss des ersten Kapitels (S. 34—38) behandelt die Kriegszüge und feindseligen Unternehmungen der Litauer und Kuren gegen das deutsche Gebiet während der Jahre 1207—08. Dieselben endeten damit, dass Bischof Albert die russischen Burgen Kokenhusen und Kersike eroberte, wodurch er seine Herrschaft gegen neue, von Osten her drohende Gefahren zu schützen suchte.

II.

Nachdem die Deutschen die Liven unterworfen und ihre Macht bis zum nördlichen lettischen Gebiet ausgedehnt hatten, begannen sie 1208 das Land der Esten anzugreifen. Im Verein mit den Letten brachen sie damals in die estnische Provinz Ugaunien ein und brannten die Burg Odenpäh nieder. Hiermit nahmen die blutigen Kämpfe zwischen den Esten und den Christen ihren Anfang, Kämpfe, die fast ohne Unterbrechung ein paar Jahrzehnte lang währten. Der Eroberungskrieg bestand namentlich in den ersten Jahren beiderseits in fast unausgesetzt geübter furchtbarer Plünderung. Auch die Russen von Nowgorod und Pleskau mischten sich in den Kampf ein, indem sie 1210 Ugaunien angriffen und die Burg Odenpäh belagerten, wo sich die Esten durch Geld von der Einschliessung befreiten (S. 39—43). Die Lage der Deutschen nahm eine sehr kritische Gestalt an, als sich um dieselbe Zeit (1210) die Liven, Kuren, Litauer, Semgallen und die Russen von Polozk und Gersike zu gemeinschaftlichem Angriff gegen sie verbanden. Die Litauer versuchten die Burg Kokenhusen zu belagern und die Kuren Riga anzugreifen, ohne indessen namhafte Erfolge verzeichnen zu können. Nachdem Bischof Albert die Russen zum Friedensschluss vermocht hatte, konnten die Deutschen ihre Kräfte wieder gegen

die Esten wenden. Die Burg Odenpäh wurde 1210 genommen und eingeäschert. Die Esten wiederum belagerten die Burg Wenden, ohne sie in ihre Gewalt zu bekommen, und fügten den Christen an der Imera eine fühlbare Niederlage bei. Die estnische Provinz Suontaka wurde Ende 1210 in fürchterlicher Weise gebrandschatzt, und zu Anfang des folgenden Jahres nahmen die Deutschen nach heldenmütigstem Widerstand Fellin, die Hauptburg der Esten von Sakkala, ein (S. 34—48).

Die Esten stellten zwar Geiseln, aber trotzdem dauerte beiderseits der furchtbarste Zerstörungskrieg fort. Die Esten von Ugaunien, Sakkala, Rotalien, Reval und Ösel unternahmen 1211—12 mehrere Plünderungszüge in das Gebiet der Liven und Letten, die die letzteren unter Anführung der Deutschen auf dieselbe Weise erwiderten. Sakkala und Ugaunien wurden so fast ununterbrochen verheert, und sogar Jerwen blieb von der Zerstörung nicht unberührt (S. 49—53). Auch Mstislaw, Fürst von Nowgorod, führte zu dieser Zeit (1212) ein 15,000 Mann starkes Heer durch Jerwen nach Harrien und schritt zur Einschliessung der Burg Warbola. Die Belagerung wurde aufgehoben, als die Esten 700 Mark Nogaten zahlten, und Mstislaw verliess das Land (S. 53—54). Zu dem Elend, das der dauernde Kriegszustand mit sich brachte, kam eine grosse Hungersnot, die 1212 in Livland wütete. Die bis aufs äusserste erschöpften Ureinwohner, die Liven, Letten, Esten, schlossen zuerst untereinander Frieden, dem auch die Rigenser beitraten. Der Friedensschluss erfolgte auf drei Jahre, Sakkala fiel bis zum Fluss Pala an die Deutschen. So war das erste Stück von Estland in den Besitz der Deutschen übergegangen (S. 55).

Nachdem Verf. über den zwischen dem Fürsten von Polozk und dem Bischof Albert im Jahre 1212 abgeschlossenen Vertrag gehandelt, in dem der erstere von all seinem Anrecht auf Livland abstand, und (S. 56—59) die durch Innozenz' III. am 20. Okt. 1210 verfügte Teilung des eroberten Gebietes berührt hat, schildert er (S. 59—64) den letzten Aufstand der Liven und Letten im Jahre 1212 und dessen Unterdrückung. Die folgenden Jahre verfiessen unter Kämpfen der Deutschen mit den Litauern, denen sich auch Russen angeschlossen hatten (S. 64—66), und 1212 entbrannten nach Ablauf eines Waffenstillstandes abermals Kämpfe mit den Esten. Zuerst fielen die Deutschen in die west-

lichen estnischen Provinzen ein, danach in Sakkala, wo Lemmitty, der Anführer der Esten, getauft wurde. Etwas später ward Ugaunien auf die fürchterlichste Weise verheert, und 1216 erstreckten sich die Plünderungszüge der Deutschen bereits bis nach Harrien. Die Esten versuchten das christliche Gebiet wohl von verschiedenen Seiten anzugreifen, da es aber an Konzentration und einer kräftigeren Oberleitung fehlte, vermochten sie es nicht zu einem bemerkenswerteren Erfolg zu bringen. Im Gegenteil mussten sich die Esten von Ugaunien wie von Sakkala 1215 taufen lassen (S. 67—74).

An diesen Kämpfen nahmen, je mehr sich die Macht der Deutschen ausdehnte und Hand in Hand damit die römisch-katholische Lehre im Gebiet der Esten Boden gewann, in immer fühlbarerem Masse auch die Russen teil. So unternahm 1216 der Fürst Wladimir von Pleskau einen Zug nach Ugaunien, das die Russen als ihnen gehörig betrachtet zu haben scheinen, und forderte dessen Einwohnern unter Kriegsdrohung Tribut ab. Die Esten gingen die Deutschen um Hilfe an und erhielten dieselbe auch, worauf die Russen aus Ugaunien abzogen, im nächsten Jahre aber, 1217, erschienen die Russen von Nowgorod und Pleskau wieder in derselben Gegend, verstärkt durch den Beistand der Esten von Ösel, Harrien und Sakkala. So war eine Kriegsmacht von 2000 Köpfen zusammengebracht worden, die die von den Deutschen besetzt gehaltene Burg Odenpäh einzuschliessen begann. Aus Mangel an Proviant und Futter musste die Burg den Belagerern überlassen werden, sodass Sakkala und Ugaunien den Händen der Deutschen entrissen waren (S. 75—78). Aus Anlass dieser Verluste sammelte Bischof Albert neue Streitkräfte in Deutschland, u. a. traf der Graf von Holstein, Albert von Lauenburg (Orlamünde), im Sommer 1217 mit einem Kreuzheer in Livland ein. Die Esten, die Lemmitty, der Älteste von Sakkala, anführte, sandten Geschenke an die Russen und gewannen sich auch den Beistand der Fürsten von Nowgorod und Pleskau. Lemmitty zog die Streitkräfte von Rotalien, Harrien, Wierland, Jerwen, alles in allem 6000 Mann, in Sakkala zusammen und erwartete dort die Ankunft der Russen. Das Heer der Christen schritt daselbst zu einem Angriff, und die Esten wurden am 21. Sept. 1217 geschlagen. Sowohl Lemmitty wie Kauppo fiel in der Schlacht (S. 78—80).

Die nächste Folge dieses Sieges war, dass sich die Sakkalaner abermals den Deutschen unterwarfen, und nach dem im Jahre darauf unternommenen Verheerungszug der Christen nahmen auch die anderen Einwohner der südlichen und mittleren Provinzen Estlands, u. a. die von Jerwen, das Christentum an und schlossen mit den Deutschen Frieden, wobei sie sich zur Entrichtung eines jährlichen Tributs bereit erklärten (S. 80). Nur die Esten auf Ösel und im Norden des festländischen Gebietes waren noch selbständig, und sie versuchten, auf russischen Beistand gestützt, ihre Freiheit bis aufs äusserste zu behaupten. Als Bundesgenossen der Esten durchstreiften die von den Fürsten von Nowgorod und Pleskau angeführten Russen in einer Stärke von 16000 Mann im Jahre 1218 Ugaunien und die Gebiete der Liven und Letten, ohne mehr als eine Verwüstung des Landes zuwege zu bringen (S. 81—83).

Auf S. 83—85 berichtet Verf. über den Kriegszug der Deutschen nach den nördlichsten Teilen von Estland im Jahre 1219 und wirft danach einen Rückblick auf ihre bisherigen Eroberungen.

III.

Im Jahre 1219 erwuchs den Deutschen in ihrer Eroberung der Ostseeprovinzen ein mächtiger Nebenbuhler in dem dänischen König Waldemar II. Seier.

Zum dänischen Reiche gehörten zu jener Zeit die Küstenstriche an der Ostsee von Halland bis Pommern. Waldemar kehrte seine Waffen gen Osten, um dort seinen Ländern ein neues Gebiet einzuverleiben. Zu diesem Zweck unternahm er schon 1206 einen Eroberungszug nach Ösel, der jedoch keinen wichtigeren Erfolg hatte. Auch später behielt er die Ausbreitung der dänischen Macht in den Ostseeprovinzen im Auge, und begünstigt wurde dieselbe besonders von Papst Innozenz III. Darauf zielte das Einrücken des Grafen von Holstein, Alberts von Orlamünde, in Livland 1217 ab. Obwohl die Deutschen in den Jahren 1217—18 im allgemeinen glücklich gekämpft hatten, war die Widerstandskraft der auf die russische Unterstützung bauenden

Esten doch noch gross. Daneben war der Erzbischof von Bremen bestrebt die livländische Kirche, sei es auch durch Gewaltmittel, in ihrer Abhängigkeit von seinem Bischofsstuhl zu erhalten, indem er 1217 den Wallfahrern verbot sich nach Livland zu begeben. Bei dieser Lage der Dinge beschloss Bischof Albert seinem Bistum einen wirksamen Beistand zu verschaffen; er traf 1218 mit Waldemar in Schleswig zusammen und bat ihn die Ostseeprovinzen mit Krieg zu überziehen. Nachdem der dänische König vom Papst und wahrscheinlich von Bischof Albert ermächtigt worden die in den Händen der Heiden befindlichen Gebiete, die er erobern würde, mit seinem Reiche zu vereinigen, langte er mit einem glänzenden Gefolge und einer mächtigen Flotte in Nordestland, in der Gegend des heutigen Reval bei einem Ort namens Lindanisa an, besiegte die Esten in einer schweren Schlacht und liess zur Festigung seiner Macht eine Burg bauen (S. 86—93).

So war es König Waldemar gelungen an der Nordküste von Estland in günstigster Lage ein von den Deutschen ganz unabhängiges Gebiet zu erobern. Die hohe Stellung des Eroberers, sein grosses Heer und sein selbständiges Auftreten verliehen seinem Einzug von vornherein eine durchaus andere Bedeutung, als es bei einem gewöhnlichen Kreuzfahrer der Fall zu sein pflegte. Er schaffte sich sofort fern von dem Hauptstandort der deutschen Macht eine sichere Operationsbasis, und da war die weitere Ausbreitung des dänischen Gebietes nur eine Frage der Zeit. Wir sehen denn auch, wie sich die Dänen unverzüglich bemühen ihre Macht und ihren Einfluss unter den Esten durch neue Eroberungen auszudehnen. Die neuen Ankömmlinge, die Albert zum Schutz des Christentums ins Land gerufen hatte, wurden bald gefährliche Rivalen der Deutschen um den Besitz Estlands. Das beweisen die Ereignisse der Folgezeit zur Genüge. Um die Wette suchen die beiden Eroberer im nördlichen Estland Boden zu gewinnen, und ihre selbstischen Unternehmungen haben manche politischen Verwicklungen im Gefolge, bei denen die mächtigsten Staatsmänner der Zeit eingreifen. Das Volk selbst, um dessentwillen gekämpft wurde, das die Russen, obwohl zuweilen mit ihm verbündet, ausserdem noch von Osten her manchmal angreifen, litt natürlich schwer unter diesen Verhältnissen.

Zu der Zeit, wo Waldemar Seier den Grund zu der dänischen Macht in Estland legte, war Bischof Albert mit neuen Kreuzfahrern von seiner zweijährigen Reise in fremdes Land zurückgekehrt. Seine Aufmerksamkeit richtete er zuerst auf Kurland, wo die Deutschen erfolgreich gegen die Semgallen kämpften. Die Ritterschaft aber, die schon früher dem Bischof zum Trotz eigene Ziele verfolgt hatte und in der nächsten Zeit gewaltsam Teile von Estland an sich riss, nahm schon im Herbst 1219 von neuem den Kampf mit den Esten auf. Sie fiel zunächst in Jerwen ein und liess sich von den Bewohnern dieser Provinz Geiseln stellen. Im folgenden Winter unterwarfen die gesammten Streitkräfte der Deutschen nach einer furchtbaren Plünderung Wierland. Und im Vorfrühling 1220 schlugen die Deutschen auf einem neuen Zug in Jerwen die Öseler, die dort ihr Verheerungswerk trieben, plünderten danach Harrien und streiften bis an die Grenzen von Reval, wobei sie auch die dänischen Gebiete arg mitnahmen (S. 94—97).

So hatten die Deutschen ihre Macht erfolgreich nach Norden hin ausgebreitet. Die Dänen hatten nur Reval und dessen nächste Umgebung in Besitz genommen; der ganze übrige Teil von Estland war an die Deutschen gefallen. Das anscheinend gute Verhältnis der Eroberer löste sich bald, und ihre egoistischen Ziele kamen deutlich zum Vorschein. Sowohl die Dänen als die Deutschen begannen nun wie um die Wette die Bewohner der Gegenden zu taufen, die sie ihrer Macht zu unterwerfen gedachten. So geschah es vor allem in den Provinzen Wierland und Jerwen, deren Einwohner sich infolge der Beutegier und der politischen Verwicklungen der Eroberer schweren Konflikten und Verfolgungen ausgesetzt sahen.

Die Folgen des 1218 in Schleswig getroffenen unsicheren Übereinkommens traten nunmehr klar zutage. Waldemar behauptete das Anrecht auf den Besitz des ganzen Teils von Estland erhalten zu haben, der damals noch nicht erobert war, und erhob Anspruch darauf. Die Deutschen anderseits hatten sich bereit erklärt ihm nur den Teil zu überlassen, den er selbst erobert hatte. Später mussten sie trotzdem den weitergehenden Forderungen ihres Rivalen Genüge leisten. Der wichtigste Grund hierzu war der, dass Waldemar die Stadt Lübeck in Händen hatte, über die zu jener Zeit der Verkehr zwischen Deutsch-

land und Livland fast ausschliesslich ging. Um seine Nebenhändler zu schwächen, verbot Waldemar schon 1219 den nach Livland ziehenden Kreuzfahrern Schiffe zur Verfügung zu stellen und schnitt dadurch den Transport von Hilfstruppen aus Deutschland ab. Erst auf die heftigen Drohungen des Papstes hin liess der König dieses Züchtigungsmittel fallen (S. 98—102).

Auf diesem Stadium befanden sich die Angelegenheiten Estlands, als Waldemar im Sommer 1220 zum zweiten Mal nach Reval kam. Aufgebracht beschied er den Bischof von Riga und die Ritterschaft zu sich. Albert fand sich nicht vor dem gewalttätigen dänischen König ein, sondern suchte ausserhalb seines Bistums Schutz: er begab sich über Deutschland zum Papste, um bei ihm eine Schlichtung der Streitigkeiten zu erwirken. Anders verfuhr die Ritterschaft. Ihr war schon 1216 ein Drittel von Estland zugesichert worden, und indem sie nun durch ihre Vertreter mit Waldemar in Unterhandlungen trat, versuchte sie dieses Gebiet in ihre Gewalt zu bekommen. Der dänische König spielte sich jetzt als Besitzer von ganz Estland auf und überliess der Ritterschaft Sakkala und Ugaunien sowie „die benachbarten Gebiete“. Albert selbst und der von ihm eingesetzte Bischof von Estland gingen bei dieser Teilung vollständig leer aus.

So täuschte die Ritterschaft bei dieser Übereinkunft beide deutschen Bischöfe, deren Anrecht an Estland nicht zu bestreiten war. In Riga versetzte diese Vereinbarung zwischen dem König und der Ritterschaft die Gemüter in Gärung. Die Anhänger des Bischofs knüpften Unterhandlungen mit der Ritterschaft an, und es gelang ihnen auch diese zum Abfall von dem Bündnis mit den Dänen zu bewegen dadurch, dass sie ihr ein Drittel von Estland versprachen, beiden Bischöfen aber den ihnen von früherher bestimmten Teil vorbehielten.

Mit Waffengewalt wagten die Deutschen indes dem weiteren Vordringen der Dänen nach Süden nicht entgegenzutreten, sodass die letzteren in Nordestland frei schalten und walten konnten. Nachdem sie die ganze Provinz Reval bekehrt hatten, schickten sie auch nach Harrien Pfarrer und gliederten durch die Taufe der Bewohner diese Landschaft dem Bereich ihrer eigenen Macht an. Danach stachelten sie die Harrier zu einem Krieg mit den Bewohnern von Jerwen auf, um die letz-

teren zum Abfall von den Rigensern und zur Annahme der Taufe und der Oberherrschaft der Dänen zu bringen. Die Harrier unternahmen im Sommer 1220 auch wirklich neun verschiedene Verheerungszüge nach Jerwen. Der grösste Teil der Bewohner dieser Provinz, schon seit 1218 den Deutschen untertan, beugten sich jetzt vor der dänischen Macht und liessen sich taufen. Dasselbe taten aus Furcht vor Verwüstung und Plünderung auch die Esten von Wierland, die schon früher von den Rigensern unterworfen worden waren. So wurde das dänische Gebiet im Sommer 1220 bis an das Land der Ritterschaft erweitert.

Die Macht der Deutschen in Nordestland hörte vollständig auf, als in demselben Sommer der Westen von Wiek an die Schweden fiel. Im Sommer 1220 zog nämlich der schwedische König Johan Sverkersson in Begleitung des Herzogs Karl von Ostgotland und der Bischöfe seines Reiches mit einer grossen Streitmacht zu Schiff nach Livland, besetzte die Burg Leal, taufte die Einwohner und baute Kirchen. Nach dem Abzug des Königs aus dem Lande machten die Öseler jedoch dieser Eroberung ein Ende (S. 102—104).

Die Konflikte dauerten weiter fort. Beide streitenden Parteien entsandten Pfarrer nach Nordestland, um die Bewohner wie früher zu taufen, die Dänen aber plünderten die deutschen Glaubensboten aus und vertrieben sie, wo sie sie trafen. König Waldemar ging in seinem Widerstand noch einen Schritt weiter. Er schloss den Hafen von Lübeck abermals und schnitt dadurch dem auf der Reise befindlichen Bischof Albert den Rückweg nach Livland ab. In seiner Bedrängnis wandte sich der Bischof nach Rom und klagte beim Papst über die Gewalttätigkeit des dänischen Königs, aber auch der König sandte seine Vertreter dorthin. Ohne in Italien etwas Besonderes ausgerichtet zu haben, kehrte der Bischof nach Deutschland zurück, aber auch hier wurde er aufgefordert seinen Streit mit dem dänischen König auf friedlichem Wege zu schlichten. Und zu diesem Mittel musste Albert auch wirklich seine Zuflucht nehmen. Ende März des Jahres 1221 überliess er sowohl Estland wie Livland Waldemar, doch unter der Bedingung, dass zu diesem Übereinkommen die Zustimmung der rigaschen Geistlichen, der übrigen Anhänger des Bischofs, der Bewohner von Riga, der Liven sowohl als der Letten, gewonnen werden sollte (S. 104—106).

Waldemar hatte sonach die Oberhand gewonnen, aber seine Macht war zu schwach, als dass er die Gewalt, die er so zu eringen im Begriff stand, in Livland hätte aufrecht erhalten können. Das sollte er schon im Frühling 1221 einsehen, wo die Öseler im April mit ihrer Flotte vor Reval erschienen und zur Belagerung der Stadt schritten. Als sich auch die Einwohner der Landschaften Reval, Harrien und Wierland erhoben, wurde die Lage der Dänen sehr kritisch. In dem Glauben, die Belagerten erhielten auf dem Seeweg Unterstützung, hoben die Esten jedoch die Belagerung auf und zogen ab.

Nach den eben erwähnten Ereignissen kehrte Albert aus Deutschland zurück und brachte die Kunde von seinem letzten Übereinkommen mit dem dänischen König mit. Sie rief unter den Deutschen Livlands wie auch unter den Liven und Letten allgemeine Unzufriedenheit wach. Der in Reval weilende Bischof Andreas von Lund, der seitens des Königs Waldemar die Angelegenheiten der Dänen in Estland verwaltete, versprach, in der Einsicht, dass er die Esten nicht aus eigenen Kräften würde darniederhalten können, Livland seine Freiheit zurückzugeben und forderte sowohl die Dänen als auch die Rigenser auf gemeinschaftlich gegen die Russen und die Heiden zu kämpfen.

Obwohl auf diese Weise eine Art Versöhnung zwischen den Dänen und Deutschen zustande gekommen war, glomm der frühere Hass und Neid unter den Eroberern weiter. König Waldemar hatte den von Andreas mit den Rigensern geschlossenen Frieden noch nicht bestätigt. Um die Öseler zu unterwerfen, kam der König im Sommer 1222 zum zweiten Mal mit einem grossen Heer nach Ösel. Um einen Ausgangspunkt für künftige kriegेरische Unternehmungen zu schaffen, wurde sofort der Bau eines steinernen Schlosses in Angriff genommen. Die Öseler unterlagen. Bei den Rigensern scheint dieser Eroberungsversuch Waldemars Unruhe erweckt zu haben. Bischof Albert und mit ihm der Meister der Ritterschaft, einige seiner livischen u. a. Begleiter fanden sich gleichsam als Gesandtschaft der Bewohner Livlands vor dem König auf Ösel ein. Waldemar verstand sich dazu ganz Livland nebst allen zugehörigen Gebieten und Rechten dem Bischof zu überlassen, desgleichen der Ritterschaft die Provinzen Sakala und Ugaunien, die in geistlicher Beziehung nach dem früher getroffenen Übereinkommen zum Verwaltungskreis des Bischofs

von Riga gehören sollten. Die Ritterschaft ihrerseits versicherte den König ihrer Treue und machte sich zugleich verbindlich ihn und seine Untertanen gegen die Russen und Heiden zu verteidigen (S. 106—108).

Zwischen den Dänen und Deutschen war so nach jahrelangen Misshelligkeiten und Streitigkeiten der Frieden hergestellt. Der grösste Teil Estlands blieb nach dem Vertrag in den Händen König Waldemars. Dauerhaft konnte dieser Zustand indes nicht werden. Bischof Albert hatte ihn nur notgedrungen gutgeheissen, und von Seiten des Bischofs des Bistums Riga und anderer wurden in der nächsten Zukunft Forderungen gestellt, die auf die Ausdehnung der Bischofsgewalt auch auf das Gebiet Estlands abzielten. Bevor die Machthaber jedoch eine neue Verteilung der Beute ausführen konnten, traf ein Ereignis ein, das allem bei der Teilung in Frage Kommenden ein Ende zu machen drohte. Wie um die Wette hatten die Eroberer unter dem Vorwand der Ausbreitung des Christentums, in Wirklichkeit aber nur allzu deutlich von herrschsüchtigen und egoistischen Bestrebungen geleitet, ein Stück nach dem andern vom Lande des Estenvolkes losgerissen und sowohl geistige wie materielle Unterdrückung ausgeübt. Namentlich wurden die Mitglieder der Ritterschaft schon zu dieser Zeit schlechter Behandlung und unbilliger Bedrückung der eingeborenen Bewohner bezichtigt. Als nun das ganze Festland erobert war und sich auch im Gebiete der Öseler zum Zeichen der Knebelung der Freiheit des Volkes schon eine jener Burgen erhob, die überall den Abschluss des Eroberungswerkes andeuteten, schien es in dieser Stunde, als sei die Widerstandskraft des ganzen Volkes gebrochen. Aber das war nur dem Anschein nach so.

IV.

Nachdem Waldemar Ösel verlassen hatte, riefen die Öseler die Esten von Wiek zu Hilfe, eroberten die Burg der Dänen und machten sie dem Erdboden gleich. Dieses Ereignis war der Anfang des allgemeinen Befreiungskriegs der Esten. Auf Anregung der Öseler unternahmen zuerst die Einwohner von Harrien und Wiek und etwas später auch die von Wierland und Jerwen einen Aufstand. Diesen dänischen Provinzen schlossen

sich Anfang 1223 die Esten von Sakkala und Ugaunien an, indem sie mit entsetzlicher Grausamkeit ihre deutschen Herren umbrachten. Um ihre Freiheit behaupten zu können, riefen die Aufständischen die Russen von Nowgorod und Pleskau zu Hilfe und legten sie als Besatzung in die Burgen von Dorpat, Fellin u. s. w., die zugleich nach Möglichkeit in Stand gesetzt wurden. Das Ziel der Esten gipfelte darin mit Hilfe der Russen ein für allemal das verhasste fremdländische Joch abzuschütteln, und ihre Abgesandten durchzogen Russland bis nach dem fernen Suzdal (S. 111—115).

Reval befand sich noch in den Händen der Christen, und dieses begannen die Esten zu belagern, doch wurden sie geschlagen. Ausserhalb Revals vermochten die Dänen nichts gegen die Aufständischen auszurichten, und auch die Deutschen beschränkten sich infolge eigener Uneinigkeit anfangs auf kleinere einzelne Plünderungszüge. Die Ritterschaft hatte den grössten Teil ihres Gebiets verloren, nachdem sich die südlichen estnischen Provinzen, Sakkala und Ugaunien, losgerissen hatten. Sie sah wohl ein, dass sie, um ihre Position zu retten und ihre bedrohte Macht zurückzugewinnen, der Unterstützung der übrigen Machthaber Livlands bedurfte, denn der Aufstand hatte schon eine solche Gestalt und einen solchen Umfang angenommen, dass er nur mit den vereinten Kräften aller Christen unterdrückt werden konnte. Unter der obwaltenden, alle bedrohenden Gefahr musste notwendigerweise zu einer Schlichtung der alten Streitfragen geschritten werden. Die Teilung Estlands zwischen Ritterschaft und Bischöfen wurde von neuem in Anregung gebracht. Und die Ritterschaft trat jetzt den Bischöfen von Riga und Estland je ein Drittel von Estland ab, während sie sich selber mit dem letzten Drittel begnügte. Anfang 1223 unternahmen dann die Christen mit vereinten Kräften einen Zug nach Sakkala und Umgebung, doch brachten sie es zu keinem bemerkenswerteren Erfolg. Durch neuen Zuzug aus Deutschland verstärkt, konnten die Deutschen eine energischere Tätigkeit entfalten. Zunächst schlugen sie ein ziemlich starkes estnisches Heer, das in das nördliche lettische und livische Gebiet eingefallen war, und zogen darauf nach Sakkala, wo im Juli 1223 Fellin und eine andere Burg genommen wurden. Erst hiernach rückten im September 1223 die vereinten Streitkräfte der Fürsten von Suzdal, Nowgorod und Pleskau

in einer Stärke von 20,000 Mann in Ugaunien ein und besetzten daselbst die Burgen Dorpat und Odenpäh. Dann brachen sie in Nordlivland ein, zogen aber von den Öselern aufgefordert ab, um Reval anzugreifen, welches sie vier Wochen lang zusammen mit den Esten belagerten. Die Belagerer mussten indessen ihr Unternehmen aufgeben, und das russische Heer verliess das Land, um Ugaunien zu besetzen, wo die Burg Dorpat das Hauptquartier der russischen Macht war. Am Ende des Jahres eroberten und zerstörten die Deutschen die Burgen von Harrien, worauf auch die Bewohner von Jerwen und Wierland die Waffen streckten (S. 115—121).

Die Deutschen, besonders die Ritterschaft, hatten auf diese Weise den grössten Teil der alten dänischen Gebiete in Besitz genommen. Durch deutsche Streitkräfte waren diese Lande wieder unterworfen worden, und die Eroberer waren nicht geneigt den früheren Inhabern des Gebietes mehr als Harrien und Reval zu überlassen. Die Dänen waren nicht imstande ihre Rechte mit den Waffen in der Hand zu verteidigen, denn zu dieser Zeit hatte das dänische Reich ein Unglück betroffen, welches seine kurze Machtstellung vollständig vernichtete. Waldemar Seier geriet nämlich am 7. Mai 1223 in Gefangenschaft, und in dem Reiche gab es niemand, der die Lücke hätte ausfüllen können. Die Ostseemacht Dänemarks brach da zusammen, und auch auf das dänische Gebiet von Estland wirkte das Unglück des Königs sehr fühlbar zurück. Die Revalenser blieben sich selbst überlassen. Sie hätten die widerspänstige Nachbarbevölkerung sich unterwerfen sollen; dazu wären viel Streitkräfte erforderlich gewesen, aber darüber verfügten sie nicht. Dänemark vermochte nicht einmal seine nächsten Feinde zurückzuschlagen, geschweige denn sich gegenüber den fernen Nebenbuhlern in den Ostseeprovinzen zu behaupten.

Die deutschen Machthaber in Livland teilten jetzt die eroberten estnischen Provinzen sowohl mit den Dänen als untereinander, um mit vereinten Kräften wirksamer ihre Gegner in den Teilen des Landes bezwingen zu können, die nach dem letzten Aufstand noch ihre Selbständigkeit besaßen. Die Provinzen Reval und Harrien wurden den Dänen überlassen; alles Ubrige fiel an die Deutschen, die Ritterschaft aber bekam nur

die Provinz Sakkala und auch diese als Lehen des Bischofs von Estland.

Nachdem auf diese Weise eine Versöhnung zustande gebracht war, schritten die Deutschen mit vereinten Kräften zur Unterwerfung der Ugaunier. Die Burg Dorpat wurde im August 1224 nach der heldenmütigsten Verteidigung erobert, und damit war der Aufstand der Esten in allen Teilen des Landes unterdrückt. Nach dem langwierigen blutigen Krieg kehrte der Frieden wieder in dem Lande ein, und die Eroberer konnten nun ohne Furcht vor Widerstand seitens der Ureinwohner mit der Ordnung der Verhältnisse des Landes und der Teilung der Beute beginnen.

Man versuchte alsdann sowohl im Gebiete der Bischöfe wie der Ritterschaft die verworrenen Verhältnisse in kirchlicher und sozialer Hinsicht zu organisieren. Auch die Russen von Nowgorod und Pleskau boten den Frieden an, und auch mit ihnen wurden versöhnliche Beziehungen hergestellt (S. 121—127).

Die livländischen Verhältnisse schienen sonach gute zu sein und eine glückliche Zukunft zu verheissen. Neue Störungen waren jedoch im Anzuge, obwohl sie sich gerade in jenem Augenblick noch nicht deutlich zu erkennen gaben. Sowohl in den Streitfragen der Machthaber untereinander als in den Beziehungen zwischen ihnen und den Unterworfenen bestanden nämlich noch manche ungeklärte Punkte, die nur durch Vermittlung einer äusseren höchsten Macht endgiltig zu entscheiden waren. In der Einsicht, dass weder er selbst noch irgend eine andere einheimische Macht die mannigfaltigen verworrenen Anlässe zu Streitigkeiten im Lande beseitigen könne, wandte sich Albert an den Papststuhl mit der Bitte, die Entscheidung der Streitigkeiten zu übernehmen. Der damalige Papst Honorius III. ging auch auf die Bitte ein und ernannte am 31. Dez. 1224 zum päpstlichen Legaten für Livland und die übrigen Nachbarländer seinen Kanzler, den Bischof Wilhelm von Modena, der sich um die Organisation der kirchlichen Verhältnisse Ost- und Nord-Europas grosse Verdienste erworben hat. Zu Beginn des Sommers 1225 traf er mit seinem Gefolge in Livland ein und entfaltete daselbst während eines Jahres eine vielseitige energische Tätigkeit, von der Verf. auf S. 129—135 spricht. Um sich mit den Verhältnissen des Landes vertraut zu machen, bereiste

Wilhelm die Gebiete der verschiedenen Völkerschaften und versuchte sowohl die zahlreichen Streitfragen der Machthaber wie der Ureinwohner zu einem glücklichen Ende zu bringen. Am schwersten war es für Wilhelm die bunten Verhältnisse Estlands zu entwirren. Die Frage nach dem Besitze der estländischen Provinzen verursachte 1225 offene Gewaltakte zwischen den Dänen und den Deutschen. Wilhelm schlichtete den Streit so, dass er die beiden streitenden Parteien unter Androhung des Bannes zwang die umstrittenen Provinzen in die Hände des Papstes zu legen: es waren dies Wierland, Jerwen und Wiek, in die er nach seiner Abreise von Livland seinen Kaplan Magister Johannes als Statthalter des Papstes einsetzte. Bevor er das Land verliess, was im Mai 1226 geschah, versuchte er noch durch mancherlei Verordnungen die Beziehungen der Machthaber untereinander zu ordnen, die Position und die Interessen der Kirche und der Ureinwohner sicherzustellen und überhaupt an Stelle der früheren Wirren Frieden und Ordnung einzuführen. Der alte Streit um den Besitz Estlands flammte indessen schon wieder auf, ehe Wilhelm noch Livland den Rücken gekehrt hatte, und nur durch Anwendung des Kirchenbannes vermochte er die für den Papststuhl in Anspruch genommenen Provinzen für die Zukunft zu sichern.

Auf der Fahrt nach Gotland stiess Wilhelm auf dem Meere mit Seeräubern von Ösel zusammen und predigte in Wisby einen Kreuzzug gegen diesen einzigen noch freien estnischen Stamm. Die Unterwerfung der Öseler erfolgte dann auch unter eigener Anführung des Bischofs Albert und durch die vereinigten Streitkräfte der Christen Anfang 1227, wo die Burgen von Mohn und Ösel erobert und ihre Bewohner getauft wurden.

Mit der Unterwerfung der Öseler schliesst der erste Abschnitt der Geschichte des Eroberungskrieges gegen das estnische Volk ab. Sämtliche estnischen Stämme haben damals ihre Selbständigkeit verloren, und auch ihre Freiheit schwindet immer mehr dahin unter den aufrührerischen und zügellosen Verhältnissen, die die Geschichte der Ostseeprovinzen in der folgenden Zeit kennzeichnen. In der Geschichte der Ostseeprovinzen bildet die Unterwerfung dieses letzten estnischen Stammes ein wichtiges Ereignis, und dasselbe ist auch für die Verhältnisse des ganzen nördlichen Europa nicht ohne Bedeutung.

Die deutsche Macht im Osten der Ostsee wurde dadurch gesichert, wenigstens was die grössere Widerstandskraft der Bevölkerung des Landes anbelangt, und auch in ihrer äusseren Entwicklung bleibt sie, wiewohl noch nach Süden übergreifend, in der Hauptsache in der Gestalt bestehen, die sie in jener Zeit angenommen hat. Der Handel konnte sich an der Ostsee in der Zukunft freier entwickeln, da die gefürchteten Seeräuber dieser Zeit, jene tollkühnen Bewohner von Ösel, für das Christentum gewonnen, ihre Raub Schlösser zerstört waren und die staatliche Ordnung ihren unwiderstehlichen Abenteuerdrang zu beschwichtigen begonnen hatte. Die Küsten Skandiaviens und Dänemarks gewannen endlich Ruhe vor der Geissel, unter der sie seit vorgeschichtlichen Zeiten infolge der Raubzüge der Heiden im östlichen Teil der Ostsee, besonders der Seeräuber von Ösel, gelitten hatten. In dieser Beziehung schuf die Unterwerfung der Öseler eine zeitgemässe Verbesserung und bildete den Ausgang zu einer gedeihlichen Entwicklung des Handels- und Seeverkehrs auf der Ostsee, für das estnische Volk selbst aber hatte sie Unglück und neue Leiden im Gefolge (S. 135—140).

Mit der Eroberung Ösels schliesst die Chronik Heinrichs des Letten ab. Auf S. 140—142 weist Verf. auf die grossen Verdienste des Werkes hin und bedauert, dass der Chronikenschreiber sein Werk nicht fortgesetzt hat, obwohl er nach diesen Ereignissen wahrscheinlich noch über 30 Jahre lebte (*Hildebrand*, *Livonica* 49, *Perlbach* und *Berkholz*, *Rigasche Mittheilungen* XIII).

Die früheren Streitfragen tauchten wieder auf. Magister Johannes durfte seine Stellung als unsicher betrachtet haben. Schon 1227 überliess er der Ritterschaft, den Bischöfen und der Stadt Riga die dem Papststuhl gehörigen Gebiete Wierland, Jerwen und Wiek. Mit diesen Provinzen erbten die Deutschen auch die ganze Feindseligkeit, die der Verlust bei den Dänen erregt hatte. Die Zwistigkeiten arteten schon 1227 zu Gewalttaten und offenem Krieg aus. Mit den Deutschen verband sich die Stadt Lübeck, und auch die Öseler empörten sich, von den Lübeckern aufgestachelt, gegen die Dänen. Die deutsche Ritterschaft fiel in Jerwen und Wierland ein, nahm die Burgen dieser Provinzen und eroberte etwas später auch Reval.

Mit der dänischen Macht war es danach in den Ostsee-

provinzen zu Ende. Ihr Gebiet hatte die Ritterschaft, dem Namen nach freilich seitens des Papstes, in Besitz genommen. Sobald es aber möglich war, strebte sie danach die fraglichen Provinzen in ein selbständiges, vom Papststuhl unabhängiges Gebiet zu verwandeln. Und das gelang ihr auch, als ihr 1228 der deutsche König Heinrich VII. für ewige Zeiten das Recht auf die Provinz und die Stadt Reval sowie auf Jerwen, Harrien und Wirland verbriefte. Diese Gebiete kamen auch in bezug auf die geistliche Verwaltung unter die Oberaufsicht der Ritterschaft. Damit war schon der Anlass zu künftigen Kämpfen zwischen den Dienern der Kirche und der Ritterschaft gegeben. Ausserdem versuchten die Dänen ihre Macht in Estland wiederherzustellen. Das Verhältnis der Machthaber blieb auf diese Weise fernerhin aus vielen Gründen ein recht gespanntes, und Aufruhr, Gewalttaten, zeitweise auch innere Kriege erfüllen die Geschichte der Ostseeprovinzen auch in der folgenden Zeit.

Bischof Albert blieb es indes erspart den Ausbruch der kommenden Kämpfe mitzuerleben: am 17. Januar 1229 raffte ihn in Riga der Tod dahin.

ITÄMEREN MAAKUNTAIN KARTTA.

- Liiviläisiä.
Liven.
- Liiviläistä ja Lättiläisiä sekaisin.
Liven und Letten gemischt.
- Virolaisia
Esten.

Mittakaava.

0 20 40 60 80 100 km.

